

USTADNAMƏ

Dərdü qəmin ərbabiyam,
Dəndlər məndən irad olmaz.
Gündə yüz min xoyal eylər,
Mənim könlüm bir şad olmaz.

Göyə çəksə baş tayalar,
Fələk onu tez payalar,
Hər külüng çapmaz qayalar,
Hər iyiddən Fərhad olmaz.

Dərvış olan baxmaz pusta,
Uslu olan olar usta,
Güvənmə bivəfa dosta,
Bivəfadan imdad olmaz.

Səhər bağın əsər badı,
Dostundan istə muradı,
Mövlam yaradıb Muradı,
Hər kəs Dəllək Murad olmaz.

Aşıqlar ustadnaməni bir yox, iki deyər, biz də deyək iki olsun.

Bir adam ki, sənlə ülfət eyləsə,
Yəqin onun əsil zatı yaxşdı.
Namərd sənə quzu-plov yedirsə,
Mərdin quru məhəbbəti yaxşdı.

Dad, həzar çəkərəm pərgarsız sazdan.
Ver, qurtar əlindən nəzir-niyazdan,
Söyləyən qarıdan, gəzəyən qızdan,
Güləyən gəlindən lotu yaxşdı.

Aşıq olan sözün söyləyər başdan,
Salla – baş adamdan, ürəyi daşdan,
Bədnəzər qonşudan, bədcins yoldaşdan,
Qədir bilənlərin iti yaxşdı.

Aşıq Hüseyin söylər kəlməni teydən,
Dərsimi almışam əlifdən, beydən,
Çörəksiz otaqdan, gözəlsiz öydən
Çölün, biyabanın otu yaxşdı.

Ustadlar ustadnaməni iki yox, üç deyər, biz də deyək üç olsun,
namərdlər saralıb solsun.

Bü dünyada kamal nədi, var olan,
Ağlı az olsa da başdı, deyərlər.
İxtiyarı xəlayiqə car olan,
Adam cərgəsinə keçdi, deyərlər.

Bayquş olub viranalıq eyləsə,
Məcnun kimi divanalıq eyləsə,
Nə qədəri vecsiz kəlam söyləsə,
Ağzından cəvahir saçdı, deyərlər.

Arayıban xiridarın tapgilan,
Xüffət çəkib, namus-arın tapgilan,
Aşıq Kamal bərabərin tapgilan,
İndən sonra sənə yaşıdı, deyərlər.

Dostlar, sizə haradan, kimdən xəbər verim, Tifarcanda¹ Xoca Mayıl
adlı bir adam var idi. Xoca Mayılın Abbas adlı çox ağıllı bir oğlu var
idi.

Bir gün Xoca Mayıl bərk xəstələndi, arvadını yanına çağırıb,
vəsiyyət elədi:

– Oğlum, Abbas hankı sənəti xoşlasa qoyarsan o sənəti öyrənər.

Elə həmin gün Xoca Mayıl canını tapşırıdı sizə. Xoca Mayılı dəfn-kəfn eləyib, basıldılar. Yeddi gün, yeddi gecə yas saxladıqdan sonra
anası Abbası çıxartdı şəhərə. Hara apardısa, Abbas heç bir sənəti bəyənmədi. Ta ki, gəlib mədrəsəyə çıxdılar. Abbas mədrəsəni gördü, dedi:

– Ana, mən oxumaq istəyirəm.

Anası çox sevindi, onu mullanın yanına götürdü. Molla arvada dedi:

– Nə qulluq?

Arvad dedi:

– Bu uşağı gətirmişəm, oxudasan.

Molla dedi:

– Yaxşı, nə deyirəm, oxudaram.

Arvad Abbası molların yanında qoydu. Abbas başladı oxumağa.

Bir gün molla başqa yerə getmişdi. Abbas da uşaqları başına yiğmişdi, əlini qulağına verib şikəstə deyirdi. Molla qayıdanda onun səsini eşitdi, gizlindən baxıb gördü ki, oxuyan Abbasdı. Molla içəri girib, Abbasın ayağını falaqqaya saldı. Ayaqlarına o ki, var idi o qədər döyüdү ki, ayaqlarının bir qabiq dərisi getdi.

Abbas ağlaya-ağlaya evlərinə gəlib, anasına dedi:

– Mən ta oxumağa getməyəcəyəm. Molla məni falaqqaya salıb döyür.

Anası nə qədər cəzə-fəzə elədisə Abbas oxumağa getmədi.

Hacı Seyid oğlu Saqi Abbasın dostu idi. Bir gün Abbas Saqi ilə bağa gəzməyə getmişdi. Bir qədər gəzəndən sonra hərəsi uzanıb bir ağacın dibində yatdı. Saqi bir vaxt yataqdan qalxıb gördü axşamdı, amma Abbas yuxudan hələ ayılmayıb. Nə qədər elədi, Abbası ayılda bilmədi. Tez gedib Abbasın anasına, bacısına, qonşularına xəbər elədi. Səs düşdü, hamı tökülüb gəldi. Nə qədər elədilər Abbası oyada bilmədilər. Onu elə yuxulu götürüb evə götürdilər. Bütün rəmmallar, qarılardılar yiğildi, bunu hərə bir yerə yozdu. Kimi dedi dəli olub, kimi dedi başına hava gəlib. Bir qarı onun nəbzini tutub dedi:

– O eşq yuxusundadı, sabah ayılaceq.

Sabah açılan kimi Abbas yuxusundan ayılıb dedi:

– Ana, bu camaat bura niyə yiğilib?

Anası əhvalatı ona söyləyib dedi:

– Oğul, dərdin nədi?

Abbas dedi:

– Bir ucu çömçə, bir ucu nimçə gətirin, dərdimi deyim.

Gedib Abbası bir saz götürdilər. Abbas sazı sinəsinə basıb, görək nə dedi:

Ruzi-əl-məhşərdə mövlam eşqinə
İçmişəm kövsərdən bir cami-ləziz.
İskəndər axtardı, tapıb içmədi,
Xızır içdi oldu cəvanü əziz.

Mələklər geyinib sündüstə braq,
Şəmsü qəmər göydə vurur mayallaq.

Şərabi-əntəhür, bir əcəb bulaq –
Süddən ağıdı, tamı şəkərdən ləziz.

Xudaya, Abbası eyləmə zəlil,
Yetişsin dadımə Cabbarü Cəlil;
Göndərdin qurani bəndəyə dəlil,
Şükr, biz də tapdıq imani-əziz.

Arvad dedi:

– Oğul, mən indi başa düşdüm. Bir qızı aşiq olmuşan. De görüm,
kimə aşiq olmuşan? Sevgilin haralıdır?

Abbas dedi:

– Ana, qulaq as, deyim.

Aldı Abbas, görək nə dedi:

Ağalar ağası, ağalar xası,
Ana, mövlam mənə buta veribdi.
Düdülün sahibi, Qənbər ağası,
Ana, mövlam mənə buta veribdi.

Anası onun sözünün cavabında dedi:

– İndi ki, belə oldu. Oğul, qulas as, birini də mən deyim.

Aldı anası:

Algılən duami, duasız olma!
Göydəki quş kimi yuvasız olma!
Həyalı görəndə həyasız olma!
Götür namus, qeyrət, ari bil incə.

Aldı Abbas:

Haca gedər hacıların hacısı,
Bilen olmaz şirin ağızım acısı,
Mənim yarım Məmməd bəyin bacısı,
Ana, mövlam mənə buta veribdi.

Anası dedi:

– Sənə qurban olum, oğlum! Qonşumuzdakı Məhəmməd bəyin
bacısızısa, bu saat gedim elçiliyə. Ümidim var ki, Məhəmməd bəy
bacısını sənə versin. Ancaq uzaq yer olmasın ha...

Aldı anası:

Elə otur, elə dur, bəynişin olsun!
Yediyin, içdiyin xoş nuşun olsun!
Qərib İmam Rza yoldaşın olsun!
İmamların həşt-çaharı bilincə.

Aldı Abbas:

Mənim ağam Şahi-Mərdan Əlidi.
Hökm eyləsə, düşmən bağrin əridi,
Abbas deyər: yarım adı Pəridi,
Ana, mövləm mənə buta veribdi.

Aldı anası:

Ağanın əlindən sən badə içdin,
Alışdin, tutuşdun, odlara düşdün.
Səlbinaز da deyər: oğlumu qoşdum,
Haqq-taalanı bircə barı bilincə.

Anası çox ağladı, sítqadı ki, oğlunu qoymasın gedə, Abbas razı olmadı. Axırda çar-naçar razı olub, oğluna xeyir-dua verdi. Abbas getməkdə olsun, sizə kimdən xəbər verim, Xoca Mayılın siğə qardaşından.

Xoca Mayılın Təbrizdə bir siğə qardaşı vardı. Bu adam eşitdi ki, siğə qardaşının oğlu Abbas bərk azarlayıbdi. Xurcuna bir az çörəkdən-zaddan yiğib, Tifarqana tərəf getməyə başladı. Kişi az getdi, üz getdi, yolda Abbasa rast gəldi. Abbas onu tanımadı. Salamdan-kalamdan sonra Abbas ondan soruşdu:

– Əmi, Təbrizə mən neçə günə gedib çıxa bilərəm?
Kişi gülümsünüb dedi:
– Oğul, Təbrizlə Tifarqanın arası uzaq yol deyil, bir saqqal boyu yoldu də. Tez çatarsan.

Kişi güləndə Abbas əl atdı saza, dedi:

Xəbər aldım təbrizlidən
Məni hərcayı çağladı.
Viran bağlar xəzəl oldu,
Didələrim qan ağladı.

Bülbüləm, dala qonaram,
Zərgərəm, gümüş yonaram,
Ha bu dərdə mən yanaram,
Xoryat söz məni dağladı.

Abbasam, yoxdu məkanım,
Sana qurban şirin canım.
Şəhrinizdə Pəri xanım
Sidqin mövlaya bağladı.

Xoca Mayıl Abbası tanıdı, o saat atdan yerə düşüb dedi:

– Abbas, sən mənim qardaşım oğlusən. Mən sənin naxoş olmaq xəbərini eşitdim, Tifarqana gedirdim. Şükər Allaha, yaxşı olmusan. İndi gəl atı min, sən get Təbrizə, mən də sonra gələrəm.

Abbas nə qədər dedi özün min, yaxşı deyil, sən məndən yaşlısan, kişi razı olmadı. Axırda Abbas atı mindi, yola düşdü. Az getdi, çox getdi, gedib Təbrizə çıxdı. Abbas baxıb gördü bir dəstə adam ağaclara bir oğlunu döyür. Abbas atdan sıçrayıb yerə düşdü, dedi:

– Bunu niyə döyürsünüz? Nə günahın sahibidir?

Dedilər:

– Hərəmizə bir manat borcludu, vermir, onunçun döyürük.

Abbas döyülen adamdan soruşdu:

– Adın nədi?

Döyülen adam dedi:

– Qənbərdi.

Abbas adamlara dedi:

– Mənim atımı alın, bunun borcunu çıxın, bu yazıçı azad eləyin.

Adamlar atı alıb, oğlanın borcuna çıxdılar. Abbas elə buradaca bu Qənbərlə siğə qardaş oldu. Abbas bir müddət Qənbərin evində qaldı. Bir gün Qənbərə dedi:

– Bu şəhərdə sazbənd varmı?

Qənbər dedi:

– Sazbəndi neyləyirsən?

Abbas dedi:

– Bir saz qayıtdıracağam.

Qənbər onu apardı sazbəndin yanına. Sazbənd ona bir cürə saz vermək istədi.

Abbas dedi:

– Xeyr, usta, o göydən asılan tavar sazı mənə ver! Bu cürəni ney-ləyirom?

Usta dedi:

– Sən uşaqsan, o sazı çala bilməzsən. O saz sənin üçün yaramaz. Onu ancaq yaxşı ustalar çala bilərlər.

Abbas dedi:

– Usta, sənin nə işinə qalıb. Sən o göydən asılan sazı mənə ver, haqqını da al. Çalaram da özüm bilərəm, əlmərəm.

Usta dedi:

– Oğul, mənim əhdim var. O sazı kim mənim könlüm istəyən kimi yaxşı çala bilsə, ona bağışlayacağam. Ancaq heç bir ustad aşiq onu mən istəyən kimi çala bilməyib. Al, mən istəyən kimi çalsan sana peşkəşdi.

Usta sazı Abbasa verdi. Abbas sazı köklədi. Təzənəni simlərə çə-kəndə, saz durdu süxənverlik eləməyə. Usta lap məəttəl qaldı. Abbasa afərin söyləyib, sazı ona bağışladı. Abbas öz-özünə dedi:

– Mən sazı səssizcə aparmayım, qoy ustadan bir neçə söz soruşum.

Aldı Abbas:

Şikəstə könlümün təbibi usta,
Bu Təbrizin binaları neçədi?
Neçə ayə oxunur cim, sin, dal üstə²,
Oxunanda mənaları neçədi?

Usta dedi:

– Oğul, mənim sənətim saz bağlamaqdı. Mən elə şeyləri başa düşmərəm. Burada Aşıq Şirvandostu, Aşıq Sənan kimi usta aşıqlar var. Onlar Batmanqlıncın aşıqlarıdı. Bu sözləri get onlardan soruş!

Abbas dedi:

– Usta, eybi yoxdu, cavab verməsən də, icazə ver, gerisini deyim.

Usta dedi:

– Oxu, ancaq sənin dediklərini mən başa düşəsi deyiləm.

Aldı Abbas:

Ərənlər üstümə gəldi nümayan,
Bir ayə göstərdi bəyanbəbəyan,
Bir saf mələk gördüm, huriyi-qılman,
Dal gərdəndə şanaları neçədi?

Giriftaram bir pərinin dağına,
Gərdiş eləmədim solu sağına.
Abbas deyər: girdim xublar bağına,
Eyvan, otaq, xanaları neçədi?

Üstəlik usta ona xələt də verdi. Abbas bu xələti Qənbərə bağışladı. Abbasla Qənbər evə qayıtdılar. Bir-iki gün də keçdi. Bir gün Abbas Qənbərə dedi:

– Qardaş, Aşıq Şirvandostu, Aşıq Sənan, Aşıq Hüseyn harda olur? Qənbər dedi:

– Abbas, onların adını çəkmə! Onlar yaman aşıqdı. Üstlərində də qırx aşiq var. Sənin gəldiyini, aşiq olduğunu bilsələr səni öldürərlər.

Abbas dedi:

– Onların məclislərinə gedək. Bir az sözlərinə qulaq asaq, görək nə cür aşiqdilar.

Qənbər buna razı oldu. Bir-birinə qoşulub, bu aşıqların məclisinə getdilər. Qapıdan içəri girəndə Abbas salam verdi. Aşıqlar çalıb-çağırıb oynayırdılar. Abbas axıracan qulaq asdı. Məclis qurtarandan sonra Abbas onlara bir qədər xərclik verdi. Oradan çıxıb, Qənbərin evinə gəldi. Abbas Qənbərə dedi:

– Qənbər, o aşıqların hamısı tırınqı aşıqlardı. Kisələrində heç zad yoxdu. Sabah sazı götürüb, onların məclisinə gedərik.

Qənbər başladı dəlil-dəlayil elməyə ki:

– Onlar Batmanlıncın aşıqlarıdı. Getmə, xataya düşərsən.

Abbas gördü Qənbər getmək istəmir, bərk qorxur, ona üz vurmadı. Gecəni yatdılar. Səhər Abbas qapıya çıxmışdı, baxdı ki, bir çoban, yanında köpəyi gedir. Onu çağırıb dedi:

– Çoban qardaş, ağadan ayda neçə toxlu alırsan?

Çoban dedi:

– Nə ay, ildə beş toxlu alıram.

Abbas dedi:

– Bir illik haqqını verim, mənimlə bu gecə bir yerə gedək.

Çoban fikirləşdi ki, deyər yer qaz, qazaram, odun daşı, daşıyaram, ta mana nə eləyəcək? Dedi:

– Yaxşı, razıyam. Burada dur, aparım bu qoyunu sahibinə tapşırıım, sonra gəlim.

Abbas razı oldu. Çoban aparıb şeyləri evdə qoydu. İti, qoyunu yeyəsinə tapşırıb, Abbasın yanına qayıtdı, dedi:

– İndi hara gedirsən gedək!

Abbas dedi:

– Əyninə bir çuxa geydirəcəyəm. Başına bir papaq qoyacağam. Ayağına bir başmaq geydirəcəyəm. Belinə də bir qurşaq qurşayacağam. Sonra sana bir neçə söz öyrədib, Batmanqılıncın aşıqlarının yanına aparacağam. Özünə də altı toxlu haqq verəcəyəm. Soruştalar, deyərsən aşiqam. Bax oyan-bu yan eləməzsən ha!..

Çoban razı oldu. Necə ki, demişdi, Abbas çobanı geyindirib, köhnə sazını da ciyinən keçirib dedi:

– Səni ki, aparacağam o məclisə, əvvəl qapıdan girəndə salam ver! Sonra başmağımı çıxart, get başda oturanların lap üst tərəfində otur! Bir az keçəndən sonra de ki, icazə verin mənim bu şagirdim sizin şagirdlərlə beytləşsin. Tay dalısı ilə işin yoxdu. Sən səssiz otur, qulaq as. Heç bir söz danışma.

Abbas ona bir neçə beyt də öyrətdi. Çobanla Abbas bir-birinə qosulub, aşıqların məclisinə getdilər. Salam vermək, başmaq çıxartmaq çobanın yadından çıxdı. Başmaqlı-zadlı gedib yuxarı başda əyləşdi. Baxdı ki, hamı ona baxır, nə qədər fikirləşdi, beytlər yadına düşmədi. Axırda naçar qaldı, üzün Aşıq Hüseynə tutub dedi:

– Usta, icazə verin, şagirdlərimiz bir az beytləşsinlər, biz də qulaq asaq.

Belə deyəndə aşıqlar bir-birinin üzünə baxdırılar.

Aşıq Hüseynə dedilər ki:

– Dur bunun şagirdinin də, ustasının da sazını əlinnən al!

Həmin məqamda Batmanqılınc da adam göndərmişdi ki, qonağım var, bir kamil aşiq gəlsin, dövran keçirsin. Batmanqılınc göndərdiyi adam da kənarda durub, bu həngaməyə tamaşa eləyirdi. Aşıq Hüseyn sıçrayıb çuxadan çıxdı. Sazını düzəldib dedi:

– Hanı şagirdin? De meydanıma gəlsin?

Çoban Abbası göstərib dedi:

– Bax budu.

Abbas sazını köynəyindən çıxartdı. Aşıq Hüseynin müqabilinə atıldı. Bunlar meydan suladılar. Abbas dedi:

– Aşıq Hüseyn, fürsət sənindi, ya mənim?

Aşıq Hüseyn dedi:

– Nə fürsət-mürsət? Əvvəlki kəlmədə belini qırıb, sazını əlindən alacağam. Nə fürsətdən dəm vurursan?

Abbas dedi:

– Arxı tullan, sonra bərəkallah de! Bir o qədər laf eləmə! Nə bacarırsan de gəlsin!

Aldı Aşıq Hüseyin:

Mənnən salam olsun arif olana,
Peyğəmbər nə günü tacı-sər oldu?
Kim qırxdı başını, müyin neylədi,
Nə sual eylədi, nə iqrar oldu?

Abbas başını bulayıb güldü. Sazı sinəsinə çıxıb, təzənəyi simə bərk-bərk çəkdi, dedi:

Ol cümə günündə, sübh namazında,
Peyğəmbər o günü tacı-sər oldu.
Ahu qırxdı, başın, müyin götürdü,
Həqiqət, mərifət o iqrar oldu.

Aşıq Hüseyin dedi:

– Gerisinə qulaq as, gör sənin başına nə oyun gətirəcəyəm.

Aldı Aşıq Hüseyin:

Nə günü qırıldır Rəsulun başı?
Ona kim gətirdi ülgücü, daşı?
Neçə tarixində oxunur yaşı?
Neçə ay, neçə il ömrü xar oldu?

Aldı Aşıq Abbas:

Cümədə qırıldır Rəsulun başı,
Cəbrayıl gətirdi ülgücü, daşı,
Altmış iki tarix oxunur yaşı,
Altmış üç tarixdə ömrü xar oldu.

Aldı Aşıq Hüseyin:

Hüseyin deyər: kun cahanda neçədür,
Neçə yaqt, neçə mərcan, neçə dürr?
Rəsulun sərində müyi neçədir?
Harada yerləşib, bərqərar oldu?

Aldı Aşıq Abbas:

Abbas deyər: kun cahanda ikidür,
İki yaqut, iki mərcan, iki dürr.
Altı min altı yüz altmış ikidür,
Behişt-əlada bərqərar oldu³.

Batmanqılınç göndərən adam işin axırını gözləyirdi. Çoban yavaşcalığın oylılıb, Şirvandosta dedi:

– Bəs siz neçə toxluya buraya gəlibsiniz?

Aşıqlar belə hesab elədilər ki, çoban onlardan “toxlu bağlaması” soruşur, dəydilər bir-birinə. Heç biri toxlu bağlamasını bilmədi. Qaçmağa yol axtardılar, ancaq mümkün edə bilmədilər. Aşıq Abbas Sənana dedi:

– İndi, aşiq, mən sənnən bir neçə söz xəbər alacağam. Gərək cavab verəsən.

Aşıq Sənan dedi:

– Sənin ağızınnan süd iyi gəlir. Sən şir meydanında davam gətirə bilməzsən.

Aşıq Abbas dedi:

– Eybi yoxdu, ağıl yaşda deyil, başdadı. Cücəni payızda sayarlar.

Aldı Aşıq Abbas:

Mənnən salam olsun Aşıq Sənana,
Bil neçə gül bitib, ovraqı nədi?
Məscidi-əqsayə kim qoydu bina,
Onun içi daşdı, qıraqı nədi?

Bir neçə qəndillər asılıb dardan,
Neçəsi heyvandan, neçəsi nardan,
Xəbər ver, yer-göyün qapısı hardan,
Xəbər ver, kim örtər növraqı nədi?

Abbasam, ağamdan içmişəm bada,
Bada içənlərdən oldum ziyada,
Üç kimsənə gördüm, getdi zülmata,
Onlar nə yandırır, çıraqı nədi?

Bütün aşıqlar gözlerini döyə-döyə bir-birinin üzünə baxdilar. Bir-birinə qaş-gözlə dedilər ki, biz gərək buna bir kələk qurub, başını buradaca batıraq. Abbas bunların hiyləsini anlayıb dedi:

– Hələ dalısına qulaq asın! Harasıdır? Təzə başlamışam.
Aldı Aşıq Abbas:

Mənnən salam olsun arif olana,
Neçə ulduz neçə aya bağlıdı?
Təqlid nədi müsəlmanlıq şərtiyən?
Neçə təqlid Mustafaya bağlıdı?

Durdum əlif-beydən dərsimi almı,
İstəyirsən mən də sizə dov gəlim.
Oturan alımlər, bir xəbər alın,
Dörd kitabda neçə ayə bağlıdı?

Abbasam, yoluma kim versin salıq?
Yetişsin dadıma o rəbbi-xalıq,
Dərya kənarında kim oldu balıq?
Namaz qılan nə qibləyə bağlıdı?

Abbas bunların kələyini əvvəldən başa düşmüşdü. Odu ki, söz qurtarana kimi üzünü onlara tutub dedi:

– Mən görürəm, sizin fikriniz başqadı. Amma elə fikrə düşməyin.
Aşıqdı, biri güclü olar, biri gücsüz olar.

Çoban dedi:

– Abbas, sən aşıqsan ki, aşıqsan. Xalis haqq aşığısan. Sözünü arxayıx oxu! Sana bir söz desələr, hamisini qıracağam.

Batmanqılınc göndərən adam dedi:

– Abbas, sözünü de! Bura aşiq məclisidi. Bir kəs sana güldən ağır söz deyə bilməz.

Abbas sazı sinəsinə basıb, zilini zil, bəmini bəm eylədi, görək nə dedi:

Aldı Abbas:

Səhər-səhər dost kuyuna varanda,
Ona deynən, bizə yar isə gəlsin.
Elə danış seyrağıblar duymasın,
Zahirdə, batində var isə gəlsin.

Müsəlmanlar, siz düşməyin qiybətə,
Qiybət edən özü düşər zillətə,
İskəndəri kim göndərdi zülmətə?
Hər kim ondan xəbərdar isə gəlsin!

Qızıl gül açılıb xəndan içində,
İnnabi dodaqlar dəhan içində.
Abbasam durmuşam meydan içində
Hər kimin mənimlə var isə gəlsin!⁴

Abbas bu sözleri tamam eləyən kimi aşıqlar hər tərəfdən onun
üstünə töküldülər.

Çoban işi belə görəndə çomağı çəkib, cuxasını bəlgə elədi. Bunları
budayıb, şil-küt elədi, hərəsini bir tərəfə yıxdı. Abbas dedi:

– Çoban qardaş, bundan sonra mənim başım qadadan-baladan uzaq
olmayacaq. Gəl sənin haqqını verim get! Mən özüm nə elərəm, elərəm.

Çoban dedi:

– Mən sənnən heç zad istəmirəm. Ölüncə mən səninlə yoldaşam.

Abbas dedi:

– O ciyindəki sazı sana bağışladım.

Bəli, ərz olsun, Batmanqılinc göndərən adam düz ağasının yanına
gedib, əhvalatı ona söylədi, Abbası çox təriflədi. Batmanqılinc dedi:

– O aşığın yerini bilirənmi?

Dedi:

– Lüt Qənbərin evindədi.

Batmanqılinc dedi:

– Bu saat Aşıq Abbası mənim hüzuruma gətir, görünüm o nəçidi ki,
mənim aşıqlarımı bağlayıbdi.

Fərraşlar gəlib Abbası Qənbərin evindən çağırıldılar. Qənbər dedi:

– Qardaş, yaxşı evini yıldın. Batmanqılinc evinə gedən geri qayıt-
mir. O sənin boynunu vurduracaq.

Abbas dedi:

– Qoy məni öldürsünlər. Eybi yoxdu. Bir gün yaranmışam, bir gün
də ölücəyəm. Sən uşaqlarının yanında qal, mən gedirəm.

Qənbər fikirləşib dedi:

– Ölüm nədi ki? Ondan ötəri də dostdan əl çəkmək olar? Mən də
səninlə gedəcəyəm. Min uşağım olsa, hamısı sənin bir dirnağına qurban!
Mən səni tək buraxmaram. Dost-dostnan axıracan.

Bunlar bir-birinə qoşulub, Batmanqılincin yanına yola düşdülər.
Yolları düdü Pəri xanımın küçəsindən. Qulluqçular onları qoymayıb
dedilər:

– Bu küçə ilə getmək qadağandı. Bura Batmanqılincin bacısı Pəri
xanımın küçəsidid.

Abbas dedi:

– Mən bu küçə ilə gedəcəyəm.

Pəri xanım Abbasın gəlməyini eşitmışdı. Ora-bura vurnuxub, Abbası görməyə çalışırdı. Evinin eyvanında, bağında gəzib, Abbası gözləyirdi. Həmin gecə o, yuxuda görmüşdü ki, Abbas onun küçəsi ilə gələcək. Odu ki, tezdən yerindən durub bağa çıxmışdı. Çəsmənin başında oturub, əlləri qoynunda Abbası gözləyirdi.

İndi eşit Abbasdan. Qulluqçular nə qədər əlləşdilərsə Abbası ayrı yolnan apara bilmədilər. Çar-naçar razı olub, Abbası Pəri xanımın küçəsi ilə apardılar. Abbas yolnan gedirdi, gözünü çevirib baxdı ki, Pəri xanım balasını itirmiş maral kimi, əllərini qoynuna, başını ciyinə qoyub, çəsmənin başında dayanıb. Abbas onu görən kimi ürəyi bitaqət olub, dayandı. Üzünü qulluqçulara tutub dedi:

– Allahı sevərsiniz, qoyun bir neçə kəlmə oxuyum, sonra gedək.

Qulluqçular ona açıqlanıb dedilər:

– Adə, sən sarsaxlamışan, yoxsa nədi? Bura Pəri xanımın küçəsidir. Buradan, hələ bu vaxta kimi kişi xaylağı keçməyib. Tez ol, buradan uzaqlaş! Yoxsa Pəri xanım duyuq düşüb, səni də öldürər, bizi də.

Pəri xanım danışqları kənardan eşidirdi. O saat qulluqçuları yanına çağırıb dedi:

– Onun xatırınə dəysəniz, nəslinizi yer üzünən kəsərəm. Qoyun nə kefi istəyir eləsin.

Qulluqçular ikiqat olub, Abbasın yanına qayıtdılar. Abbas sazin zilini zil elədi, bəmini, bəm, götürsün görək nə deyir:

Aldı Abbas:

Səhər-səhər sərçəsmələr başında
Gün kimi aləmə yayılan Pərim!
Hər kim mənnən sana yaman qandırsa,
Ya əqrəb dişləsin, ya ilan, Pərim!

Qovma dərgahından şirin nökəri,
Geymərəm hər şilə, hər qələmkəri,
Hicran xəstəsiyəm, yeməm şəkəri,
Qoynundakı nara mayılam, Pəri!

Götür sürməni çək qaşına, gəlsin!
Çal əyri çalmanı başına, gəlsin!

Abbasın sözləri xoşuna gəlsin!
Hurilər qızınnan sayılan Pərim!⁵

Pəri xanım özünü saxlaya bilməyib, Abbasın yanına yüyürdü. İki aşiq-məşəq sarüşaq kimi bir-birinin boynuna sarılıb, yarım saatə kimi ayrılmadılar. Pəri xanım dedi:

– Abbas, mənim qardaşımın yanına gedirsən, nə badə, nə badə qardaşimdən qorxasan. O sana təpinəcək. Səni hədələyəcək. Sən heç keyfini pozma! Mən səninəm, sən də mənim! Bizi heç kəs bir-birimizdən ayıra bilməz. Nə soruşsalar düz cavab ver! Mənim qardaşım mərdimaz adam deyil. Sana heç zad eləməyəcək. Səni incitməyəcək.

Abbas dedi:

– Gülgəz, qorxma, yar yolunda ölmək toy-bayramdı. O aşiq xoşbəxtdi ki, yarın yolunda olur.

Gülgəz Pəri dedi:

– Dediklərimi yadının çıxartma!

Abbas Pəri xanımla əltəmən olub ayrıldı. Qulluqçular Abbası Batmanqılıncın məclisinə apardılar. Batmanqılınc Abbasə baxıb gördü ki, bu gözəllikdə oğlanı Allah-taala tək yaradıb. Abbas da baxdı ki, Təbriz şəhərində nə qədər hörmətli adam varsa, hamısı Batmanqılıncın yanındadı. Öz-özünə fikir elədi ki, mən burada görəsən nə oxusam bunların xoşuna gələr. O bu fikirdə ikən Batmanqılınc ona dedi:

– Abbas, gərək aşıqlığını biruzə verəsən, görüm nə cür adamsan ki, mənim aşıqlarımı yerindən tərpətmisən.

Camaat yerbəyerdən Batmanqılıncı dedilər:

– Ağa, aşığa güldən ağır söz demək olmaz. O el gəzir. Qoy aşıqlığını biruzə versin.

Abbas sazını çıxardıb basdı sinəsinə, dedi:

Ay ağalar, gəlin sizə söyləyim,
Üzülməsin əldən əli bu bəyin!
Cənnəti-əlada, bağlı-behiştə
Xoşnişin döşənsin yeri bu bəyin!

Bu kəlmə Abbasın ağızından qurtaran kimi hərə əlinnən çıxan xələti ona verdi. Qənbər o saat xələtləri topladı bir yero.

Aldı Abbas sözün gerisini:

Əyninə geyibdi zər ilə xardan,
Xudam qəni edib dövlətü vardan.
Nəfəsi kəskindi o Zülfüqardan,
Kəmərin qurşasın Əli bu bəyin!

Adamlar genə xələt verdilər. Abbas dedi:

Şahların şahıyanan çıxayıdı ova,
Qüdrət şəmşirini gətirsin sova,
Gecə-gündüz Abbas eyləsin dua,
Haqdan uzun olsun ömrü bu bəyin!

Abbas qurtarannan sonra Batmanqlınc üzünü ona tutub dedi:

– Afərin, usta! Həqiqətən yaxşı aşiqmişsan. Halal olsun sana! Bir de görüm, mənnən nə istəyirsən?

Abbas dedi:

– Bəy, dil ilə desəm dilim quruyar, qoy saz ilə deyim.
Aldı Aşıq Abbas, görək Batmanqlınca nə dedi:

Könül bir cananın sovdasındadı,
Cismdə insandı, mahi-ənvərdi,
Boyunu arzular bağçada bülbül,
Bilmirəm susəndi, ya sənubordi.

Sevdiyimin hüsnü qüreyşin nuri,
Kənanın Yusifi, Çinin fəqfuri,
Deyirlər behiştə çox olur huri,
Onlar da köhnəlib, yar təzə-tərdi.

Çoxu aşılığlı asan şey sandı,
Cəfasını gördü, çox tez usandı,
Abbas bir pərinin oduna yandı,
Görənlər dedilər: bax, səməndərdi⁶.

Abbas üstəlik dillə də dedi:

– Bəy, sənin bacın Pəri üçün gəlmışəm. Ya məni öldür, ya bacını Allahın əmri, peyğəmbərin şəriəti ilə mana ver!

Batmanqlınc fikrə getdi. Hami minnət elədi ki, Abbas haqq aşığıdı. Sözünü yerə salma. Batmanqlınc Qara vəzirə dedi:

– Vəzir, nə deyirsən? Sənin tədbirin nədi? Pərini Abbasa verimmi?
Vəzir cavab verdi:
– Bəy, sən bacını saz çalana versən, hamı sana əl çalıb gülər.
Vəzirin sözü Abbasa çox toxundu. Sazını sinəsinə basıb, görək nə dedi:

Nə baxırsan gözü qanlı haramı?
Sən deyən günahkar ha mən deyiləm.
Hər şəhərin bir adı var, bir sanı var.
Mən Misir şəhriyəm, Yəmən deyiləm.

Yarın qapısında üz qan eylədim,
Əl uzatdım, çəkdim üz qan eylədim,
Bir könülə dəydin, yüz qan eylədin,
Mən ki, bir kəs ilə yaman deyiləm.

Abbas ağlar, libasını soydular,
Zülm eyləyib qönçə gülün dərdilər,
Hərcayıllor qaş oynadıb güldülər,
Elə deyil, yarımla, haman deyiləm⁷.

Batmanqılınc dedi:

– Vəzir, sən həmişə belə pis danışırsan? Bu gül kimi cavan oğlandı. Nə olar aşiq olanda? Aşiq daha yaxşıdı. Sən ki, bir qəlbə tikə bilməyəcəksən, niyə yixırsan? Gəl razı ol, Pərini verək buna, çıxıb getsin, heç pis oğlan deyil. Ağillı-kamallı bir oğlandı.

Vəzir dedi:

– Bəy, mən razı ola bilmərəm. Sən bacını padşah oğluna ver, biz də padşahla qohum olaq. Tifarqan nədi ki, ondan çıxan adam nə olsun?

Abbas baxdı ki, vəzir işi burur. Batmanqılınc da onun sözününən çıxmır. Abbas qorxdu ki, vəzir Batmanqılıncın fikrini dəyişdirə, götürdü sazi, görək Batmanqılıncına nə deyir:

Özündən kiçiyi buyurma işə,
Sözün yerə düşər, heç miqdar olmaz.
Hər nə ki, iş tutsan öz əlinlə tut,
İnsan öz işində cəfakar olmaz.

Özünnən böyüyüň saxla yolunu!
Düşən yerdə soruş ərzi-halını!

Amanat, amanat, qonşu malını,
Qonşu yox istəyən özü var olmaz.

Soruşun, Qul Abbas, halın necədi?
Gündüzlərim ay qaranlıq gecədi.
Sərv ağacı hər ağacdan ucadı,
Əslı qitdi, budağında bar olmaz.

Vəzir qəzəbləndi, yerdən qalxmaq istəyəndə Abbas dedi:
– Qəzəblənmə! Hələ qulaq as!
Aldı Aşıq Abbas:

Ay ağalar, gəlin sizə söyləyim,
Yalqus daşdan olmaz divar, deyərlər.
Bəzirgansan, aç, mətahin, xird elə,
Alanlar yükündə nə var, deyərlər.

Bəylər olan saxlar alıcı quşu.
Sərraf olan seçər qiymətli daşı,
Bir oğul atadan artırsa işi,
Xalq içində ona tavar deyərlər.

İskəndər atləndi çıxdı zülmətdən,
Xızır peyğəmbər içdi abi-həyatdan,
Bəhs düşdü iyiddən, qılıncdan, atdan,
Sırfani onlardan sivar deyərlər.

Bir bağçanın əgər barı olmasa,
Alması, heyvası, narı olmasa,
İyidin dünyada varı olmasa,
Xalq içində ona sərsər deyərlər.

Tifarqanlı Abbas gecələr yatmaz,
Peyğəmbər qarğayıb, müxənnəs artmaz,
Hər nə versən haqqın yolunda itməz,
Min qadanı başdan sovar, deyərlər.

Vəzir dedi:
– Bu haranın bəd övladı idi, gəldi buraya çıxdı. Bəy, Allah xatiri-nə, bunu rədd elə getsin. Yoxsa bundan bizə ziyan toxunacaq.

Vəzirin bu sözü Abbas'a açık getdi. Gördü ki, adamların çoxu vəzirin tərəfinə addadı. Onun tərəfində az adam qaldı. Batmanqlınc da heç dinmir. Elə bil vəzirdən qorxur. Abbas kədərlənib sazı sinəsinə basdı, görək nə dedi:

Ay ağalar, gəlin sizə söyləyim,
Kəsə-kəsə bağım gözə tutarlar.
Əzəldən belədi dünyanın işi,
Qiyamət pərdəsin üzə tutarlar.

Yeriyir mayalar dalında köşək,
Dünyaya gələnlər bir gün köçəcək,
Varlı yalan desə, yoxsullar gərçək,
Varlıının sözünü sözə tutarlar.

Abbas, gərək dostun zatin biləsən,
Xəncər kimi bağın başın böləsən,
Ağa vəzir, yüz il qazanc eləsən,
Axırın beş arşın bezə tutarlar!

Batmanqlınc dedi:

– Aşıq, heç fikir eləmə! Qız sənində. Mən Pərini sana verəcəyəm.

Batmanqlınc vəzirin sözünə baxmayıb, bacısı Pərinin şirnisini Abbasla içdi. Yedilər, içdilər, çaldılar, oynadılar, kef elədilər. Vəzir də açıq eləyiib, məclisdən çıxıb getdi. Bu gündən Pəri xanım Abbasın nişanlısı oldu.

Amma ki, hələ Abbas Pəri xanımıla bir yerdə olmurdu. Ayrı-ayrı otaqlarda olurdular. Abbas Məmməd bəyin yanında olurdu, Gülgəz Pəri də öz otağında.

Günlərin bir günü Batmanqlınc uzaq bir səfərə çıxmıştı. Odu ki, Abbası yanına çağırıb dedi:

– Abbas, mən uzaq səfərə gedirəm. Qalarsan elə burada. Gələnnən sonra toyunuzu eləyəcəyəm.

Batmanqlınc Abbasla, adamlarla görüşüb, öpüşüb, çoxlu qoşunla səfərə çıxmışda olsun, al xəbəri açıq eləyiib gedən vəzirdən.

Vəzir Pəri xanımı öz oğluna almaq fikrində idi. İşi belə görəndə gəzib dolandı, bir qarı tapdı, dedi:

– Səni dünya malından qəni eləyəcəyəm, Abbas ilə Pərinin arasını vur!

Qarı əlini gözünün üstünə qoyub dedi:

– Mənim əlimdənancaq ara vuruşdurmaq gəlir. Ondan asan nə var ki? İstəyirsən günü sabah onların arasını vurum.

Qarı tumanım çəkə-çəkə, burnunu silə-silə, düz Abbasın yanına gəlib, salamnan-kalamdan sonra dedi.

– Abbas, qərib ölkədə qız sevən oğlan onnan-bunnan soruşar, qızın halına-xasiyyətinə bələd olar, sonra nişanlanar. O Pəri xanımı sən nə ağılla aldın? Sənin beynini saz aparıb, adam tanımirsan.

Abbas məəttəl qalib dedi:

– Axı nə olub, qarı nənə? De görək, nə var?

Qarı dedi:

– Nə olacaq? Pəri xanımın gözləri kor, ayaqları topal, dili də laldı.

Abbas lap məəttəl qaldı, fikirləşdi, fikirləşdi, bir yana çıxarda bilmədi. Qulluqunu çağırıb dedi:

– Aparıb bu qarının başını kəsdirərsən.

Qarı baxdı ki, onu öldürəcəklər, dedi:

– Oğul, mən səna pis demədim. Dedim ki, Pəri xanımın gözləri kordu, yəni naməhrəmə baxmir. Dili laldı, yəni danışmir, söz gəzdirmir. Ayağı topaldı, yəni sarsaq-sarsaq gəzmir. Tam məni niyə öldürürsən?

Abbas gördü ki, qarı yaxşı danışdı, onun dediyini başa düşməyib. Ona çoxlu xələt verib, azad elədi. Qarı özünü tülkülüyə vurub dedi:

– Abbas, bu yaxşılığın qabağında, mən səni Pəri ilə qaz damında görüşdürcəyəm. İndi sən bunun əvəzində mənə nə verirsin?

Abbas dedi:

– Nə istəsən verərəm.

Qarı dedi:

– Axşam, bizim evin qapısına gələrsən.

Bəli, axşam oldu, axşamlarınız xeyirlə gəlsin! Abbas düz qarının qapısına getdi. Qarının bir sürü qazı var idi. Onun üçün qarı bir daxma tikdirmişdi. Abbası aparıb qaz damında qoydu. Qapını da kilidləyib, düz Pəri xanımın yanına gəldi. Qarı bir tumanını çəkib, bir də burnunu sildi, beş-altı dəfə burnunu çəkəndən sonra Pəri xanıma dedi:

– Qadan alım, mənim xanım qızım, təkcə bir madar qızım var. Onu bu gün ərə köçürdürüm, başını bəzəyən yoxdu. Gedək onun başını bəzə! İnşallah, səni nişanlına köçürdəndə mən də sənin toyunda söz-sözə oynaram.

Pəri xanım qarının sözünü yerə salmadı. Onun dalına düşüb, düz qaz damına gəldi. Qapıdan içəri girib, gördü heç kəs yoxdu, məəttəl qalıb dedi:

— Qarı nənə, toy evi belə olmaz. Hancarı bura sahabsızdır? Heç kəs yoxdu. Bura lap qaz damına oxşayır.

Qarı dedi:

— Qadan alım, darixma! Qızım su gətirməyə gedib. Buyur içəridə əyləş, xanım adamsan, qızım sənin qulluğuna gələr.

Pəri xanım içəri girəndə gördü qaz damının dibində bir gərdək var, gərdəyi qaldırıb baxanda gördü ki, dalında Abbas, saz da qucağında oturub. Pəri xanım çox acıqlanıb dedi:

— Abbas, mənim atamin gözəl bağları, evləri var. Nə üçün belə yerdə görüşürsən? Heç ayıb deyilmə? Layiq bilib məni qaz damına gətirirsən? Heç bu yaraşan işdim?

Abbas sazı döşünə basıb dedi:

Nazlı yarın qəmər hüsnü,
Ay, günü, tələti neylər?
Yarın ləbinnən bal əmən
Şəkəri, şərbəti neylər?!

Ağladıban gülən olsa,
Eynim yaşın bilən olsa,
Bir yar ki, dərd bilən olsa,
Qaş, göz, işarəti neylər?!

Qara zülfü kəmənd olan,
Ləbləri dolu qənd olan,
Başdan-ayağa bənd olan
Sənəti, sərvəti neylər?!

Çıxbıx üstə oturan,
Ağ üzdən busə götürən,
Abbası yara yetirən,
Kəbə, ziyarəti neylər?!

Qarı qapıya gəlib qışkırdı:

— İndi necəsiniz qışqırıım ki, bütün Təbriz əhli bura tökülsün.

Abbas işi belə görəndə dedi:

– Dayan, bir ağız deyim, sonra qışqırsan.
Aldı Abbas:

Başına döndüyüm alagöz Pəri,
Tanrı səni mənnən ayrı salmasın!
Haqq götürsün bu beymanı aradan,
Nişanası qiyamətə qalmasın!

Gedənin gəlməsin, yatanın ölsün!
Fələk əli dəysin, dövranın dönsün,
Firiştələr vursun, ağızı əyilsin,
Sənin bir dərdini bilən olmasın!

Soruşmadın yazıq Abbas halını,
Mən sana neylədim, tanrı zalımı?!
Əzrayıl donunda alım canını,
Üstündə bir həşir quran olmasın!⁹

Pəri xanım bərk acıqlanmışdı. Acıqdan dartıb köynəyinin yaxasın da cirmişdi. Əlini sinəsinə qoyub, maral kimi nəfəs ala-ala dedi:

– Abbas, mənim sözlərim bəlkə xatırınə dəydi? Qadan alım, məni bağışla! Mən sənin xeyrinə danışıram. Axı bura nə sana, nə də mana yaraşmaz.

Pəri danışanda sinəsi qalxıb düşürdü. Abbas o saat sazi götürüb dedi:

Pəri, sənin püstanların
Heç bilmirəm nəyə bənzər.
Biri yasin surəsinə,
Biri əlif-beyə bənzər.

Biri mimdi, biri cimdi,
Onları xəlq edən kimdi?
Biri səhər doğmuş gündü,
Biri bədir aya bənzər.

Biri Alxatin alması,
Biri Bağdadın xurması,
Biri şökərin xirdası,
Biri şamamaya bənzər.

Mən Abbasam, ağlım çasıır,
Qolların boynumdan aşır,
Qızıl taxt üstdə boylaşır,
Bir cüt şahzadəyə bənzər.

Bunlar bu danışqda, qarı özünü vəzirin qızı Əsmər xanımın yanına saldı. Altdan-üstdən ona danışıb dedi:

– Bu saat Abbas ilə Pəri xanım qaz damındadı. Mən onun qarğışından qorxuram, get gözünnən gör, nə bacarırsan elə!

Əsmər xanım qarının yanına düşüb, düz qaz damına gəldi. Gördü nə Abbas var, nə Pəri. Nə day var, nə daylaq. Qaz damını çox gəzdi, aradı, onlardan bir nişan tapmadı.

Demə Abbasla Pəri qarını güdürlərmiş, qarı Əsmərə xəbərə gedəndə onlar da qaz damından çıxıb gediblərmiş. Əsmər xanım dedi:

– Qarı, mən bu saat Pəri xanımın yanına gedəcəyəm. Əgər Pəri xanım Abbas ilə görüşmüş olsa, özünə məşatə verib, görüşməyib sə məşatə verməyib. Əgər görüşməsə sənin dərini soyacağam.

Əsmər xanım daban alıb, düz Pəri xanımın otağına gəldi. Pəri xanım çox darixirdi. Əsməri görən kimi içəri çağırıb ona qonaqlıq verdi. Söhbətdən, mükalimədən sonra Pəri xanım ona dedi:

– Əsmər xanım, sən heç bura gəlməzdin, nə üçün gəlmisən? Mənim üçün nə qulluğun var?

Əsmər xanım dedi:

– Gəldim ki, bəlkə Abbas burada ola, baxam görəm necə oğlandı. Sana layiqdimi?

Pəri xanım dedi:

– Vallah, Abbas bircə dəfə də olsun buraya gəlməyib.

Əsmər dedi:

– Bəs mən onu nə təhər görə bilərəm?

Pəri xanım dedi:

– Sabah bağaya gəl, o tez-tez bağda olur. Mən orada onu sana göstərərəm.

Bəli, Əsmər evə qayıtdı, sabaha kimi ilan vuran yattı, o, yatmadı. Sabah açıldı, üstünüzə çox xeyirli sabahlar açılsın, qızlar cəmləşdilər. Maral sürüsü kimi Pəri xanımın bağına toplandılar. Pəri xanım Abbasa bir kağız yazdı ki, durmasın, bağaya gəlsin. Pəri xanımın bir süd anası var idi. Bu iman, quran nəsib olmuş bir qarı idi. Qızlar seyrə çıxanda

qarı tez özünü Abbas'a çatdırıb, kağızı ona verdi. Abbas Pəri xanımın kağızını oxuyub, bağa gəldi. Abbas bağa çatan kimi Əsmər bir nar üzüb, Abbas'a verib dedi:

– Buyur!

Abbas narı almaq istədi, sonra gözünü dolandırıb Pəri xanıma baxdı, gördü ki, onun rəngi qaçıb, narı almayıb, sazı sinəsinə basdı, görək nə dedi:

Payız olcaq bağlar tökər xəzəli,
Bahar olcaq bağçanıza bar gəlir.
Bir iyidin olsa baxtı, iqbali,
Cənnət bağçasınınna ona nar gəlir.

Mən bu yerdə nə aşnayam, nə yadam,
Yar yanında nə qəmginəm, nə şadam.
Ay ağalar, nə bələli səyyadam,
Tor qururam tərlan üçün, sar gəlir.

Abbas deyər: gəncin üstü bədəndi,
Qara bağrim dəlik, zədən-zədəndi.
Ay ağalar, heç bilmirəm nədəndi
Aləmə gen dünya mənə dar gəlir.

Əsmər Abbasın sözünü başa düşdü. Onun bərk acığı tutdu. Kinayəli, kinayəli Pəriyə dedi:

– Bunun biznən ki, arası yoxdu, bizi niyə buraya gətirmisiniz?

Pəri əl-ayağa düşüb, Abbas'a dedi:

– Abbas, amandı, qoyma Əsmər getsin. Getsə bizi el içində biyabır eləyəcək, o yaman adamdı. Sən allah onun könlünü al!

Abbas götürüb sazı, görək Əsmərə nə deyir:

Başına döndüyüm, ay Əsmər xanım,
Nə göyçək yaradıb yaradan səni.
Mənim meylim sənnənən belə ki, xoşdu,
İstəməm gedəsən buradan səni.

Əsmər bu sözü eşidən kimi tez Abbasın yanına gəldi. Abbas baxdı ki, Pəri alınıbdı. İndi də Pərinin könlünü almaq üçün dedi:

Gəlmə xoryat, yarı yolda qalarsan,
Seyrağıb əlində zəlil olarsan,
İki dostu bir-birinnən salarsan.
Görüm haqq götürsün aradan səni!

Gözəllər içində bəslı, bəllisən,
Tərlan cilvəlisən, yüz xiyallısan,
Ağ sinəsi bir cüt qoşa xallısan,
Görcəyin tanıdım oradan səni.

Gözəllikdə sənin əvəzin hanı?
Hüsnünü bəxş edib kərəmin kani.
Dağların maralı, çölün ceyranı,
Ovçular keçirməz bərədən səni.

Haqq da bilir Adəm ata zatiyam,
Göyü bilməm, yerin yeddi qatiyam,
Şikəstə Abbasam, xərabatiyam,
Könül, heç görmədim abadan səni.

İndi də Əsmər acıq eləyib getmək istəyəndə Pəri xanım dedi:

– Abbas, Əsməri qoyma getsin, ta sənnən küsməyəcəyəm.

Abbas dedi:

– Elə getsin, daş da dalınca. Mən heç nə deyə bilmərəm. Belə deyirəm sən inciyirsən, elə də deyirəm o inciyir.

Pəri naəlac qalıb, on iki hörtük saçlarından bir tel ayırib, sinəsaz elədi, görək Əsməri nə cür geri qaytarır:

Başına döndüyüm, ay Əsmər xanım,
Sən bizim bağçaya, bağa xoş gəldin!
Süsəndən, sünbüldən, tər bənövşədən,
Mərhəmət elədin, saya xoş gəldin.

Qızlar, bu ad mana yaman ad oldu,
Yandi qara bağrim, nə bərbad oldu.
Dağıldı gözəllər, daha dad oldu,
Əlif qəddim döndü yaya, xoş gəldin!

Pəri deyər: halay-halay ha bağlar,
Təbib gələr, yaralarım ha bağlar.
Əsmər getse, viran qalar ha bağlar,
Qatardan üzülmüş maya, xoş gəldin!¹⁰

Əsmər onun sözünə baxmayıb, düz çıxıb getdi. Abbas da ona bir söz demədi. Pəri bu işdən çox kefsiz oldu. Qarını yanına çağırıb, əhvalatı ona söylədi. Qarı ona təskinlik verdi. Qızları onun yanına topladılar. Qızlar Pərinin fikrini dağıtmaq üçün çalıb-oynadılar, oxuyub çağırdılar, Gülgəzin kefi açıldı, qəmi dağıldı. Abbas sevgilisini qarı ilə belə kefdə görəndə sazını götürüb, görək nə dedi:

Başına döndüyüm alagöz Pəri
Geyinmiş yaşılı, alınan oynar
Cəvahir mətai, dürr xəridarı,
Tutubdu dəstində ləlinən oynar.

Sevdiyim əyninə geyibdi ağı,
Çəkibdi sinəmə düyünü, dağı,
Zülfün əncəbini eylər məzağı,
Ağ üzədə münəvvər xalınan oynar.

Ay Abbas, Pərinin bu çəp işləri,
Yorğun maral kimi xoş baxışları,
İncidən, sədəfdən, dürdən dişləri,
Qaymaq dodaqları balınan oynar¹¹.

Pəri xanım Abbasın incidiyini bilib, onun könlünü aldı, dedi:

– Abbas, buradan xəlvətcə get! Vəzir bilsə işimizi xarab elər.
Mənim sözlərimdən incimə! Mən sənin xeyrinə danışıram.

Onlar həlal-himmət eləyib, bir-birinnən ayrıldılar. Abbas evə təzəcə gəlmışdı ki, bir adam qaranəfəs içəri girib dedi:

– Abbas, niyə durmusan? Anan ölüm üstədi.

Pəri əhvalatı bilib, gözünün yaşını ab-leysan kimi qırmızı yanaqları aşağı axıtmaga başladı, dedi.

– Abbas, məni qoyub hara gedirsən?

Abbasın ürəyi qubar eylədi. Bir təhər şirin dil ilə onu sakit eləyib, üstəlik dedi:

– Qəm yemə, anam yaxşı olar, yenə qayıdır gələrəm.

Bəli, onlar həlal-hümmət eləyib ayrıldılar. Abbas dabən aldı, Tifarqana yol elədi. Gəlib gördü anası ağır xəstədi. Abbas anasının yanında qalsın, sizə xəbər verək, şah Abbasdan.

Günlərin bir günü şah Abbas böyük ziyafət vermişdi. Əyan-əşrafi ziyafətə toplamışdı. Şahın baş hərəmi Pərləm başda əyləşmişdi. Pərləm çox gözəl xanım idi. Şah Abbas da ona diqqətlə baxıb dedi:

– Görəsən dünyada Pərlam kimi gözəl bir xanım varmı? Əlbəttə, ola da bilməz.

Bu o vaxt idi ki, Sarı Xoca ticarətdən təzəcə gəlmışdi. O, ayağa qalxıb, rəsmi-təzim eləyib dedi:

– Şah sağ olsun, Təbriz valisi Məhəmməd bəyin Pəri xanım adlı bir bacısı var. Günəş onun gözəlliyyinən utanıb, çıxmır, ay onun gözəlliyyinən xəcalet çəkib qaranlığa girir. Sizin baş hərəminiz Pərlam onun əlinə su tökməyə də yaramaz.

Şah dedi:

– Sarı Xoca, ele şey olmaz. Dünyada Pərlamdan gözəl yoxdu. Tez Təbrizə gedib, Gülgəz Pərini ya zor, ya güc mənim hüzuruma gətirərsən. Sarı Xoca, eger sözün doğru olsa, səni dünya malının qəni edəcəyəm. Yox, yalan olsa, boynunu vurduracağam.

Sarı Xoca dedi:

– Eybi yoxdu. Yalan olsa vurdur! Hələ bəlkə dediyimnən də bir az artıq gözəl olacaq.

Sarı Xoca sözünü tamam eləyib, Dəli Becan, bir də Allahverdi xanla Təbrizə yol aldılar, mənzilbəmənzil gedib, Təbriz şəhərinə çıxdılar. Nər üçü Məhəmməd bəyin evinə gəldilər.

Dəli Becan Pəri xanımın anasını çağırıb dedi:

– Şah Abbasın əmriddi, gərək Pəri xanımı İsfahana aparaq.

Arvad dedi:

– Qadan alım, qızımın nişanlısı var.

Beçan dedi:

– Uzun danışma! Artıq-əskik eləyərsən, səni də atın quyruguna bağlaram, düz İsfahana apararam.

Arvad dedi:

– Aparırsan, apar, mənim gücüm yox, qoşunum yox. Onu deyim ki, oğlum bu qisası yerdə qoymayacaq.

Arvad sözünü tamam elədi, zar-zar ağlayıb, gözlərinin yaşını tökdü.

Bunlar burada qalsın, eşit Pəri xanımdan. Pəri xanım evdə oturub, Abbasın yolunu gözləyirdi. Kənizlərdən biri içəri girdi, dedi:

– Bəs, bilmirsən, dəli Beçan səni İsfahana Şah Abbasın hərəmxanasına aparmaq istəyir.

Pəri xanım qəzəblənib dedi:

– Məni heç kəs apara bilməz!

Elə bu söhbətdə Dəli Beçan dəstəsi ilə Pəri xanımın mənzilinə girdi.

Pəri xanımı zorla evdən çıxardıb, kəcavəyə basdırıb. Pəri xanım dedi:

– Zalim Becan, indi ki, məni zorla aparırsan, kəcavəni əyləndir, anama bir neçə sözüm var, deyim, sonra apar.

Kəcavəni dayandırdılar. Pəri xanım on iki hörük saçının bir tel ayırıb, döşünə basdı, mərcan dirnaqlarını təzənə eləyib, görək anasına nə dedi:

Əgər Abbas gələr olsa buraya,
Söyləgilən dalımızca gəlməsin.
Öldürərlər, itirərlər arada,
Nahaq qanı üstümüzə salmasın.

Ay ağalar, bu dərd məndə qalınca,
İncəlincə, saralınca, solunca,
O mənimdi, mən onunam ölüncə,
Mənnən qeyri özgələri almasın.

Mən Pəriyəm, əlim yordan üzəli,
Yazılıq canım bu dərdnən tez ölü,
Yetişsin dadıma Mürtəza Əli,
Üz çevirib İsfahana gəlməsin¹².

Anası ağlaya-ağlaya özünü kəcavənin ayağına salıb dedi:

– Bala, mən Abbası nə cür saxlaram? Yönü bəri olsa, ölsə də dalınca gələcək. O sənsiz dayana bilməz.

Pəri genə alsın, görək anasına nə deyir:

Başına döndüyüm gül üzlü ana,
Gəlməsin Abbasım, Allah kərimdi!
Dərdinnən olmuşam dəli, divana,
Gəlməsin Abbasım, Allah kərimdi!

Fələk məni dərdə salıb güldürər,
Ağladıban çeşmim yaşın sildirər,
Becan kəmfürsətdi, gəlsə öldürər,
Gəlməsin Abbasım, Allah kərimdi!

Gülgez Pəri saralıban solunca,
Qaynayıban peymanələr dolunca,
Qoy gəlməsin Məhəmməd bəy gəlinçə,
Gəlməsin Abbasım, Allah kərimdi!

Onlar kəcavənin pərdəsin salıb, yola düzəldilər. Pəri getməkdə olsun, indi sizə kimdən xəbər verim, Lüt Qənbərdən.

Lüt Qənbər işi belə görən kimi, başına döyə-döyə özünü Tifarqanda Abbasa çatdırdı. Abbas Qənbəri gözü yaşılı görüb soruşdu:

– De görüm, Pəri xanımın başında nə var ki, ağlayırsan? Allah xatırınə, tez de!

Aldı Qənbər, onun cavabında görək nə dedi:

Başına döndüyüm, qurban olduğum,
Abbas, apardılar yarını sənin.
Alışib oduna, büryan olduğum,
Abbas, apardılar yarını sənin.

Köç-köç oldu, kəcavələr düzüldü,
Axıdı eyni yaşı, üzə süzüldü,
Geri baxdı, əli sənnən üzüldü,
Abbas, apardılar yarını sənin.

Mən Qənbərəm, söyləmərəm heç yalan,
Sarı Xoca, Becan, Allahverdi xan,
Eline, ölkənə saldılar talan,
Abbas, apardılar yarını sənin¹³.

Abbas bu sözü eşidən kimi varından yox oldu. Göz yaşını abi-neysan kimi tökə-tökə Qənbərdən soruşdu:

– Ədə, nə danışırsan? Bəs, Məhəmməd bəy gəlməyib? Vəzir hərada idi?

Qənbər dedi:

– Evi yixılmış, nə qoymusan, nə danışırsan? Vəzir özü onlara kömək elədi. Pərinin yerini göstərdi.

Qənbər vəzirdən çox söz damışdı. Onun da kəcavə ilə İsfahana getdiyini ona xəbər verdi.

Vəzirin hərəkəti Abbasa pis gəldi. Sazı götürüb, görək nə dedi:

Bədövlədi əzəl başdan tanıram,
Çör-çöp yiğar, yad ocağı yandırar.
Səhər durar, ar-namusun gözləməz,
Suyu tökər, öz ocağın söndürər.

Ulğun coşa gəlsə, köpük yağ olmaz,
Söyüd bar gətirsə, bağça bağ olmaz.
Zibil təpə olmaz, küllük dağ olmaz,
Yel əsəndə alçaqlara endirər.

Abbas bu sözləri deyər sərinnən,
Arxi qazın, suyu gəlsin dərinnən,
El bir olsa, dağ oynadar yerinnən,
Söz bir olsa, zərbi kərən sindirər.

Qənbər Abbasa çox təsəlli verdisə də, olmadı. Abbasın gözleri yaşla doldu, gözlərini çevirib İsfahan tərəfə baxdı. Gördü dağları tamam çıxın, duman basıb. Aldı, görək nə dedi:

Duman, gəl get bu dağlardan,
Dağlar təzə bar eyləsin.
Nə gözlərim səni görsün,
Nə könlüm qubar eyləsin.

Haşa, sevdicəyim haşa,
Deyilənlər gəldi başa,
Bir yannan özün tut daşa,
Bir yannan el çar eyləsin.

Abbas ağlar zarı-zarı,
Getməz könlünün qubarı,
İlqarının dönən yarı
Tanrı tezbazar eyləsin.

Söz tamam olan kimi dağlardan duman çəkildi. Yollara, dağlara gün doğdu. Ancaq Abbasın qəlbə açılmadı. Aldı, görək dübarə nə dedi:

Qasid gəldi, yerdən xəbər gətirdi,
Necə çəkim bu fəraqı, getdilər.
Aşıq məşuqunu qəhrə yetirdi,
Çəkdilər sinəmə dağı, getdilər.

Malı, mülkü verib ağaçla aldılar,
İlqarı verdilər, bugça aldılar,
Barı tərk etdilər, bağça aldılar,
Pərişan qoydular bağlı, getdilər.

Abbas, cavan ömrün sən verdin bada,
Günü-günnən dərdin oldu ziyada.
Yedilər, içdilər fani dünyada,
Aldılar beş arşın ağı getdilər.

Qənbər onun qolunnan tutub dedi:

– Abbas, daha fikir eləməyin, ağlamağın yeri deyil. Pəri əldən gedib.
Kimi desən, onu sənə alarıq.

Qənbərin sözləri Abbasın qulağına girmirdi, elə hey Gülgəzi yadına
salıb ağlayırdı.

Səda geldi mana canan elinnən,
Oyandım, ağlaram bu sabahları,
Bülbül ayrı düşüb qönçə gülündən,
Görüm açılmasın bu sabahları.

Ay da qalxıb günortanın yerinə,
Talib olan qulluq eylər pirinə,
İki sevgi yetsə biri-birinə,
Allaha xoş gedər bu sabahları.

Abbas deyər: müsəllaya varmadım,
Əl uzadıb, yar zülfərin hörmədim,
Xəzəl oldu, mən gülümü dərmədim,
Dərdilər tökdülər bu sabahları.

Qənbər ona təsəlli verib dedi:

– Abbas, qardaş, qəm yemə! Gedib, gedib. Sən kimi deyirsən onu
sana alarıq. Nə çox dünyada qız. İndi sən kirimışcə yerində otur! Pəri-
nin fikrini tamam başından dağıt! Sən şah Abbasla oynaya bilməzsən.
Onnan Məhəmməd bəy kimi pəhlivan bacara bilmir.

Abbasın qəmi daha da artdı. Ona təsəlli-zad kar eləmirdi. Sazını
götürüb, gözlərini sim, göz yaşını təzənə eləyib, görək nə dedi:

Dindirməynən, qan ağlaram,
Artıbdı fəraigim mənim.
Durub baş alıb gedərəm,
Tutduqca ayağım mənim.

Fəlek məni salıb ləngə,
Düşmüşəm, qovğaya cəngə,

Gedərəm Hində, Firəngə,
Heç gəlməz sorağım mənim.

Abbas qürbət elə varsa,
Müxənnətdi geri qalsa,
Bu deyənlər gerçək olsa,
Sönübdü çrağım mənim.

Anası Abbasın yanına geldi, göz yaşlarını bir-birinə qatdılar.
Anası gördü ki, Abbas gedəcək. Ona təskinlik verib dedi:

– Qadan alım, oğlum, bu dönüş də mənim sözümü eşit! Heç hara
getmə! Gəl Təbrizdə, Tifarqanda kimin qızını deyirsən səna alım. Sən
bu daşı ətəyindən tök! Qız ağacı, qoz ağacı, çaldılar, çapdılar, daha
geri qaytarmaq olmaz. Mən sənnənə əl çəkəsi deyiləm.

Abbas sazı götürüb, onun cavabında dedi:

Nə ağlarsan, nə sizlarsan,
Bir dərdi beş olan könlüm!
Axırda zünnar bağlarsan,
Qəmə yoldaş olan könlüm!

Yarım gedib obasınınan,
Alım dərdi-bəlasınınan,
Çərxi-fələk badasınınan
İçib sərxoş olan könlüm!

Doymamışam göz-qasınnan,
Aləm yanır ataşınnan,
Heç duman getmir başımnan,
Baharı qış olan könlüm!

Abbas ağlar arsız-arsız,
Dünya, sənsən etibarsız,
Deyirdin dözərəm yarsız,
Döz, bağlı daş olan könlüm!¹⁴

Arvad genə yalvardı, yapışdı, oğlunun göz yaşını yaylığı ilə sildi,
dedi:

– Oğul, atanın yerində otur. Mülk-malına sahib ol! Birinin qızını
da al, ev-eşik sahibi ol! Tacir ol! Bu aşiqlığı daha burax!

Abbas başını bulayıb sazını sinəsinə mindirdi, dedi:

Mən olmuşam dərdü qəmin barkəsi,
Qəmdən tikdirmişəm nə qalam indi.
İstədim ki, yara bir namə yazım,
Nə mürokkeb tapdım, nə qələm indi.

Leyli Məcnun məskənini dağ etdi,
Sinəsi üstün düyün etdi, dağ etdi,
Fələk vurdu, ləşkərimi dağıtdı,
Ləşkərim qalmadı, nə qalam indi.

Bir ərzim var, mən də deyim şahana,
İlahiyə şürə eylərəm, şaha nə?
Qorxuram ki, nazlı yarı şah ana,
Nə qovğayam indi, nə qalam indi.

Kitablar oxuyub, cimadə getdi,
Məhəmməd meraca cumada getdi,
Abbas ağlar, Gülgəz Cuma da getdi,
Pərisiz dünyada nə qalam indi.

Anası dedi:

– Oğul, Pərinin bir az gözəlliyi var, nə olsun? Ondan ağıllı, kamallı qızı çoxdu. O nədi ki, ondan ötrü ağlayırsan, özünü bada verirsən? Sən lap axmaq adamsan. Pəri heç əslində bir qız deyildi.

Anası çox dedi, Abbas az eşitdi. Axırda çar-naçar razı olub, Abbas ilə halal-hümmət eləyib yola saldı. Abbasla Qənbər düz gəlib Pəri xanım olduğu evə çıxdılar. Abbas nə gördü, lələ köcüb, yurdu qalıb. Pəri nə gəzir? Qızıl quş yerində qarğalar, tərlan yerində sar gəzir. Ürəyi qubar eylədi. Sazı sinəsinə basıb, görək nə dedi:

Gəldim, gördüm Pəri köcüb yurdunnan,
Yaylaq yeri çəmən olmuş, ay olmuş.
Bundan belə mən sağlığı neylərəm?
Rəqib yar ləb əmən olmuş, ay olmuş.

Yenə artdı mən fəqirin ələmi,
Çərxi-fələk tərsə çəkdi qələmi,
Göz yaşına qərq eylərəm aləmi,
Qətrə sular ümman olmuş, ay olmuş.

Məclisimə surahılar düzüldü,
Eynim yaşı qabdan-qaba süzüldü,
Ağla, Abbas, əlin yordan üzüldü,
Bu gün axır zaman olmuş, ay olmuş.

Pəri xanımı zalımlar İsfahana aparanda o, xəli toxuyurdu. Xəlisini yarımcıq qoyub, əlində olan kələfi də yerə tullayıb getmişdi. Bir kağız da yazıb, anasına vermişdi ki, gələndə versin Abbas'a.

Pərinin anası elə bilirdi ki, qızın aparıldığını Abbas bilmir. Odu ki, onun fikrini dağıtmaga çalışdı, dedi:

– Abbas, başına dönüm, nə olub ki, belə rəngi-rufun solub?

Abbas dedi:

– Ana, tez Pəri xanımdan mana bir xəbər!

Arvad Pəri xanımın aparıldığını Abbasdan gizlətmək istədi. Özünü şad göstərib dedi:

– Qadan alım, Pəri xanım qonşuya gedib, bu saat gələcək.

Abbasın gözünə Pəri xanımın toxuduğu xalı dəydi. Sazlı köynəyin-nən çıxarıb, zilini zil, bəmini bəm eləyib, görək nə dedi:

Müşərrəfəm, dilbər, sənin yolunda,
Dünya şövkətinən xalı san bari,
Uğradıbsan məni Əyyub dərdinə,
Dərmanım səndədir, halısan bari?

Sallana-sallana oda gedərsən*,
Yandırıb cismimi oda gedərsən,
Nahaq dilbər, sən da oda gedərsən,
Od budu – sinəmdə xalis anbarı.

Xalı yiğışdırılır var ayağına,
Yoxsul üzün sürtür var ayağına,
Abbas, əlin yetsə yar ayağına,
Döşən payandaz, ol xalı, sən bari.

Abbas sözünü tamam elədi. Arvad baxdı ki, Pərinin getdiyini Abbas bilir. Kağızı çıxardıb ona verdi. Abbas Pərinin kağızını oxumağa başladı. Pərinin anası ona dedi:

* Odu ha gedərsən

– Oğul, sən heç ağlayıb sızlama. Məhəmməd bəy gələcək. Pərini yer üzündə də olsa tapıb gətirəcək, yer altında da. O elə oğul deyil, qısaşı yerdə qoymayacaq. Sən arxayıncə yerində əyləş.

Abbas sakit olmadı, sazı götürüb dedi:

Ağlaya-ağlaya düşdüm yollara,
Yar ayrisı, dərdü möhnət yara yüz...
Dərdim olub əvvəlkinnən beşbetər,
Şan-şan oldu qara bağrum, yara yüz.

Tutdum yar əlinnən bəlkə sağalam,
Saqi laldı, saqi sərxoş, saqi lam,
Çətin-çətin bu yaradan sağalam,
Dərd bir olub, dərman doxsan, yara yüz.

Abbas deyər: yara qurban yar üçün,
Doğra bağrim, kəs ciyərim yar üçün,
Yar odu ki, bu dünyada yar üçün,
Yaxa yırtı, zülf dağıda, yara üz¹⁵.

Bəli, bu da Abbası saxlaya bilmədi. Kəcavələrin getdiyi yolu öyrənib, daban aldı.

Abbas beş mənzili bir mənzil előyib gedirdi. Bir də baxdı ki, odu, uzaqdan kəcavə görünür. Abbasın ürəyi dəmirçi körüyü kimi alışib yandı. Sazı sinəsinə basıb dedi:

Başına döndüyüm, qurban olduğum,
Qoyma, dəli Becan yarım apardı!
Alışib oduna büryan olduğum,
Qoyma, dəli Becan yarım apardı!

Şah Abbas hökmilə naməni yazır,
Qurub kəcavəni olubdu hazır,
İsfahannan gəldi o zalim vəzir,
Qoyma, Dəli Becan yarım apardı!

Mən Abbasam, heç vaxt söyləməm yalan,
Elimə ölkəmə saldılar talan,
Xoca, Dəli Becan, Allahverdi xan,
Qoyma, Dəli Becan yarım apardı!

Abbas baxdı ki, belə getməklə karvana çata bilməyəcək. Özünü bir kəsə yola saldı. Bu yolnan gedib, onlardan qabaq Xoca Yəqub quyunun başına çıxdı. Oturub gözləməyə başladı. Hannan-hana kəcavə gəlib çıxdı. Becan kəcavəni bir az kənarda açıb, quyudan su çəkməyə gəldi. Baxdı ki, quyunun başında bir cavan aşiq oturub. Becan aşıqdan əhval-pürsan olanda Pəri xanim başını kəcavədən çıxardıb, gördü nə... Abbas quyunun başındadı.

Becan Pərinin nişanlısının Aşıq Abbas olduğunu eşitmışdı, amma görməmişdi. Onun üçün də Aşıq Abbası tanımadı. Tez Pərinin yanına qayıdır gördü ki, Pəri ağlayır. Ondan soruşdu:

– Bu sirdən məni agah elə görüm, sən niyə bu aşığı görəndə ağladın?

Pəri sirri gizlədə bilməyib dedi:

– Becan, o gördüğün aşiq mənim sevgilimdi. Onun üçün ağladım.

Becan elə Abbası çoxdan axtarırırdı. Sarı Xoca ilə kənara çəkilib, söz bir yerə qoydular ki, Abbası quyuya salıb öldürsünlər. Tez bir yaxşı süfrə düzəltdilər. Abbası da çağırıb, dil-ağızı eləyib dedilər:

– Abbas, padşah əmriddi. Sənin nişanlıni aparırıq. Bizdə günah yoxdu. Sən heç qorxma. Biznən gedərsən. Şah Abbas rəhmkar bir adamdı. Sən hamımızdan cavansan, səni quyuya sallayaq, bir az su içək, sonra yola düzələk.

Abbas bunların sözünə razı oldu. Onların kələyini bilmədi. Bəli, hamı quyunun başına gəldi. Kəndiri Abbasın belinə bağlayıb, quyuya saldılar. Bir xeyli su çəkənnən sonra kəndiri kəsdirər. Abbas quyuda qaldı. Pəri bunu görəndə dad-fəğan eləyib qışkırdı, ağladı, yalvardı ki, Abbası çıxartsınlar. Ancaq onun sözünə baxmadılar. Pəri xanim yüyübü, quyunun başına gəldi.

Becan baxdı ki, Pəri özünü quyuya atmaq istəyir. Tez onu tutdu. Güclə dartıb, kəcavəyə mindirmək istəyəndə Pəri dedi:

– Becan, qoy heç olmazsa bir neçə söz deyim, sonra nə eləyirsən elə!

Bircə insaf eylə, ay zalım Becan,
Ayırma Abbasdan, zülmdü mana.
Sənsən bu ölkədə ədalət, divan,
Ayırma Abbasdan, zülmdü mana.

Becan, sən eləmə qəddimi kaman,
Aşıqə, məşuqə çəkdirmə aman,
Sən olasan o duz-çörək, nəmək-nan,
Ayırma Abbasdan, zülmdü mana.

Pəri dərd əlinnən yetişdi cana,
Oldum yar eşqinnən dəli, divana.
Qəflə-qatır işlər ol Tifarqana,
Ayırma Abbasdan, zülmdü mana.

Becan onu sürüyə-sürüyə kəcavəyə mindirdi. Kəcavə yola düzəldi.
Pəri başına döyüd, şivən eylədi, tay haray hara çatacaq? Abbas əldən
çıxmışdı. Başını yerə sövkəyib, ağlamağa başladı. İndi eşit Abbasdan!
Abbas qəflə-qatırın tappiltisinnan bildi ki, kəcavə yola düzəldi.
Pəri getdi. Quyunun içərisində sazı sinəsinə basıb, görək nə dedi:

Ay ağalar, gedənə bax, gedənə,
Məni gözü yaşılı qoyub, yar gedər,
Yüklənibdi qəflə-qatır, barxana,
Sanasan ki, külli-aləm var gedər.

Bizim yerin bənövşəsi bitibdi,
Heyf, cavan ömrüm başa yetibdi,
Kəcavəsi gedib gözdən itibdi,
Dəvə bozlar, sarvan ağlar, nər gedər.

Gəzdim alçaqları, gəzdim ucani,
Görüm yolda qalsın dəli Becanı,
Yar yolunda qoyum bu şirin canı,
Abbas ağlar, Pəri kimi yar gedər¹⁶.

Bunlar getməkdə olsun. Abbas da quyuda qalmaqda, al xəbəri qu-yunun sahibi Xoca Yəqubdan!

Xoca Yəqub həmişə sübh namazını bu quyunun başında qılardı. Səhər tezdən genə də quyunun başına gəldi. Baxdı ki, kimsə quyunun ağızını möhkəm-möhkəm daşla qayırib. Xoca Yəqub qaldı mat-məəttəl ki, görəssən bu necə olan işdi. Bir də Xoca Yəqub bir hənirti eşitdi. Diqqət eləyib, baxdı ki, səs quyudan gəlir.

Xoca Yəqub əvvəl elə bildi ki, onu qara basır. Ya quyuda cin, şeytan var. İstədi durub qaça. Sonra özünə ürək-dirək verib diqqət elədi, gördü yox, bu hənirti adam hənirtisinə oxşayır.

Səsləndi:

– Quyudakı, kimsən?

Abbas dedi:

– Mənəm. Tifarqanlı Aşıq Abbasam. Məni quyuya salıblar. Kim-sənsə, Allah xatırınə, məni buradan xilas eylə!

Xoca Yəqub səsindən Abbası tanıdı, dedi:

– Abbas, səni kim saldı quyuya?

Abbas dedi:

– Dəli Becan.

Xoca Yəqub dedi:

– Dayan, gedim adam gətirim, daşı quyunun ağızının götürdü-rüm, bir də ip gətirim, səni çıxardım.

Xoca Yəqub bunu deyib, daban aldı kəndə tərəf.

Bu vaxt Abbas nə gördü? Darda qalanların dadına yetən Şahimərdan, budu gəldi. O saat əlini atıb quyunun ağızındakı daşı götürüb, atdı bir tərəfə, dedi:

– Abbas, qorxma, səbr elə, nicat taparsan.

Bunu deyib, əlini uzatdı, Abbası quyudan çıxardıb, qoydu kənara. Abbas bayax ha ağılı sərdən verib, bihuş yixıldı yerə. İndi Abbas burada qalsın, sənə kimnən deyim, Xoca Yəqubdan.

Bəli, Xoca Yəqub özünü kəndə çatdırıdı. Bir dəstə adam götürüb, quyunun başına gəldi. Baxıb nə gördü?

Daşı quyunun ağızının kənara tullayıblar. Abbas da kənarda bihuş yatır. Xoca Yəqub əlini göyə tutub dedi:

– Xudaya, bu nə möcüzədi? Bu daşı quyunun ağızının kim götürdü? Bunu quyudan kim çıxartdı?

Bu dəmdə Abbas ayıldı. Dörd tərəfə baxdı, göz gəzdirdi. Xoca Yəqubgildən başqa kimsəni görmədi. Sazı sinəsinə basıb, görək onlardan necə xəbər aldı:

Kor olasan, ay gözlərim,
Ağam görən hara getdi?
Beşikdə ikən əntəri
İki bölən hara getdi?..

Zülfüqarı çəkdi daşa,
Bir cüt bulaq çıxdı qoşa.
Əjdahani başdan-başa
Bölbüb, soyan hara getdi?..

İstərəm Şiri-xudanı,
Ağamı, Şahi-mərdanı;
Mən Abbası, binəvani,
Ağlar qoyan hara getdi?..

Xoca Yəqub sözdən bütün əhvalatı başa düşdü. Üstəlik onu da bildi ki, Abbas sevgilisinin dalınca gedir. Xoca Yəqub ona xeyir-dua verib dedi:

– Aşıq, get! Yaxşı yol! Uğurlar olsun! Allah səni öz sevgilinə çatdırırsın!

Abbas Xoca Yəqubla görüşüb, İsfahana yol aldı. Bir müddət yol gedənnən sonra bərk yoruldu, qızları heydən düşdü, üzüquylu düşüb yatdı. Aləmi-röyada gördü ki, bir adam ona deyir:

– Abbas, qalx! Yatmaq vaxtı deyil!

Abbas sərsəm yuxudan ayılıb, gördü göy əmmaməli, göy atlı bir adam onun yanında durub.

Göy atlı dedi:

– Abbas, bu atın rikabının yapış, gözlərini də yum! Havaxt desəm aç, onda açarsan.

Abbas atın rikabının yapışib, gözlərini bərk yumdu. Bir az sonra atlı dedi:

– Abbas, gözlərini aç!

Abbas gözlərini açdı, gördü İsfahan şəhərindədi. Yanında da heç kəs yoxdu. Çox fikirləşdi, bilmədi hara getsin. Gəzə-gəzə bir çayçıya rast gəldi. Çayçı baxıb gördü ki, bu elə bir gözəl oğlandı ki, yemə, içmə, xətti-xalına, gül camalına tamaşa elə! Özü də qərib adamdı. Dedi:

– Oğlan, görürəm qəribsən. Gəlsən, mənim yanımda şəyird qalasan.

Abbas dedi:

– Qalaram, niyə qalmıräm.

Bəli, Abbas çayçıya şəyird qaldı. Burada üç-dörd gün şəyirdlik elədi. Abbas çayçıdan bütün əhvalatı öyrənib bildi ki, hələ Beçan Gülgəz Pərini İsfahana götürüb çatdırımayıb. Abbas gözləməyə başladı. Bəli, bir gün, beş gün, bir həftə, iki həftə, düz qırx gün keçdi. Qırx

birinci gün şəhərdə şadyanalıq başladı. Abbas baxdı ki, hamı tamaşaya gedir. Gəldi çayçının yanına, dedi:

– Əmi, biz də tamaşaya gedə bilərikmi?

Çayçı dedi:

– Niyə gedə bilmirik, lap yaxşı gedərik. Könlün isteyirsə, dur bu saat gedək.

Çayçı Abbası da götürüb, ala qapının ağızına gəldi. Bir az gözlədi-lər, bir də gördülər ki, kəcavələr, budu, gəlir. Becan Aşıq Abbası görən kimi tanıdı.

– Vəzir, biz bunu Xoca Yəqubun quyusuna salıb gəlmədikmi? Bu nə təhər işdi? Bu quyudan necə çıxdı? Özü də bizdən tez gəlib çatıb.

Abbas onları belə mat-məəttəl görüb, özünü atdı ortaya, dedi:

– Çox fikir eləmə, Becan! Pəri xanımı Şah Abbas üçün gətirməyin şadlığına izn ver bir neçə söz deyim.

Becan izn vermək istəmədi. Camaat yerbəyerdən qışqırdı:

– Söylə, aşiq, söylə!

Aldı Aşıq Abbas:

Başına döndüyüm, qurban olduğum,
Endir kəcavəni, yarı görəyim.
Ala gözlərinə heyran olduğum,
Endir kəcavəni, yarı görəyim.

Əmən bilər ləblərinin qəndini,
Salmışam boynuma yar kəməndini,
Telli, sarvan, sən bilirsən fəndini,
Endir kəcavəni, yarı görəyim.

Mən Abbasam, yol üstündə duraram,
Gah ağlayıb, gah da boynum buraram,
Sarı sarvan, sana bir ox vuraram,
Endir kəcavəni, yarı görəyim¹⁷.

Söz tamam oldu. Becan çayçıdan soruşdu:

– Bu neçə vaxtdı buradadı?

Çayçı dedi:

– Qırx gündü ki, mana şeyirdi.

Becan bu işə mat-məəttəl qaldı. Tez özünü Şah Abbasın hüzuruna yetirdi. Ədəb salamını yerinə yetirənnən sonra dedi:

– Qibleyi-aləm sağ olsun, sana bir sözüm var. Əgər izn versən deyərəm.

Şah dedi:

– İzndi, de!

Becan dedi:

– Şah sağ olsun, qız gəlib, ancaq nişanlısı da gəlib.

Şah Abbas dedi:

– Becan, bu nə sözdü? Necə nişanlı?

Becan dedi:

– Şah sağ olsun, Pərinin Abbas adlı bir nişanlısı var. O bizim dalımıza düşüb Xoca Yequbun quyusunun başına gəlmışdı. Biz onu quyuya saldıq. Ağzına da elə bir daş qoyduq ki, qırx adam götürə bilməzdi. İndi gəlib burada görürem ki, Abbas çayçının yanında şəyirdi. Özü də qırx gündü buradadı.

Şah əmr elədi Abbas ilə çayçını onun hüzuruna gətirdilər. Şah xəbər aldı:

– Aşıq, bunlar səni Xoca Yequbun quyusuna salmışdır, bəs nə cür olub ki, orada ölməyib nicat tapmışan?

Abbas dedi:

– Şah, dilimlə desəm, dilim quruyar. İzn ver, sazla deyim.

Şah Abbas izn verdi. Aşıq Abbas sazı sinəsinə basıb, görək nə dedi:

Qalmışdım qəri-zəmində,
Cuşımə bir nida gəldi.
Oyandım xab-qəflətdən,
Məhəmməd Mustafa gəldi.

Dərin dəryaya dalmışdım,
Könlü zülmata salmışdım,
Hamidan dalda qalmışdım,
Dada İmamzada gəldi.

Özüm doğru, sözüm düzdü,
Bədən birdi, yara yüzdü,
Abbas, üzün nurlu üzdü,
Cəbrayıldan səda gəldi.

Şah Abbas qəzəblənib dedi:

– Ədə, nə Məhəmməd Mustafa, nə İmamzada, nə Cəbrayıl? Sən nə danışırsan? Səni bu saat içi zəhərnən dolu quyuya salım, qoy dedik-lərin gəlib qurtarsın, görək nə cür qurtaracaqlar.

Bu tədbir Sarı Xoca ilə Becana çox xoş gəldi. Yerbəyerdən dedilər:

– Şah sağ olsun, tədbirin çox gözəl tədbirdi. Əmr et, əməl eləsinlər.

Bunların bu hərəkətləri Aşıq Abbası yandırıldı. Sazını döşünə basıb dedi:

Şeytan qalib olub, şeytənət artsa,
Dəyər bir-birinə kəc adam oğlu.
Bütün dünya haqq yolunda düz olsa,
Qoymaz düzəlməyə bic, adam oğlu.

Bir söz deyim sənə, qəzəbə dolma!
Namərdin əlinnən heç badə alma!
Seyrağıb adamlı oturub-durma!
Bir gün elər səni puç, adam oğlu!

Abbas deyər: cism nədi, can nədi,
Ərəsətdə gedə nədi, xan nədi,
Zülmkar padşaha din, iman nədi,
Qoyubsan küfrnən, tac, adam oğlu!

Aşıq Abbasın bu sözləri Şah Abbasın qəzəbini daha da artırdı. Ağzı köpükləndi. O saat hökm elədi, Aşıq Abbası zəhərlə dolu olan bir quyunun içini saldılar. Çayçı Abbasın paltarını, sazını götürüb ağlaya-ağlaya evinə getməkdə olsun, indi eşit Pəri xanımnan.

Pəri xanım başına-gözünə döyüd, göz yaşını tökdü. Özünü öldürmək istədi. Şah Abbas onu hərəmxanasına göndərdi. Elə bil Pəri zindana düşdü. Axşam oldu, Şah Abbas durub Pərinin yanına getdi. Pərinin gözəlliyi Şah Abbası heyran eləmişdi. Baxdı ki, Pərlam doğrudan da heç bunun əlinə su tökməyə də yaramaz. Şah Pəri xanımı yaxınlaşmaq istədi. Pəri dedi:

– Mənim sevgilimi zəhər quyusuna atıb öldürdü, bu öz yerində, ancaq onun qırxi çıxmamış, mənə səmt gəlsən özümü öldürəcəyəm.

Şah Abbas gördü xeyr, əməl eləyəsi iş deyil, ona əl vursa özünü öldürəcək, ipə-sapa yatan adam deyil. Odu ki, razi oldu.

Bunlar burada qalsın, sizə xəbəri verim Məhəmməd bəydən.

Məhəmməd bəy səfərdən evlərinə gəlib gördü nə Abbas var, nə Pəri xanım. Anası bütün əhvalatı, mən sizə nağıl elədiyim kimi, ona nağıl elədi. Məhəmməd bəy çox qəmləndi. Bildi ki, bacısını İsfahana Şah Abbasın hərəmxanasına aparıblar, Abbas da onun dalınca gedib, özü də Şah Abbas Aşıq Abbası öldürəcək. Üç adam çağırtdırdı, biri ərəb, biri fars, biri də türk. Onlara dedi:

– Qoçaqlarım, İsfahana gedərsiz. Aşıq Abbasın öldü-qaldısını öyrənərsiz, qayıdır mənə xəbər verərsiz. Şah Abbas'a qonaq olub deyərsiz bizə elə aşiq lazımdı ki, üç dildə söz deyə bilsin: ərəbcə, farsca, türkçə. Bunu Abbasdan başqa dünyada heç kəs bacarmaz. Onda Abbasın öldü-qaldısını şah sizə deyəcək.

Məhəmməd bəy bunlara çoxlu pul verib, yola saldı. Bunlar yola düşüb, İsfahana tərəf getmeyin binasın qoydular. Mənzilbəmənzil, teyyi-mənazil, az getdilər, üz getdilər, gedib İsfahana çıxdılar. Uzaq ölkə qasidi kimi, Şah Abbasın yanına gedib, xidmət məqamında dayandılar. Şah Abbas onlardan soruşdu:

– Nə məqsədə gəlmisiniz?

Qasidlər dedilər:

– Şah sağ olsun, bizim ölkədə yaşayan əhali üç dildə danışır: ərəbcə, farsca, türkçə. Bizim padşahımız oğluna toy eləyir. Ona üç dildə oxuya bilən aşiq lazımdı. Deyirlər Təbrizdən bura Abbas adlı bir aşiq gəlib, o bilir. Onun üçün gəlmüşik.

Padşah dedi:

– Bizim ölkədə ərəbcə, farsca, türkçə oxuya bilən aşiq yoxdu. O, dediyin Abbas da zəhər quyusuna düşüb ölüb.

Qonaqlar çayçıya rast gəlib, ona qonaq oldular. Çayçı bunlara çox hörmət-izzət elədikdən sonra soruşdu:

– Qonaqlar, ayıb olmasın soruşmaq, deyin görüm, siz bura niyə gəlmisiniz?

Dedilər:

– Bizim Aşıq Abbas adlı bir adamımız itib. Onu axtarıraq.

Çayçı dedi:

– Aşıq Abbas elə mənim evimdə olurdu. Şah Abbas onu zəhər quyusuna atıb öldürdü.

Qonaqlar dedilər:

– O zəhər quyusunun yerini bilirsənmi?

Çayçı dedi:

– Bilirəm,ancaq oraya heç kəs gedə bilməz.

Qonaqlar dedilər:

– Sana bir kağız yazıb versək Gülgəz Pəriyə çatdırı bilərsənmi?

Çayçı dedi:

– Çatdırı bilərem.

Qonaqlar bir kağız yazıb, çayçı ilə Pəri xanıma göndərdilər ki, bilsin görək Aşıq Abbas ölüb, yoxsa hələ sağdı. Çayçı kağızı Pəri xanıma aparmaqda olsun, qulluğuunuza Pəri xanımnan xəbər verim.

Pəri xanımın yanında Bəyim adlı bir imanlı qarı var idi. Bu qarı çox rəhmdil bir arvad idi. Pəri xanım həmişə sözünü ona söyləyib, sırrını ona deyərdi. O da Pəri xanıma əlinnən gələn köməyi elərdi. Pəri xanım Bəyim qarını ilə oturub səhbət eləyirdi, bu vaxt çayçı kağızı gətirib ona verdi. Pəri xanım qarını da götürüb, gəzmək bəhanəsilə quyunun başına gəldi. İndi eşit Abbasdan.

Abbas ölməmişdi. Qeybdən quyuda olan zəhər gülaba, Abbasın yeri də zərrin otağa dönüşdü. Abbas gülab içində oturub, fikir dər-yasına batmışdı, birdən Gülgəz Pərinin bir damla göz yaşı onun üzünə düşdü. Abbas dik sıçradı. Onun canı tir-tir əsdi, bu damla suyun yar gözünün yaşı olduğunu hiss etdi. O saat üzünü yuxarıya tutub, görək nə dedi:

Başına döndüyüm ala göz Pəri,
Gahdan ağla, gahdan yada sal məni!
Qara bağrim şan-şan oldu, dəlindi,
Gahdan ağla, gahdan yada sal məni!

Bağman oldum, bağım təğayir oldu,
Gözüm gördü, ağlım tağayir oldu,
Xoryat əli dəydi, toğ ayırm oldu,
Gahdan ağla, gahdan yada sal məni!

Mən sənə can dedim, sən də mana can,
Aliş eşq oduna, mənim kimi yan,
Adım Aşıq Abbas, yerim Tifarqan,
Gahdan ağla, gahdan yada sal məni!

Bəyim qarını baxdı ki, Abbas sağdı, Pərinin gəlməyini də bildi. İndi əgər Pəri də başlayıb onunla danışsa, eşidib bilən olar, işin içindən iş çıxar. Odu ki, Pərini danışmağa qoymayıb dedi:

— Qızım, Abbasın sağlığını ki, bildin, bəsdi. Tay burada durmaq olmaz. Abbası orada saxlayan saxlayıb. Bilib, gələrlər. Abbası da öldürərlər, bizi də. Gel çıxaq gedək!

Pəri baxdı ki, Bəyim qarısı ağıllı söz deyir. Durub onunla evə gəldi. Sonra Bəyim qarını göndərdi ki, gedib əhvalatı çayçıya xəbər versin.

Bəyim qarısı özünü tez çayçının evinə yetirib dedi:

— Adamlara xəbər ver ki, Abbas hələ sağ-salamatdı.

Adamlar bu xəbərdən çox şad oldular, ancaq nə qədər elədilər, çalışıldırsa, özlərini quyunun başına sala bilmədilər. Axırda naəlac qalıb, Məhəmməd bəyə xəbər vermək üçün geri, yola düşdülər.

Aşiq Abbas üçün quyunuda bir saat bir il keçirdi. Günlərin bir günü öz-özünə dedi:

— Yaxşı, mən bu quyunun içərisində həmişə qalım, nə olsun? Axı mənim sevgilim şah Abbasın əlində qalıb. Mənim yolumu gözləyir. Mən onu şah Abbasın əlinnən qurtarmalıyam.

Dərd yenə də Abbası götürdü. Sazı sinəsinə basıb, görək nə dedi:

Xalıqi ləm-yəzəl, vahidi-yekta,
Salma nəzərindən, ay ağa, haray!..
Mən ki, qovruluram tənə sözüynən,
Pərvanə tək yandım, ay ağa, haray!..

Başına döndüyüm ala yapışır,
Zər-zərbaf geyinib, ala yapışır,
Mərдин qaydası – ələ yapışır,
Seyrağib əl atar ayağa, haray!..

Kəbədən gələnin bu müşk gülünə,
Bülbül, əhvalını demiş gülünə,
Şikəstə Abbasın bu müşkülüñə,
Sən özün yet dada, ay ağa haray!..

Abbas sözün qurtaran kimi bir səs gəldi. Qeybdən ona dedilər:

— Abbas, fikir eləmə! Gözlərini yum! Səni zəhər içində bəsləyən, sənə nicat da verəcək.

Abbas gözünü yumdu. Bir vaxt gözünü açıb, özünü Pəri xanımın bağının qabağında gördü¹⁸. Gözünü dörd tərəfə gəzdirib gördü ki, Pəri xanım eyvanda dayanıb. Pəri xanım da Abbası görüb güldü. Pəri xanımın

gülməyi Abbasa toxundu. Öz-özünə dedi: ey dadi-bidad, yəqin Pəri xanım mənnənən üz döndərib. Mənim bu hala düşməyimə gülür. Yəqin ki, o, şah Abbasın fənd-felinə uyub. Sazı sinəsinə basıb dedi:

Nə gülürsən, mənim kimi gülünçə,
Sən mana gülünçə, dərdə gül, Pəri!
Alişan otaqda, zərnişan bağda
Süsəni, sünbüllü dər də, gül, Pəri!

Bir zaman gəzirdik Təbrizdə bağı,
Sinəmə çekirsən dağ üstdən dağı.
Bənd edibsən mənim kimi dustağı,
Sən məni qoyubsan darda, gül, Pəri!

Abbas götürirdi dar ayağına,
O qulaş qolların sal ayağına,
Qanınnan xına yax əl-ayağına,
İndi mənim kimi mərdə gül, Pəri!¹⁹

Pəri xanım baxdı ki, gülməyi Abbasın keyfinə toxunub. Tez Abbasın yanına gəldi. İki aşiq-məşuq bir-birinin boynuna sarıldılar. Pəri xanım dedi:

– Abbas, mən sənin salamat qurtarmağınə sevinib gülürdüm. Sən niyə incidin?

Abbas dedi:

– Elə bildim ki, rəqibə uyub, məni tərk eləmisən.

Gülgəz Pəri dedi:

– Ağlına ayrı şey gəlməsin. Mən sənnən dönmərəm. Ancaq qorxuram gəlib bizi burada görələr. Gəl tez buradan çıxb gedək!

Abbas dedi:

– Pəri, qadan alım, bir neçə tapşırığım var, qoy deyim, sonra get! Ölüm itimdi, bəlkə sonra heç görüşmədik.

Bunu deyib Abbas sazi döşünə basdırı:

Başına döndüyüm, a Gülgəz Pəri,
Əmərlər dilini, aman, əl aman!..
Badi-səba mənlə yaman yağıdı,
Dağıdar telini, aman, əl aman!..

Kəsmə ala gözün siyah sürməsin,
Seyrağıblar qönçə gülün dərməsin,
Pünhan danış, bədnəzərlər görməsin,
Kəsərlər dilini, aman, əl aman!..

Hərdən sən Abbası yada salanda,
Dindirib, söylədib, könlün alanda,
Əbrişim saçların səcdə qılonda,
İncidir belini, aman, əl aman!..

Gülgəz Pəri dedi:

– Abbas, heç qorxma! Yel də olub yanımnan ötə bilməzlər. Mən səninəm, sən də mənim.

Abbas ilə Gülgəz Pəri bir-birindən ayrıldılar. Abbas tez çayçının evinə gəldi. Çayçı onun üzünnən-gözünnən öpüb, salamat qalmağına çox sevindi. Abbas Təbrizdən əhval soruşdu. Çayçı Təbrizdən gələn adamların əhvalatını ona söylədi. Çayçı Abbasa faxır libas geyindirib hamama apardı, qaytarıb evinə gətirdi. Dedi:

– Abbas, heç bir yana çıxmə! Şah adamları səni görərlər, genə tutarlar.

Bəli, bir neçə gün də belə gəldi, keçdi. Abbas çayçının evində yedi, içdi, istirahət elədi.

Günlərin bir gündündə Abbas öz-özünə dedi: Ey dadi-bidad! Mən burada niyə oturmuşam? Gedim Gülgəz Pərinin bağının yanına, bəlkə onu gördüm.

Abbas özünü Pəri xanımın bağının yanına saldı, baxdı ki, Gülgəz Pəri bir dəstə qız ilə bahar bağında seyrə çıxbı. Abbas bunu görəndə sazı sinəsinə basdı, dedi:

Yar geyinib yaşıllınnan, alınnan,
Elə bildim sonam bu, sudan gəlir.
Müjgan atdı, dəydi, keçdi sinəmnən,
O cadu qəmzələr, busudan gəlir.

Örtübən başına şalı-zər, gəzər,
Abıdan nimtənə, qızıl düymələr,
Yaraşır belinə zərbafdan kəmər,
Çəpkənli, çarqatlı ağ bədən gəlir.

Abbasam, çəkərəm aman-amana,
Nə ola yetəydi əlim canana,
Qoynu içi dönüb taza bostana,
Sərxoş sevdiciyim bu sudan gəlir.

Pəri xanım Abbasın səsini eşidib, çox şad oldu. Amma elə bu dəqiqədə Dəli Becan çıxıb onu gördü. Aman verməyib tutdu, bir baş Şah Abbasın yanına götürdü. Şah Abbas çox təəccüb elədi, dedi:

– Abbas, bu necə oldu ki, o zəhər quyusunun içinde sən parçalanıb ölmədin? Axı o zəhər elə zəhərdi ki, onun içərisində bir dəqiqə dayanmaq olmazdı. Bu nə sirdi?

Aşıq Abbas dedi:

– Şah, icazə ver, sazla deyim.

Şah icazə verdi.

Aldı Aşıq Abbas, dedi:

Onun kimi şahi-xuban sevənin,
Nə dərdi var, qala qəmlər içinde?
Gözəl şahin üzün görən çürüməz?
Yüz il qalsa elə nəmlər içinde.

Əmib, əmib ləblərinən qanaram,
Elə bilmə, ölsəm, yordan dönərəm,
Gündüz odlanaram, gecə yanaram,
Yarı görüb naməhrəmlər içinde²⁰.

Şah Abbas Becana dedi:

– Becan, bunun yarının yanına kim getmişdi ki, bu belə danışır?

Becan dedi:

– Şah sağ olsun, Sarı Xocadan başqa onun yanına kimsə gedə bilməz.

Şah Abbas dedi:

– Abbas, Sarı Xoca anadan doğma xonsadı. O həmişə arvadlar içərisində olur. Onu bil ki, bu vaxta kimi Pəri xanımın yanına heç kəs getməyib. O sənin yasını saxlayır. İkincisinə qalan yerdə, Pəri xanımın səna nə dəxli var? Naməhrəm yanına gəldi, gəlmədi.

Aşıq Abbas dedi:

– Şah, gerisinə qulaq as!

Əzəldən Abbasın sahibi sənsən,
Hökmi-Süleymansan, təxti-rəvansan,
Sərdarı-əzəmsən, kökəb-nişinsən,
Məlakəsən münəvvərlər içində.

Aşıq Abbasın bu sözləri Şah Abbasın xoşuna gəlmədi. Abbası yanından qovdurdur. O gedəndən sonra Becanı çağırıb dedi:

– Becan, nə olursa-olsun, mən bu gecə Aşıq Abbası öldürməli-yəm. Axırı bu bizə əngəl olacaq.

Sonra da Sarı Xocanı çağırıb dedi:

– Xoca, evə əlvan fərş döşərsən. Altına da ağızı yuxarı zəhərli almas qılıncalar qoyarsan. Abbas gəlib keçəndə parçalanıb ölürlər. Şər deməsən, xeyir gəlməz. İşdi, elə ki, ölmədi, keçdi, onda bir almaya süleymani zəhər daxil edib verərsən, ölüb başımızdan rədd olub gedər.

Sarı Xoca şahın əmrini yerinə yetirdi, tapşırıqlarını düzəltdi.

Bəli, axşam oldu, Abbası toy-nağara ilə döşənmiş evə apardılar.

Becan Abbas'a dedi:

– Abbas, şah əmrədi, gir bu əttarxanaya, kefin nə istəyir ləli-gövhərdən götür, sonra məclis başlarıq. Məclis qurtarandan sonra da sənin toyunu buradaca edəcəyik.

Abbas evə qədəm basmayıb, qapıda dayandı, dedi:

– Becan, qoy bir neçə söz deyim, sonra içəri girim. Aldı, görək nə dedi:

Əttar dükanında bir molla gördüm,
Tutubdu dəstində varığını gör!
Aldı cavabımdan, cavab anladı,
Döndərdi, mənanın var, ağını gör!

Abbas sözünü qurataran kimi, almas qılıncalar hamısı yastısına yerə düşdü. Abbas onların üstündən keçib evə girdi, mollanın yanına getdi. Molla ona dil-ağız eleyib, bir alma uzatdı, dedi:

– Abbas, bu almanı şah veribdi, al, ye! Sonra toyunu edəcəyik.

Abbas dedi:

– Molla, bir bənd söyləyim, sonra.

Aldı Abbas:

Bitib dostliğinde canım alması,
Dərmə, kamil deyil, canım, alması.
Necə qəbul elər, canım alması
Doğram-doğram eylər, var, ağını gör!

Pəri xanım da yuxarıdan baxırdı. O, Abbasın işin içinnən ustalıqla çıxmamasına sevindi.

Başını bulayıb gülmək istəyəndə qulağındakı sırganın səsi otağa düşdü. Səsi Abbasın qulağı çaldı. Dedi:

Mənim yarım qaş oynadar, baş bular,
Göz süzdürər, dil tərpədər, baş bular,
Qiblegahım başım üstdən baş bular,
Tez azdı, sırganın var ağını gör!

Padşah baxdı ki, Abbas qılıncları da bildi, almanın da. Üçüncüünü də yoxlamaq istədi, dedi:

– Gedin, görün Pəri xanımın sırgası səslənibdim?

Bir adam gedib Pəri xanımdan soruşdu və geri qayıdır, padşaha dedi:

– Qibleyi-aləm, doğru deyir. Pəri xanım başını tərpədir, sırga səslənib.

Şah Abbas işi belə görəndə çağırıldı Becan ilə Sarı Xocanı.

– Deyin görüm, nə tədbiriniz var?

Sarı Xoca ilə Becan Pəri xanımın paltarını bir dul ifritə qarıya geydirib, öyrətdilər ki, Pəri adı ilə içəri girib, gedib şahın ətəyinnən tutsun, desin: “Mən Abbası istəmirəm, səni istəyirəm”. Bu tədbiri hazırladılar, sonra girib dedilər:

– Şah sağ olsun, biz belə məsləhət görülük ki, bu barədə Pəri xanımın özünün fikrini bilək, görək o kimə getmək istəyir. Şah Abbası, ya Aşıq Abbasa?

Hamı bu məsləhəti bəyəndi. Becan ilə Sarı Xoca Pərinin paltarını geyinmiş qarını içəri saldılar. Qarı düz gedib Şah Abbasın ətəyinnən tutdu ki:

– Mən Şah Abbası Getmək istəyirəm.

Aşıq Abbas məsələni başa düşdü.

Sazı döşünə basıb dedi:

Ay ağalar, gəlin sizə söyləyim,
Ala qarğı şux tərləni bəyənməz.
Oğullar atanı, qızlar ananı,
Gəlinlər də qaynananı bəyənməz.

Adam var ki, getməyəsən işinə,
Adam var ki, dolanasan başına,
Adam var ki, ayran tapmir aşına,
Dindirərsən yağlı nanı bəyənməz.

Adam var əyninə geyinir dəri,
Adam var dünyada gəzir sərsəri,
Adam var mərfətdən yoxdu xəbəri,
Dindirərsən yol-ərkəni bəyənməz.

Adam var çölləri gəzər kəllahi,
Adam var tanımaz o bir Allahi,
Adam var ki, bilməz o, bismillahi,
Adam var ki, yol-ərkəni bəyənməz.

Adam var dolanar səhranı, düzü,
Adam var düşürər külli-nərgizi,
Adam var geyməyə tapılmaz bezi,
Adam var, al geyər, şalı bəyənməz.

Adam var çox işlər eylər irada,
Adam var ki, yetə bilməz murada,
Adam var ki, çörək tapılmaz dünyada,
Adam var yağ yeyər, balı bəyənməz.

Adam var ki, adamların naxşidi,
Adam var ki, anlamazdı, naşidi,
Adam var ki, heyvan ondan yaxşidi,
Dindirərsən heç insanı bəyənməz.

Adam var dəstинə verəsən güllər,
Adam var gözüne çəkəsən millər,
Tifarqanlı Abbas, başına küllər,
Nə günə qalmışan, qarı bəyənməz.

Bu kələk də baş tutmadı. Aşiq Abbas bunu da bildi. Şah qəzəb-lənib, cəlladı çağırıldı. Cəllad hazır olub dedi:

– Şah sağ olsun, qolum qüvvətli, qılincım kəskin, kimi istəyirsən, boğazını cücə boğazı kimi üzüm.

Şah Abbas dedi:

– Bu aşığı aparıb dar ağacından asarsan.

Cəllad Aşiq Abbası yaxalayıb, dar ağacının dibinə apardı. Aşiq gördü ölüm zamanıdı, əli yarından üzülür, üzünü cəllada tutub dedi:

– Cəllad, qoy bir neçə sözüm var, deyim, sonra kəndiri boğazımı keçir. Sazı sinəsinə basıb, görək nə dedi:

Durum dolanım başına,
Ala gözlü yar, gedirəm.
Ölsəm, boyuna sadağa,
Qalsam, intizar gedirəm.

Mərd ilə eylə ülfəti,
Çəkmə namərddən minnəti,
Bülbül kimi gül həsrəti,
Qışlı, yazı, zar gedirəm.

Abbas deyər: gül fəslidi,
Bundan artıq dərd hansıdı?
Ayrılığın vədəsi,
Gəl könlümü al, gedirəm.

Pəri xanım kənardan baxıb, göz yaşını ab-leysan kimi tökürdü. Abbas sözü qurtaran kimi Pəri on iki höruk pərişan saçından bir tel ayırib, sinəsinin arasına basdı, incə barmaqlarını təzənə eləyib, görək nə dedi:

Başına döndüyüm gül üzlü cavan,
Halal-hümmət eylə, gəl, onnan ayrıl!
Bilməz idim belə hicran dərdini,
Lütf elə, üzümə gül, onnan ayrıl!

Qasid gəldi, qəsdən xəbər gətirdi,
Əlif olan qəddim dala yetirdi,
Axıdı çeşmim yaşı, üzüm götürdü,
Eynim adaların bil, onnan ayrıl!

Eşqin ataşdı sinəmdə dəftər,
Gecə-gündüz sənsən dilimdə əzbər,
Sən ol bu Pəriyə buta verənlər,
Qolunu boynuma sal, onnan ayrıl!

Gülgəz Pəri sözünü qurtarıb, özünü Abbasın üstünə atdı. Onun boynuna sarılıb dedi:

– Mən bunnan ayrılmayacağam. Məni də bununla öldürün!

Abbas bir özünə baxdı, bir boynuna sarılmış Pəriyə baxdı, bir də dönüb dar ağacına, cəllada baxdı, ürəyi qubar elədi. Təklik, kimsəsizlik ona əsər elədi. Eli, yurdu, adamları yadına düşdü. Məhəmməd bəy onun gözünün qabağına gəldi. Sazı sinəsinə basıb dedi:

Başına döndüyüm, qurban olduğum,
Hara getdi baxtı qara, gəlmədi?
Bülbül uydu, soldu gülün yarpağı,
Qismət oldu qönçə xara, gəlmədi.

Şah hökmüylə xan üstünə xan getdi,
Ağla didəm, yaşı yerinə qan getdi,
Qol boşaldı, dil dolaşdı, can getdi,
Axır apardılar dara, gəlmədi.

Abbas deyər: bu ad yaman ad oldu,
Cismim ataş, qoynum dolu od oldu.
Mən dost dedim, dostlar mənnən yad oldu,
İndi uzaq düşdü ara, gəlmədi.

İndi bunlar burada qalsın, sənə kimdən deyim, Şah Abbasdan.

Şah Abbas vəzir-vəkili çağırıb dedi:

– Abbas haqq aşığıdı, onun sevgilisini əlinnən alsaq bəlaya düşərik. Bütün sınaqlardan çıxdı. Onu öldürməyib, Pərini özünə verirəm, nə deyirsiniz?

Dedilər:

– Şah sağ olsun, hamımız razıyıq. Aşığı incitmək olmaz.

Şah əmr elədi, Abbası götirdilər. Şah Abbas ona dedi:

– Aşıq, sevgilini özünə verirəm. Ya bizim ölkədə qal, ya da öz ölkənə get.

Aşıq Abbas dedi:

– Şah, mərhəmətin artıq olsun, Pərini mənə buta verən həmişə köməyimizdədi. İzn ver, biz gedək.

Şah əmr elədi, Gülgəz Pəri çagırıldılar. Gülgəz Pəri Abbasa tərəf gələndə Abbas elə bildi məclisə yeni gün doğdu. Özü də bu elə gündü

ki, əsl günü batıl eləyir. Abbas quş kimi pərvazlandı, aldı sazı sinəsinə, görək nə dedi:

Könül, Məcnun kimi yayın dağlara,
Əyil bu lalənin budağınnan öp!
Pərvanə tək dolan yarın başına,
Arala tellerin, qabağınnan öp!

Almaq olmaz nanəcibin qızını,
Çəkmək olmaz bədəsilin nazını,
O üzünü, bu üzünü, gözünü,
Dilindən, dışindən, dodağınnan öp!

Kitabda oxunan sina yaxşısı,
Seyrağıb gərdəni sina yaxşısı,
Mən dedim: öpməyə sına yaxşısı,
Könül ha yalvarır buxağınnan öp!

Bağçalar titrəşir bardan ötəri,
Almadan, heyvadan, nardan ötəri,
Abbas, ağlayardın yerdən ötəri,
Dur Şahi-mərdanın ayağınnan öp!²¹

Şah Abbas əmr elədi, kəcavələrə qoşuldu, adamlar atlandı. Pəri xanım kəcavəyə tərəf gəldi. Abbas əhd eləmişdi ki, Gülgəz Pəriyə çatıb onu kəcavəyə mindirəndə onun üzəngisini özü basıb ata mindirsin. Odu ki, Pərini kəcavəyə tərəf gedən görüb, sazı basdı döşünə, dedi:

Qurban olum sinəndəki turunca,
Yetir sən dəstimi damana, Gülgəz!
Ay tək şölə salıb ayna qabağın,
Əbruların bənzər kamana, Gülgəz!

Dedim: xanım, sallan gedək bu bağa!
Gör necə sarışılıq budaq-budağa,
Üz sürtüm üzünə, dodaq-dodağa,
Könül bu qəflətdən oyana, Gülgəz!

Basım rikabını, Gülgəzim, atdan!
Sən məni qurtardın alovdan, oddan.
Oyatdın Abbası xabi-qəflətdən,
Tovuz kimi silkin bu yana, Gülgəz!²²

Abbas sözünü qurtarıb Gülgəz Pərinin rikabını basıb, ata mindirdi. Elə bu zaman Məhəmməd bəy də gəlib çıxdı. Öpüşüb görüşənnən sonra yola düşüb, Təbriz şəhərinə gəldilər. Məhəmməd bəy əmr elədi ki, şəhəri cil-çırağban elədilər. Abbasla Gülgəz Pəriyə qırx gün, qırx gecə toy eləyib, şadyanalıq keçirdilər.

Abbas Məhəmməd bəyə dedi:

– Sən öz bacının toyunu elədin. Ancaq mənim də anam var; bacım var, izn ver, mən də gedib Tifarcanda özümə toy eləyim.

Məhəmməd bəy əmr elədi, bir dəstə at hazır oldu. Hamı atlandı. Gülgəz Pəri ilə Aşıq Abbası Tifarcana gətirdilər. Abbas anası, bacısı ilə görüşdü. Burada təzədən bunlara qırx gün, qırx gecə toy elədilər.

Ustad bir aşiq toyun axırında bu duvaqqapmanı oxudu:

Göz gördü, könül sevdi,
Sən tuti-zəbəni şirin.
Gəzərlər, yoxdur tayın,
Hələb, İsfahanı, şirin!
Görmüşəm çox mahalı,
Barabarın hanı, şirin?
Bülbüləm gül eşqindən
Çəkirəm fəğanı, şirin!
Ahu fəğansan,
Qəmzəsi qansan,
Tazə cavansan;
Qaşı kamansan;
Kamandır qaşın,
İncidir dişin,
Yumrudur döşün,
Xoşdur baxışın.
Xudam sənə bəxş eyləib
Bu dürlü nişanı şirin!

Gözəlliyyin nişanıdır,
Mayıl oldum məh-camala.
Huri misal, mələk mənzər,
Mən valchəm xətti-xala.
Gözlərin qan piyaləsi,
Ənnabi ləblər piyalə
Yasəmən tellərini

Aşırıbsan qəddi dala.
Siyah tellisən,
Tuti dillisən,
İncə bellisən,
Ləbi ballisan,
Ləbləri gövhər,
Sərvi-sənubər,
Xalları ülkər,
Ay təzə nöbər,

Vergilən muradımı,
Tez tapın inamı, şirin!
Hər tərəfdə gileylidir
Sonalar siyah telindən.
Tutilər avaz alır
O şirin imran dilindən.
Ənkəbut tək şan asılıb
Sənin o incə dilindən.
Yoldaşından gileyliyəm,
Bir də ki, sənin əlindən.

Yoldaşı ilqarlı gəlin.
Ağ sinni qarlı gəlin,
Yenə ucu düymələnib,
Əttar sədri parlı gəlin.
Bir busə lütf eylə mənə,
Ay taza nübarlı gəlin!
Ağ üzündən maç,
Telin bir qulac
Üz rübəndin aç,
Vəsf etsin şair Vəli
Bu şövkəti, şanı şirin!

Məhəmməd bəy toydan sonra bir neçə gün qalıb, dəstəsi ilə geri qayıtdı. Aşıq Abbas Gülgəz Pəri ilə ölüncə Tifarqanda keflə, damaqla yaşayıb dövran keçirdilər. Siz də keflə, damaqla yaşayıb dövran keçirəsiniz, məddi-muradınıza çatasınız.

*Seydi ve
Pəzî*

USTADNAMƏ

Qafıl könül, bir məclisə varanda
Ver qadağa acı dilə, danışma.
Hərcayı söyləmə, hərcayı demə,
Laf eyləyib, gülə-gülə danışma.

Aşıq gərək hər məclisdə sayılsın,
Sözünü eşidən qansın, ayılsın.
Kəlmə çıxar, şirin cana yayılsın,
Aşırıb sözünü zilə danışma.

Sözün manı tutma azğın, axmağın,
Xoşlanılmaz aralıqdan çıxmağın.
Layiq deyil başa qaxınc qaxmağın,
Öz eybini bilə-bilə danışma.

Yazılıq Hüseyin, əhdin yetər yerinə,
Könül bağla aşıqların pırınə.
Çək sözünü həqiqətə, dərinə
Hər qədir bilməzə belə danışma.

Ustadlar ustadnaməni bir deməz, iki deyər, biz də deyək iki olsun,
düşmənin gözü tökülsün.

Könül, mane olma yara, yoldaşa,
Cəhd et yixılanın əllərindən qap,
Güvənmə bəyliyə, gülmə gədaya,
Axır bir gün səndən çəkərlər hesab.

Ay ilə gün gördiş eylər, ötüşər,
İki sevgi peymanına bitişər,
Ruzi müqərrərdi, gələr yetişər,
Həzəran ölkə gəz, həzəranda çap.

İbrahim, elmində nabələd olma,
Qaynayıban peymana tək sən dolma,
Dünyaya qul olub, saralma, solma,
Çərxin gərdişinə eyləməzsən tab.

Ustadlar ustadnaməni iki deməz, üç deyər, biz də deyək üç olsun.

Sən gəl uyma hərcayıyə, nakəsə,
Naxələfdi, onda düz bazar olmaz.
Ortaq olma bivəfanın tağına,
Zati yoxdu, şamaması tər olmaz.

Çox aşiq xəlq etdi qüdrət girdiyar,
Olubdu sözləri tamam dildə car,
Cəmi hicran çəkən nə ki aşiq var,
Mənim kimi dərdə giriftar olmaz.

Vəliyəm, açılmaz eynimin yaşı,
Əynimə geymişəm mən qəm libası,
Hər şeyin təzəsi, dostun köhnəsi –
Dönbüb ilqarından biilqar olmaz.

Sizə haradan, kimnən xəbər verim, İstanbul şəhərində iki tacir qardaş var idi. Böyüyüünən adı Məhəmməd tacir, xirdasının adı Əhməd tacir idi. Məhəmməd tacirin Seydi adında bir oğlu var idi, Əhməd tacirin də Məryəm xanım adda bir qızı. Bir gün Əhməd tacir Məhəmməd tacirə dedi:

– Mənim bir qızım var, sənin bir oğlun. Niyə varımızı özgə yesin?
Mən qızımı sənin oğluna verirəm.

Bəli, qızı oğlana ad elədilər, nişanladılar. Hər iki qardaş bir-birinə ilğar verib, ilğar aldılar.

İlahinin qəzyəsidi, yaranan dünyada qalmayacaq, Məhəmməd tacir dünyadan köç eylədi, dünya ilə halallaşıb getdi. Məhəmməd tacir ölünnən sonra Əhməd tacir vardan Seydiyə vermədi. Seydi on iki, on üç yaşına çatdı. Ayaqyalın, başıaçıq çox pis günlər keçirirdi. Bir gün Seydi yolnan ağlaya-ağlaya gedirdi, bir qarı onun qabağına çıxıb dedi:

– Oğul, niyə ağlayırsan? Sən də bir addı kişinin oğlusan. Əmində olan variyyət sənin dədəyində. Əmin qızı da sənin deyiklindi. Get, elçi göndər, qızı sana versə, variyyətdən də sana verəcək.

Seydi gedib əmisinin öyünə elçi göndərdi. Elçilərə Əhməd tacir cavab verdi ki:

– A kişi, mən adam tapmirammı qızımı verəm? Gərək ayaqyalın, aca verəm?

Qızdan soruştular. Qız da dedi:

– Mən də getmirəm.

Elçilər geri qayıdış dedilər:

– Oğul, qızı vermədi.

Seydi bu sözü eşidəndə ağlaya-ağlaya özünü yetirdi atasının məzar sandığının üstünə. Torpağı qucaqlayıb, atasına şikayetləndi. Başı qəbrin üstündə, onu yuxu apardı. Ağalar ağası Şahi-mərdan özünü yetirib dedi:

– Oğul, niyə ağlayıb qəmgin olursan? Al əlimnən bu camı iç!

Seydi dedi:

– Atam, anam sana qurban, axı o cam bizə nəhydi.

Əli dedi:

– Oğul, bu cam o camlardan döyük.

Seydi camı nuş elədi. Əli barmağını qaldırıb dedi:

– Bax, nə görürsən?

Seydi dedi:

– Uzaq-uzaq yerlər görürəm.

Həzrət dedi:

– Ta nə görürsən?

Seydi dedi:

– Hind padşahının qızını görürəm.

Əli dedi:

– Hind padşahının qızı Pəri xanımı sana buta verirəm.

Seydi bir qədərdən sonra əsrəmiş nər kimi yerindən qalxdı. Ona bir gözəllik gəlmüşdi, bir gözəllik gəlmüşdi ki, görən deyirdi: nolaydı, bir də görəydim. Seydi başladı oxumağa. Əmisi onu görüb dedi:

– Nə cür oldu ki, bu gözəlləşdi! Oğul, bu nə əhvalatdır?

Seydi dedi:

– Əmi, qoy deyim.

Aldı Seydi, görək nə dedi:

Əmi, bu gün bir mənzilə uğradım,

Hər yana dönəndə yolları yeddi.

Sual verdim, cavabımı almadım,

Bir molla göstərdi bulları yeddi.

Yeddi bülbül, yeddi güldü, yeddi nə?

Yeddi süsən, yeddi sünbül, yeddi nə?

Üç gözələ düçər oldum, yeddi nə?

Cığası, sərində, telləri yeddi.

Seydi oxur nə qələmsiz, nə yazı,
Nə məkəndi-nə qışı var, nə yazı?
Dörd kitaba yazılıbdı nə yazı?
Üçü beşdi, üçü dörddü, yeddi nə?

Əmisi baxdı ki, Seydi çox sözlər deyir, amma heç nə başa düşmək mümkün deyil, çıxıb getdi. Əmisi gedəndən sonra anası gəldi, Seydi-nin əhvalını pejmürdə görüb dedi:

– Ay oğul, başına dönüm, sana nə olub?
Aldı Seydi, görək nə dedi:

Başına döndüyüm gül üzlü ana,
Ana, halal eylə, mən gedər oldum.
Südünü əmmişəm mən qana-qana,
Ana, halal eylə, mən gedər oldum.

Öyümüzün dalı çımən, söyütdü,
Qohumum qardaşım tamam iyiddi,
Sənin hər dediyin mənə öyüddü,
Ana, halal eylə, mən gedər oldum.

Mən Seydiyəm, yardan üzəməm əlimi,
Tufana vermişəm ata malımı,
Qismət olsa tapacağam Pərimi,
Ana, halal eylə, mən gedər oldum¹.

Söz tamama yetdi. Seydi saz qayıranın yanına gedib, gördü divar-dan bir saz asılıb, dedi:

– Əmi, o sazı mana ver!
Sazbənd dedi:
– Özüm üçün qayırmışam, sana niyə verim?
Seydi dedi:
– Onda ver bir az çalım.
Sazbənd dedi:
– Sən tacir Məhəmmədin oğlusun, sən saz çalmağı nə bilirsən?
Seydi dedi:
– Sən ver, çalaram.
Sazbənd sazı verdi, Seydi aldı, görək ustaya nə deyir.

Başına döndüyüm, ay kamil usta,
Qadir mövlam mana buta veribdi.
Bir dərdə düşmüşəm, bir murad üstə
Qadir mövlam mana buta veribdi.

Usta bilər ustaların halını,
Qəhri eyib qamətimi, belimi,
Yaman günnən yaxşı billəm ölümü,
Qadir mövlam mana buta veribdi.

Usta, eşqin atəşindən geri dur!
Göz yaşlarım dəyirmənnar yeridir,
Mən Seydiyəm, sövdücəyim Pəridir.
Qadir mövlam mana buta veribdi.

Usta dedi:

– Oğul, saz sana peşkəşdi.

Seydi gedib anasının halal-hümmət elədi, tay-tuşuynan görüşdü,
yolda əmisi qızı Məryəm qabağı kəsdi ki:

– Əmi oğlu, haraya gedirsən?

Seydi dedi:

– Səfərə gedirəm.

Qız aldı, görək nə dedi:

Əmmim oğlu, sən ha beylə döyüldün,
Gəl al məni, getmə bizim ellərdən.
Mən dönmərəm ilqarımnan, yarımlınan,
Gəl al məni, getmə bizim ellərdən.

Aldı Seydi cavabında:

Səhər-səhər gəlib qarşı durarsan,
Var get, əmi qızı, durma qarşımıda.
Nahaq hicran çəkib, boynun burarsan,
Var get, əmi qızı, durma qarşımıda.

Aldı Məryəm:

Bir daş vurram, gedər dəyər sazına,
Dözmərəm işvəsinə, nazına,
Mən mayılam sənin ala gözünə,
Gəl al məni, getmə bizim ellərdən.

Aldı Seydi:

Dərin-dərin dəryalara dalmadın,
Şirin canın eşq oduna salmadın,
Elçilər gələndə sən ki gəlmədin,
Var get, əmi qızı, durma qarşımda.

Aldı Məryəm:

Həmişə mərd olar mərdlərin sözü,
Sinəmə çəkilib bu eşqin gözü,
Gülür Məryəm xanım, öz əmin qızı,
Gəl al məni, getmə bizim ellərdən.

Aldı Seydi:

Yazıq Seydi çox mərdanə söz deyər,
Xancal alıb, qara bağın gözdəyər,
Pəri xanım indi yolum gözdəyər,
Var get, əmi qızı, durma qarşımda.

Seydi qəbul eləmədi, yola düşdü, o yerə çatdı ki, bir dağın damanında qaçaqlar onun qabağını kəsdi. Həramilərin hamısı qız idi. Baş həramı də Cəfər paşanın qızı idi. Seydiyə dedilər:

– Aşıqlarda pul çox olar, çıxart pulu.

Biri dedi:

– Soltan, vur bunun boynunu!

Qaçaqlar çörək yeyirdi. Bunların kim olması Seydiyə məlum idi.

Biri dedi:

– Əyər haqq aşığınsa, tap görək, biz kimik, fikrimiz nədi?

Aldı Seydi:

Adını çağırram, ya mənim ağam,
Ağa, məni dərdə salan gəlindi!
Müşgülə düşmüsəm hicran içinde,
Ağa, məni dərdə salan gəlindi!

Mərdi iyid mərd deyər mərd oğlu mərddən,
Sərraf olan seçər ləli gövhərdən,
Düldülün sahibi ya Şahi-mərdan,
Ağa, məni dərdə salan gəlindi!

Baxçalar gətirən heyvadı, nardı,
Mən çəkdiyim müdam ah ilə zardı,
Biçarə Seydinin yeri nə dardı...
Ağa, məni dərdə salan gəlindi!

Qızlar dedilər:

– Biz sana dedik, bizi tap, demədik ki, ağayı çağır.
Aldı Seydi:

Bu qılıqda soltan olmaz qazılар,
Bunun bu döşündə hiylə var, hiylə!
Ağ sinədə tər şamama bitirdi,
Bunun bu döşündə hiylə var, hiylə!

Sana qurban olsun bu şirin canım,
Cannan artıq nəyə gələr gümanım,
Nar, turunc oğrusu, ay Pərzad xanım,
Sənin sağ əlində hiylə var, hiylə!

Gözəllər içində əlvan donlusən,
Adam öldürənsən, qəddar qannısan,
Banı xanım, sən də ikicannısan,
Sənin o qarnında hiylə var, hiylə!

Həqiqi cavabı deyib yozuram,
Dərsimi oxuyub, özüm yazıram,
Xan Seydiyəm, öz Pərimi gəzirəm,
Mənim gəzməyimdə hiylə var, hiylə!²

Qaçaqlar baxdılar ki, bu haqq aşığıdı. Bunnar Seydini buraxdılar. Seydi yola düşdü. Az getdi, çox getdi, Kazım paşanın şəhərinə çıxdı. Paşanın qızı Maral xanım səyahətə çıxmışdı. Seydini əylədilər. Maral xanım ona dedi:

– Gedək bizə.

Seydi razi olmadı. Aldı Maral xanım, görək ona nə dedi:

Başına döndüyüm, ay cavan oğlan,
Getmə, oğlan, mən də sana gələrəm!
Aylar, illər həsrətini çəkdiyim,
Getmə oğlan, mən də sana gələrəm!

Aldı Seydi cavabında:

Maral xanım, bu minneti eləmə,
Yeri, xanım, səni alan ha döyləm!
Bu sözdəri yaraşana söyləmə,
Yeri, xanım, səni alan ha döyləm!

Aldı Maral xanım:

Hüsndə qələmlər gör necə qaşdı,
Bu necə çərxdi bu necə işdi?
Qul-qarabaş hamsı sana peşkaşdı
Getmə, oğlan, mən də sana gələrəm!

Aldı Seydi:

Bülbüllü baxçalar, gül mənim olsun,
Ərzi-Alosman fərmanım olsun,
Qul-qarabaş hamsı qurbanım olsun,
Yeri, xanım, səni alan ha döyləm!

Aldı Maral xanım:

Dərin-dərin dəryalara dalarsan,
Şirin canım eşq oduna salarsan.
Maral sənə qurban, haçan gələrsən?
Getmə, oğlan, mən də sana gələrəm!

Aldı Seydi:

Seydi deyər: ellər dağa köçəndə,
Qızılğülü dəstə tutub biçəndə,
Dəvə buynuz sürüb, qum gül açanda,
Onda, xanım, gəlib alaram səni!³.

Seydini Maral xanım saxlaya bilmədi. Maral xanımla vidalaşınb yola düşdü. O yerdə gəlib çatdı ki, Pəri xanımın atası ölüb, taxtda Pəri xanım əyləşmişdi. Seydi baxdı ki, qız eyvannan tamaşa eləyir, sazı çıxarıb, görək nə dedi:

Pəncərədən hayıl-mayıł baxarsan,
Bilseydim gözdərin kimi axtarır.
Şirin canım eşq oduna yaxarsan,
Bilseydim gözdərin kimi axtarır.

Günəş camalına mən oldum heyran,
Ölünce əl çəkməz söygüni söyən,
Doğru, dürüst oldu ərənlər deyən,
Bilseydim gözdərin kimi axtarır.

Seydi deyər: şux gözəllik səndə var,
Al-qumaş geymisən, üstdə zər də var,
Tovuz tamaşlı xoş əndamlı yar,
Bilseydim gözdərin kimi axtarır.

Qız vayqiyi-aləmdə Seydini görmüşdü. O saat Seydini tanıdı, əmr elədi, onu öz otağına apardılar. Bir qədər yeyib-içməkdən sonra, qız dedi:

– Seydi, peyğəmbərin buyruğu var. Şükür Allaha, gəlib çıxmışan. Get bir molla tap, kəbinimizi kəsdir.

Seydi şəhərə çıxdı, bir məscidə getdi. Baxdı ki, məsciddə bir neçə molla oturub, bir-biriynən cəhl eləyir. Mollalar onu görəndə dedilər:

– Bura aşiq yeri döyüл, qayıt!

Seydi dedi:

– Sözüm var sizə.

Dedilər:

– De!

Aldı Seydi, mollalara görək nə dedi:

Bir bölük mollalar, mollazadalar,
Şəri-peyğəmbəri istərəm sizdən.
Ərş üzündə şəmsi, mahi sevərsiz,
Şəri-peyğəmbəri istərəm sizdən.

Alma mənim, heyva mənim, nar mənim,
Namus mənim, qeyrət mənim, ar mənim,
Bir balaca nikah işim var mənim.
Şəri-peyğəmbəri istərəm sizdən.

Dərya qıraqınnan ayrılır ada,
Canım qurban olsun o min bir ada,
Kəs kəfini, Seydi yetsin murada
Şəri-peyğəmbəri istərəm sizdən⁴.

Mollalar başa düşdülər ki, Seydi kəbin kəsdirməyə gəlib. Mollalar Seydiyə kəbin kəsdilər. Kəbin kağızını götürüb, Pəri xanımın yanına getdi. Pəri dedi:

– Mənim dostum, düşmənim var, gərək pəhlivan kimi geyinəsən.
Seydi üçün qılınc, gürz, qalxan hazırladılar. Pəri xanım Seydidən ötrü bir səmənd at saxlamışdı. Onu da Seydiyə verdi.

Ustadlar deyir qızın eyvanının altından su fəvvarə vurub axırdı. Qız da şəklini eyvandan asmışdı. Seydi qızın şəklini götürüb baxırdı. Külək vurdu, əlindən suya düşdü. Seydi su aşağı düşüb şəkli axtar-maqda olsun, Hasan paşanın mehtərləri də atları suvarmağa götərsin. Atlar suya yaxın gəlmədi. Mehtərlər baxanda gördülər, suyun üzündə bir qız şəkli var, götürüb baxdılar, gördülər elə qızdı ki, misli, bərabəri yoxdu. Atlar onun işığından ürküb suya getmirmiş. Mehtərlər şəkli aparıb Hasan paşa verdilər. Hasan paşa qızın şəklinə baxıb, hayıl qaldı. Çox çalışdılar, şəkli şüşədən çıxarda bilmədilər. Demə, şüşə tilsimli imiş. Bir qarı var idi, adı Bayramxatun qarı idi. Qarı buraya gəldi, dedi:

– Mən açaram.

Hasan paşa dedi:

– Nə istəsən verərəm, aç!

Qarı dedi:

– Məni al, onu açım. Gözün bağlı olmasaydı, bu şəklin yiyəsini tapardın.

Hasan paşa dedi:

– Nənə!..

Qarı dedi:

– Nənə öz anandı. Məni al, şəkli açım.

Hasan paşa dedi:

– Aldım aç.

Qarı bir əfsun oxudu, şəkili şüşədən çıxartdı.

Hasan paşa dedi:

– Bu kimdi?

Qarı dedi:

– Öz əmin qızı Pəri xanımıdı.

Hasan paşa əmr elədi ki, Pəri xanımı gətirin. Hasan paşanın adamları yürüş eləyib gedən vaxt Seydi bunların qabağına çıxdı, baxdilar ki, bu, pəhlivandı, soruştular:

– Sən nəçisən?

Seydi götürdü, görək onlara nə cavab verdi:

Ay ağalar, bəylər, ay duran kannar,
İtirmişəm yar telini, gəzirəm.

Hər kəs tapsa müjdahını verərəm,
İtirmişəm yar telini, gəzirəm.

Dərin-dərin dəryalara dalıbdı,
Şirin canım eşq oduna salıbdı,
Pəri xanım məlul-müşkül qalıbdı,
İtirmişəm yar telini, gəzirəm.

Düşməni ağladıb, dostu güldürəm,
Dəsmalınan gözün yaşın sildirəm,
Xan Seydiyəm, yəqin bil ki, öldürəm,
İtirmişəm yar telini, gəzirəm.

Dedilər:

– Əşı, nə yar teli? Sən kimsən?

Aldı Seydi:

Nagahandan məni bir yuxu basdı,
O vaxtında könül istədi dostu.
Sağ tərəfdən badi-müxalif əsdi,
Yar verən tel bir ümməmana qərq oldu.

Qoşunda olanlar onun sözünü xoşlamadılar. Hər tərəfdən onun üstünə hücum elədilər. Bərk dava oldu. Seydi çox adam qırdı, davada bir qarının oğlu da öldürüldü. Qoşun sıñib geri qayıtdı. Hasan paşa xəbər verdilər ki, pəhlivan qoşunu qırıb, tamam qaytardı. Hasan paşa əmr elədi ki, görək o pəhlivan öldürülsün, Pəri xanım gətirilsin. Qoşun gəlib, qalanın dörd tərəfini bürüdü. Pəri xanım yatmışdı. Seydi götürüb dedi:

Qoşun gəldi səf-səf oldu,
Oyan, Pəri xanım, oyan!
Qalanın ətrafin aldı,
Oyan, Pəri xanım, oyan!

Ağlatseydim, güldürseydim,
Göz yaşını sildirseydim,
O qız yerinə mən olseydim,
Oyan, Pəri xanım, oyan!

Ağlımı sərdən alırsan,
Nə qəflətə qərq olırsan,
Seydini dördə salırsan,
Oyan, Pəri xanım, oyan!

Pəri xanımın bir qulluqçusu var idi. Pəncərədən baxanda onu oxla vurub öldürdülər. Bunu Seydi görüb, kefsiz oldu. Yenə qoşuna hücum elədi, qoşunu qovub dağıtdı. Hasan paşa əmr elədi, genə qayıtsınlar. Qoşun əhli yerbəyerdən Hasan paşa: "Ta getmirik, özün get!" – deyib dağıldılar. Hasan paşa kefsiz oldu. Qarı Hasan paşa dedi:

– Mən dediyimi elə, mən onu tutmağın, ya öldürməyin təhərin sana deyim.

Hasan paşa dedi:

– Elərəm!

Qarı dedi:

– Bir qədər bihuşdarı aldır. Mən gedib onu bihuş eləyib, sariyaram, siz gəlib götirərsiniz.

Hasan paşa bihuşdarı hazır elədi. Qarı yola düşən zaman dedi:

– Onu mən bihuş eləyəndə od tayalarına od vurduracağam, qoşunu göndərərsən gələr.

Dedi:

– Yaxşı.

Qarı ayaqyalın, başıaçıq gedib. Pəri xanımın pilləkanının ayağında oturdu, zağ-zağ əsməyə başladı. Hamının ona yazıçı gəldi. Seydi eyvana çıxmışdı, onu gördü, yazıçı gəldi, tez aşağı yendi, əlinnən tutub otağa çıxartdı, dedi:

– Nənə, nəyin var?

Qarı dedi:

– Heç kəsim yoxdu.

Seydi dedi:

– Qarı, səni nənə kimi saxlayacağam.

Pəri xanım dedi:

– Seydi, bu hiyləgər qariya oxşayır, qov getsin.

Seydi dedi:

– Yox, mən saxlayacağam, yazılıqdı.

Qarını yaxşı geyindirdilər. Qarı bunnara çox hörmət göstərdi.

Buna inandılar. Bir dəfə çörək bişirəndə Seydinin də, Pəri xanımın da çörəyinin içində bihuşdarı daxil elədi. Çörəyi yeyən kimi hər ikisi bihuş oldular. Qarı Seydinin əl-ayağını möhkəm bağladı. Bir qədər keçənnən sonra Seydi ayıldı, gördü əl-ayağı bağlıdı. Qarı dedi:

– Səni Hasa paşaşa verəcəm.

Götürdü Seydi, ona dedi:

Başına döndüyüm, ay qarı nənə,
Bu gün din günüdü, iman günüdü.
Görüm sən gələsən dinə imana,
Nənə, bu günkü gün aman günüdü.

Aldı qarı:

Al cavabin deyim, ay Seydi oğul,
Ağla, oğul, bu gün ölügün günündü.
Mən neynirəm dini, ya da imanı,
Ağla, oğul, bu gün ölügün günündü.

Aldı Seydi:

Mən necə oğuldum, sən necə ana,
Alışib ürəyim dönübdü qana,
İrəhm eylə mənim kimi cavana,
Nənə, bu günkü gün aman günündü.

Aldı qarı:

Harda oldum, oğul, mən sana ana?
Alışib ürəyin, qoy dönsün qana,
Yetrəcəyəm səni buyuin düşmana,
Ağla, oğul, bu gün ölügün günündü.

Aldı Seydi:

Baxan yoxdu xan Seydinin halına,
Bülbül kimi həsrət qoyma gülünə,
Özün öldür, vermə düşmən əlinə,
Nənə, bu gün dinü iman gündündü.

Aldı qarı:

Qarı demək olmaz mən tək gəlinə,
Gümüş kəmər xub yaraşır belinə,
Yetirəcəm səni düşmən əlinə,
Ağla, oğul, bu gün ölən gündündü.

Söz tamama yetdi, qarı gedib taylara od vurdu. Qoşun gəlib Seydi
ilə Pərini aparanda Seydi aldı, dedi:

Canım Pəri, gözüm Pəri,
İlqarının dönmüyəsən.
Ağıldan olub sərsəri,
İlqarının dönmüyəsən.

Qaşların tağı qaradan,
Peykan oxladı yaradan,
İlqar, iman keçib aradan,
İlqarının dönmüyəsən.

Seydinin daşın atışan,
Yadlar hörmətin tutusan,
Bu gələn şaha gedisən,
Mətlubuna çatmıyasan.

Seydi və Pərini apardılar. Pəri xanım götürüb, ağlaya-ağlaya görək
nə dedi:

Dağlar abı geyib, ahular qara,
Mənim üçün bu dövrana vay deyim!
Ya rəbbim, dərdimə sən eylə çara,
Çərxi dönmüş bu dövrana vay deyim!

Dəryanın üzündə gəzirdi gəşdi,
Fələyin qəhəri bizə də keşdi,
Meydanın ölübü gəl bala teşdi,
Mən ağlayım, bu meydana vay deyim!

Mən Pəriyəm, həsrət qaldım, gülümə,
Necə dözüm, Allah, belə zülümə,
Qanlı paltarımı alım əlimə,
Gün doğannan gün batana vay deyim!

Hasan paşa əmr elədi:

– Vurun bunun boynunu!

Qazı baxıb gördü ki, Seydi öləsi oğlan döyük, dedi:

– Hasan paşa, biz bunu öldürsək camaat bizdən ikrah olar. Aparaq bəzirgan yolunda su quyusuna tullayaq.

Hasan paşa razı oldu. Cəlladlar onu aparıb quyuya salmaq istəyəndə Seydi dedi:

– Zalim cəllad, qoy bir neçəsini deyim, sonra sal!

İzn verdilər. Aldı Seydi:

İstərəm aybını üzünə deyəm,
Heç kəsinən başa vurmadın dünya!
Əzəl gələnlərə hörmət eylədin,
Sonra gələnləri neylədin, dünya?

Neylədin sultani, neylədin xanı?
Göylərə hökm edən qəhrəman hanı?
Yer, göy padşahı Rüstəmi-Zalı –
O şiri-kirani neylədin, dünya?

Səndən qorxub xan Seydinin ürəyi,
Heç yanında hasıl olsun diləyi,
Süleymandı yerin, göyün dirəyi,
Ona da bir izzət etmədin, dünya!

Söz tamama yetdi. Seydini atdlar quyuya. Bir neçə gün Seydi suyun içində qaldı. Əhməd adlı bir tacir gəlib, bu quyudan bir az kənarda qəflə-qatırı əyləndirmişdi. Bir nəfər göndərdi ki, quyudan su gətirsin. Seydi kəndirdən bərk yapışdı, su çəkən quyuya əyilib Seydini görəndə elə bildi cindi, kəndiri buraxıb çığıra-çığıra qaçdı ki:

– Quyuda cin var.
Əhməd tacir dedi:
– Başın batsın, cin nədi, suyu çək götür!
Sövdəyərbaşı quyunun başına gələndə aldı Seydi, görək quyunun
içində nə dedi:

Əzəl Allahın oduynan
Dilim mövla, mövla deyir.
Bismillahın zinyətiynən
Dilim mövla, mövla deyir.

Kimiydi düşdü dərinə?
Kimiydi çıxdı sərinə?
Günü günorta yerinə
Çekib, mövla, mövla deyir.

Oxudum sureyi-yasin,
Sinəmdədi, şovq, həvəsin,
Yazix Seydi öz ağasın
Görüb, mövla, mövla deyir.

Sövdəyərbaşı ipi salladı. Seydi yapışib kənara çıxdı. O saat ağılı
başından gedibbihuş oldu. Bunun üzünə su səpib özünə gətirdilər.
Əhməd tacir dedi:

– Mən bunu saxlayacağam.
Əhməd tacir buna yaxşı baxdı, Seydi düzəldi.
Seydi sövdəyərbaşının yanında qalmaqdə olsun, Hasan paşa Pəri
xanımı adam göndərib sıfariş elədi ki:
– Nə deyirsən, toyumuzu eləyəkmi?
Pəri xanım dedi:

– Heç zad demirəm, raziyam, bu şərtənən ki, səmənd atı minib
meydanda yeddi dəfə hərləyəsən.

Hasan paşa kimi göndərdi, səmənd at onun başını üzdü. Səs hər
yerə yayıldı. Atı gətirənə böyük ənam vəd elədilər. Bunlar burada
qalsın, al xəbəri Seydidiən. Seydi Sövdəyərə dedi:

– Sövdəyər əmi, mənə atalıq eləmisən, məni ölümən qurtarmı-
san. Mənim bir mirazım var, izn ver, mən gedim. Əgər oldum, çörəyini
mənə halal elə, ölmədim, çörəyin özünə çatar.

Sövdəyər dedi:

– Get, oğul, çörəyim halalın olsun!

Halal-hümbət eləyib ayrıldılar. Seydi yolda bir dəstə bostançıya rast gəldi. Bostançılardan birinə dedi:

– Gəlsənə paltarımızı dəyişək?

Bostançı razi oldu. Niyə də olmasın? Köhnə paltar verib, təzə paltar alırdı. Seydi bostançı tatdan bir silmə (ağac) də aldı, oldu bostançı tat.

Seydi gedirdi. Hasan paşanın nökərinin biri ona rast gəldi, dedi:

– Bir at var, onu minə bilərsənmi?

Seydi dedi:

– O kimin atıdı?

Dedi:

– Seydi adda bir gorbagor var idi. Onun atıdı. Heç kəs minə bilmir.

Seydi dedi:

– Ax, necə minərəm...

Seydini Hasan paşanın yanına apardılar.

Hasan paşa da ondan soruşdu:

– Bir at var, onu minə bilərsənmi?

Seydi dedi:

– Minərəm, lap canını da alaram. Mən o ata altı ay qulluq ələmişəm.

Hasan paşa dedi:

– Səni dünya malının qəni eləyəcəyəm. Get, o atı min. Bunu aparın o atın yanına.

Seydi dedi:

– Yox, gərək Seydinin paltarını, yarağını verəsiniz geyinəm. Yoxsa at məni öldürər.

Bəli, Seydinin paltarını verdilər geydi, yarağına qurşandı, altdan geyindi, üstdən qıfillandı. Onu atın yanına ötürdülər. At onun üstünə cumanda Seydi ona bir sillə vurdu. Səsindən at onu tanıdı, başını qoydu Seydinin çıyninə, başladı ağlamağa, Seydi də ağladı. Pəri xanımın nökəri baxırdı. Bunu Pəri xanıma xəbər verdi. Pəri xanım gəldi gördü at da ağlayır, tat da ağlayır. Pəri xanım da ağladı. Ancaq Seydini tanımadı. Hasan xanın nökəri gedib paşaya xəbər verdi. Paşa dedi:

– Necə at da ağlayır, tat da ağlayır, Pəri də?

Pəri xanım atdan bir az aralı dayanmışdı. Seydi götürüb görək nə deyir:

Başına döndüyüm, qurban olduğum,
Seydi ağlar, səmənd ağlar, yar ağlar.
Yanıb ataşına giryan olduğum,
Seydi ağlar, səmənd ağlar, yar ağlar.

Əlimə alaram xətavət sazi,
Yaxın gəl, eyləmə sən belə nazi,
Soyun qaraları, geyin qırmızı,
Seydi ağlar, səmənd ağlar, yar ağlar.

Ləblərin dönübdü şəkərə, qəndə,
Qadir Allah, bəla versin namərdə,
Biçarə Seydini qoyma şərməndə,
Seydi ağlar, səmənd ağlar, yar ağlar.

Pəri xanım Seydini tanıdı, dedi:

– Seydi, xoş gəlmisən!

Onunla əl tutdu. Seydi baxdı ki, qız həm ağlayır, həm də hirsindən tərləyib. Aldı, görək nə dedi:

Bu yarın köçünə mehman gəlmışəm,
Süzülür sinənnən tər şirin-şirin.
Bu yerlərin gözəl seyrəngahı var,
Götürir bağçamız bar şirin-şirin,

Rüxsarın qəmərdi, dəhanın püstə,
Həsrətin çəkməkdən mən oldum xəstə,
Qoyunan başımı al dizin üstə,
Qoy verim canımı yar, şirin-şirin,

Xan Seydi söyləyər: qadan alım mən,
Əyləngilən, qol boynuna salım mən,
Layiq gör bağında bağban olum mən,
Dərim budağının nar şirin-şirin,

Pəri xanım istədi ki, Seydinin gəldiyini heç kəs bilməsin. Onun üçün dedi:

Seydi, sana bir ərzim var,
Dolan pünhanı-pünhanı.
Sana qurban püstanı-nar,
Dolan pünhanı-pünhanı.

Seyrəqiblər bildirərlər,
Göz yaşını sildirərlər,
Ha bilsələr öldürərlər,
Dolan pünhanı-pünhanı.

Seyrəqib üzü gülməsin,
Qapısının kimse girməsin,
Elə gəl bilən olmasın,
Dolan pünhanı-pünhanı.

Pəri deyər doğru sözü,
Sana qurban ala gözü,
Doğanda danın ulduzu,
Gəl var pünhanı-pünhanı.

Seydi atı mindi, meydana tərəf getməyə başlayanda görək Pəri xanım ona nə tapşırır:

Dərin dəryaya dalıbsan,
Gəl qoyma, səməndim, qoyma!
Bu meydana xoş gəlibson,
Gəl qoyma, səməndim, qoyma!

Çapdır səməndimi, çapdır,
Kəllədən minarə yapdır,
Cəhd eylə qariya tapdır,
Gəl qoyma, səməndim qoyma!

Yerisdə səməndim, yerisdə!
Səməndin nalın gülüşdə!
Qazıyı mana bağışla,
Qalanın səməndim, qoyma!

Pəri sənin nə halındı,
Gülmü qonça dahanındı,
İndi ki, meydan sənindi,
Xan səməndin qoyma, qoyma!¹⁶

Seydi atı sürüb, Hasan paşanın qabağında dayandı, dedi:

– Paşa, sən yeddi dəfə demisən, meydanı hərlə, mən iyirmi dəfə hərləyəcəyəm.

Paşa dedi:

– Sağ ol, oğlum, səni razı eləyəcəyəm.

Seydi atı ilə bircə dəfə meydanı hərlədi, sonra gəlib Hasan paşanın qabağında dayandı, aldı, görək nə dedi:

Gəl sana söyləyim, ay Hasan paşa!
Səmənd at yeyəsi gəlsə neylərsən?
Əyricə qılincı sənə vurarsa,
Səmənd at yeyəsi gəlsa neylərsən?

Hasan paşa dedi:

– Atın yeyəsi çoxdan ölüb. Atı hərlə, nəmərini al, get!

Seydi dedi:

Hayqırıb dağları qubar eyləsə,
Əgər qoşununu tarmar eyləsə,
Misin qılincını aşkar eyləsə,
Səmənd at yeyəsi gəlsə neylərsən?

Dərin dərin dəryalara dalmışam,
Cavan canımı eşq oduna salmışam,
Mən Seydiyəm, meydanına gəlmışəm,
Səmənd at yeyəsi gəlib, neylərsən?

Söz tamam olan kimi qılıncla Hasan paşanın boynundan vurdu, başı yerə düdü. Əsrəmiş nər kimi özünü qoşuna vuranda Pəri xanım qoymadı. Qarını tapıb gətirdilər, bir dəli qatırın quyuğuna bağladılar.

Təzədən yeddi gün, yeddi gecə toy elədilər. Toyun axırında bir ustad aşiq aşağıdakı duvaqqapma ilə toyu sona verdi.

Genə gəldi bahar fəsli,
Aləmi roşən bəzənib.
Seçmə gözəllər əyninə
Geyib zərnışan, bəzənib.
Baxırsan sağa, sola,
Görürsən hər yan bəzənib.
Səf çəkib huri, mələk,
Pəriyü-qılman bəzənib.
Nasaq qılmayan dilimə.
Qoy deyim dastan bəzənib.

Baxmasın gözəllərə
Adamların bəd nəzəri.
Əndəlib nalə çəkib,
Ölməsin güldən ötəri.
Naz ilə canım alan,
Olubdur dilim əzbəri.
Yaradan bir rəhm elə,
Pozulmasın bu səfləri.
Fəhm elə, diqqət elə.
Gör necə canan bəzənib.

Gözəllər tər əndama
Geyinibdir ağrı yenə.
Can cəsəddən ayrılr,
Qalmadı bir tağı yenə.
Ala gözlər süzüləndə
Eyləyir nasağı yenə.
Şənini vəsf eləyim,
Bir şuxi tərlan bəzənib.

Gəzmişəm, görməmişəm
Mən bir belə gül camalı.
Gülgəz yelənli kəlağay
Bürünübdür qəddi-dalı.
Hal bilən, şirin gülən,
Ağ üzündə qoşa xalı.
Rəhm elə, mürvətə gəl,
Salma belə qılıq qalı.

Qoy deyim, bu məclisdə
Nə gözəl dövran bəzənib.

Dərdlilər təbib deyib
Yığılıb dərmana bu gün.
Gözəlin gül camalı
Şoq salır hər yana bu gün.
Yanıram atəşinə
Mən mərdi-mərdanə bu gün.
Yazılıq Hüseynin könlünü
Eyləmə viranə bu gün.
Aşıqlar qara geyib,
Gözəllər əlvan bəzənib.

Seydi orada padşah olub, dövran keçirdi.

USTADNAMƏ

Ay həzərat, gəlin sizə söyləyim,
Dünya mənim üçün xalis ambarı.
Sən məni salıbsan Əyyub dərdinə,
Gəl elə dərdimə xalisam barı.

Dağıdib nananı, oda gedərsən,
Gəl bəri deyərəm, o da gedərsən,
Pərim sən nə üçün oda gedərsən?
Od budu – sinəmdə xalis ambarı

Eyvanını tikdiribsən qəlbidən,
Sərraf olan dürrü seçər qəlbidən,
Yaslanıbdı, daha çıxmaz qəlbidən,
Bu sıniq könlümdə xalis ambarı.

Meylimi bağladım yar ayağına,
Bayqu məskən saldı yar ayağına,
Abbas, əlin çatsa yar ayağına,
Döşən təmənna qıl xalisam barı.

Ustadlar ustadnaməni bir deməz, iki deyər, biz də deyək iki olsun,
namərd saralıb solsun.

Qoç iyidi üç şey çəkər qabağa –
Biri sirdaş, biri yoldaş, yaxşı ad.
Bir doğru söz min yalandan yaxşıdı,
İnsaf deyil, mərdi sən namərdə sat.

Bədöy mənzilinə hər at yetirməz,
Nanəcibə öyüd versən götürməz,
Ölənə tək nişanani itirməz,
Yaxşı əsil, yaxşı nəsil, yaxşı zat.

Hüseyn sözün nə gizləyər, nə dana,
Nə yaranar, daha doğar nə də ana,
Gövhər mətəməni açma nadana,
Tök bazara, sərrafına yaxşı sat.

Ustadlar ustadnaməni üç deyər, biz də deyək üç olsun, acgözün gözü doysun.

Öz dostunnan sınan könül, bitməyin layiq deyil,
Qədir bilməz kölgəsində yatmağın layiq deyil.
Bir səməndi saxlayasan ondan bədöy çıxmasa,
Onu dosta tərif edib, satmağın layiq deyil.

Bir qotrə sudan yaranıb bu cahana gələnlər,
Dolanıb xeyrү şəri, yaxşı, yaman bilənlər,
Bir ustada qulluq edib, ondan dərsin alanlar,
Təklifsiz bir məclisə getməyin layiq deyil.

Nəcəf deyər: yaxşılıq et, yoldaş, etmə pis deyə,
Dərdin demə, dərman olmaz, hər nadansa, kəs deyə,
Bir yerə ki, varid oldun hamı başla istəyə,
O məclisdə acı söhbət qatmağın layiq deyil.

Keçmişdə Qəndahar şəhərində Aslan adda bir şah var idi. Onun vəziri öz qardaşı Əhməd idi. Günlərin birində Aslan şahın bir oğlu dünyaya goldı, adını qoydular Müğüm. Ondan bir il sonra Əhməd vəzirin də bir oğlu oldu, adını qoydular Məhəmməd. Uşaqlar səkkiz yaşa çatanda onları molla yanına qoydular. Molla hüvəlfətta-hül-əlimdən başladı dərs deməyə. Bunlar molladan beş il dərs aldılar. Aslan şah dedi:

– Ay molla, bilirsən nə var? Oxuyan uşaqlarımızın səbəbinə yetim-yesir uşaqları da yiğarsan, pulsuz oxuyarlar. Onlardan haqq-zad almazsan. Onun əvəzində mən sana çox ənam verəcəm.

Günlər dolandı, aylar dolandı, vaxt gelib altinci ilə keçdi. Molla Müğüm şahnan Məhəmmədə çox fikir verirdi ki, onnar oxusun, kamala yetsin. Altinci ilin yarısında Aslan şah mollanı evinə çağırdı, münasib adamları da topladı. Camaat yeyib, içib dağıldan sonra mollaya dedi:

– Molla, qal, sana bir sözüm var. Uşaqların ikisini də yoxlayarsan. Hansı yaxşı oxuyur, kamallıdı, mana deyərsən.

Molla dedi:

– Yaxşı.

Molla sabahı məktəbə getdi. Dərsin yarısında uşaqlara rüsxət verdi ki, gedib yarım saat gəzsinlər. Uşaqlar gəzməyə gedəndə molla bir kərpic Müğüm şahın yasığının altına, bir kağız da Məhəmmədin yas-

dığının altına qoydu. Uşaqlar qayıtdılar, başladılar dərs oxumağa. Amma Müğüm şah yastığın altında kərpic olduğunu bilmədi. Məhəmməd bir yuxarı baxdı, boylandı. Molla bunnara fikir verirdi. Gördü Müğüm şah öz işindədi. Amma Məhəmməd oxumur. Molla soruşdu:

– Niyə rahat oxumursan?

Məhəmməd dedi:

– Molla əmi, ya yer bir təbəqə yuxarı qalxıbdı, ya da göy bir təbəqə aşağı yenibdi.

Molla dedi:

– Ay oğul, bu nə sözdü danışırsan? Necə yəni, yer qalxıb, göy yenib?

Məhəmməd dedi:

– Molla əmi, yer bayaqkı kimi deyil, dəyişibdi.

Molla çəkib Məhəmmədin üzündən öpdü, dedi:

– Oğul doğru deyirsən.

Molla bu sözü yadında saxladı. Bir gün Aslan şah mollanı çağırdı ki:

– Uşaqların hansı kamallıdı?

Molla dedi:

– Sənin oğlun bir şey qanan deyil. Amma Məhəmməd çox kamallıdı. Sən yüksəbbəhidən deyirsən, o yasindən xəbər verir. Mən onun yaslığının altına bir kağız qoydum, bildi.

Söz yayılan şeydi. Bu söz hər tərəfə yayıldı. Hamı bildi. Müğüm şah çox kefsiz oldu. Həmişə qəmgin dolandı. Oydu ki, bir gün nəri yənə uşaqlara istirahət verdilər. Cümə günü idi. Uşaqlar Müğüm şahla bağda gəzirdilər, ancaq Müğüm şahın heç halı üstündə döyüldü. Müğüm şah bir sərv ağacının dibində fikirdəydi. Bunu qəm yuxusu tutdu. Bu qəm yuxusunda qaldı. Uşaqlar dağlılıq getdilər. Bunun üstünə kim gəldi? – Darda qalanların dadına çatan Xızır peyğəmbər. Xızır peyğəmbər ona dedi:

– Oğul, nə yatıbsan, bir gözünü aç!

Müğüm şah gözünü açdı. Xızır dedi:

– Məni tanıyırsanmı? Mən müşgül işləri düzəldənəm.

Əlində bir piyalə Müğüm şahın qabağına tutdu dedi:

– Oğul, al bu piyaləni iç!

Müğüm şah dedi:

– Ağa, o suyu bizə haram buyurublar.

Xızır dedi:

– Oğul, bu sən deyən sudan deyil. Bu su Leylini Məcnuna, Fərhadı Şirinə, Arzunu Qənbərə, Şahsənəmi Qəribə, Əslini Kərəmə yetirən sudandı.

Müğüm şah suyu aldı. Xızır dedi:

– Bu suyu sana verərəm bir Allahın eşqində, yüz iyirmi dörd min peyğəmbərin eşqində. Ondan da Xanbalıq şəhərində Fətəli xanın qızı Gülşəd xanımın eşqində. Onu sana buta gətirərəm, səni də ona.

Bu sözdən sonra Müğüm şah camı başına çəkib içdi. Xızır dedi:

– Oğul, sana bu əsər eləyirmi?

Dedi:

– Eləyir.

Xızır barmağını yuxarı qaldırıb dedi:

– Oğul, nə görürsən?

Müğüm şah dedi:

– Bir böyük şəhər görürəm.

Xızır dedi:

– Oğul, şəhərdə nə görürsən?

Müğüm şah dedi:

– Yeddi mərtəbə bir otaq görürəm, hər tərəfi şüşəbənd.

Xızır dedi:

– İmarətdə nə görürsən?

Müğüm şah dedi:

– İmarətdə külafirəngidə bir qız görürəm. Bulud kimi saçlarını darayıb üzünə töküb. Elə bil ay buluddan çıxıb.

Xızır dedi:

– O tərəfdəki kimdir?

Müğüm belə baxanda gördü dərvış zad yoxdu. Müğüm şah özündən gedib yerə yixildi. Toran çalıb, şər vaxtı olanda baxdırıb ki, Müğüm şah yoxdu. Axşam oldu, əl-ayaq yığışdı. Axşam olanda Aslan şah uşaqları çağırıb dizinin dibində oturdardı. Odu ki, Məhəmməddən soruşdu:

– Qardaşın necə oldu?

Məhəmməd dedi:

– Güllü bağda oynuyurduq, bir də gördüm yoxdu, elə bildim öyə gəlibdi. İndi görürəm öydə də yoxdu.

Durdular, töküldülər güllü bağa ki, görsünlər Müğüm şah necə olub? Sərv ağacının dibində Müğüm şahı tapdılar. Götürüb öyə gətirdilər.

Qonum-qonşu, qohum-qardaş yiğildi başına. Mollalar gəldilər, baxdılalar, onun dərdini tapmadılar. Dünyagörmüş qariları yiğdılar. Bir iman-quran qarı var idi. Görən kimi dedi:

– Buna ağası buta verib. İki gün yatar, üçüncü günü qalxıb, nə mətləbi olsa sizə deyəcək.

Anası onun başını alıb dizinin üstünə, üç gün gözlədi. Üçüncü günü Müğüm şah gözünü açdı. Baxdı gördü ki, başının altında bir cam, bir quran, bir də bir saz var. Bunları qarı demişdi, başının altına qoymuşdular. Müğüm şah gördü hamı yanına yiğilib. Aslan şah dedi:

– Oğul, sənə nə olub?

Müğüm şah başını aşağı saldı, gözlərinin yaşını tökməyə başladı. Bir kəlmə də danışmadı. Yığılan adamlar ona dedilər:

– Oğul, dilini aç, bir söz söylə, görək sana nə oldu? Niyə ağlayırsan?

Müğüm şah sazi götürdü, zilini zil elədi, bəmini bəm! Sinəsinə basıb, görək nə deyir; oturanlardan nə soruşur?

Həqiqət danışıb məclisə girən,
Əvvəl həqiqəti deyən kim oldu?
Nə qədərdi yernən göyün arası?
Dünya nə üstündə sərəncam oldu?

Nə üçün yarandı ləlinən gövhər?
Nədən xəlq olubdu cismənən cövhər?
Nəyinən hörülüb bərrühi-zövhər?
Kimlər oturuban xoşqədəm oldu?

Tacı-sərin neçə əsmər qulu var?
Yerdən göyə neçə yerdən yolu var?
Cavabı verməyə kimin dili var?
Kimlər cavab verdi, kimlər xəm oldu?

O nədi ki, yetmiş iki başı var?
O nəynən hörüldü, nədən daşı var?
Laşərikin neçə sirdəsi var?
Bilməyən ustaya Müğüm şərm oldu.

Atasının anası baxdılar ki, Müğüm şahinkı vergidi. Adamlar onu dəli hesab edib, dağılıb hərə öz öyüñə getdi. Amma əmisi oğlu Məhəmməd dedi:

– Qardaş, sən hara getsən, mən də gedəcəm.
Müğüm şah dedi:
– Yox, sən getmə, mənim başıma çox bəlalar gələcək. Sənin başın
niyə bəla çəksin?
Məhəmməd əl çəkmədi, dedi:
– Olmaz, mən də gedəcəyəm. Sənin başın nə bəla çəkərsə qoy
mənim başım da çəksin.

Üstünüzə xeyirli sabahlar açılsın. Sabah açıldı. Məhəmmədnən
Müğüm şah iki at çəkib mindilər. Hər ikisi ata suvar olanda anası
qabağını kəsib, görək nə dedi:

Əzzim oğul, gözüm oğul,
Oğul, gəl getmə, qoymaram!
Sana qurban özüm, oğul,
Oğul, gəl getmə, qoymaram

Aldı Müğüm şah:

Əzzim ana, gözüm ana,
Halal eylə, hümbət eylə!
Sana qurban özüm, ana!
Halal eylə, hümbət eylə!

Aldı anası:

Oğul, olsa səyahətin,
Haqqıa bağla etiqadın,
Məndən kəsmə məhəbbətin,
Oğul, gəl getmə, qoymaram!

Aldı Müğüm şah:

Neçə sözlərin dildədi,
Seyrağıl sağı-soldadı,
Yarımın gözü yoldadı,
Halal eylə, hümbət eylə!

Aldı anası:

Sən çəkməynən bu tufanı,
Viran qoyma xanimanı,

Sana qurban anan Banı,
Oğul, gəl getmə, qoymaram!

Aldı Mügüm şah:

Mən Mügüməm, mindim atı,
Ağam veribdi baratı,
Döşündən əmdiyim südü,
Halal eylə, hümbət eylə!

Halal-hümbət eləyib düşdülər yola. Atası divanxanadan gələndə ona xəber verdilər ki, Mügüm şahla Məhəmməd atlınıb getdi. Atası arvadını danladı, arvad ağladı. Aslan şah dedi:

– Məndən ki, icazəsiz gedib, bu gündən sonra mən onu axtaran deyiləm.

Bu söz anasına çox təsir eləməkdə olsun, Mügüm şahla Məhəmməd az gedib, çox gedib, günə bir mənzil, teyyi-mənənazil getməkdə olsunlar, sizə xəbəri Gülsəddan deyim. Necə ki, Gülsəd Mügüm şaha buta vermişdilər, eləcə də qızı Mügüm şahı buta vermişdilər. Qız yol gözləyirdi. Deyirdi ki, Mügüm şahı görseydim, ölsəydim də ahüzarım olmazdı.

Felatda Məhəmməd bəy adlı on səkkiz, on doqquz yaşlı bir oğlan var idi. Başında da dəliləri, çox vuran-tutan bir oğlan idi. Gülsəd xanımı bunun da gözü düşmüşdü. Məhəmməd bəy qızın atasına deyirdi:

– Versən Allah əmrinən, verməsən zornan qızın Gülsədə alacağam.

Bunun qorxusundan qızı ona verməyə razı olmuşdular. Amma qız razı deyildi. Yanında bir zəhər şüəsi saxlamışdı ki, əgər onu Məhəmməd bəyə versələr, özünü öldürsün. Bəli, vaxt gəldi, qızın toyun Məhəmməd bəyə eləməyə başladılar. Qızın əlacı kəsilib dedi:

– Qırx gün toy eləyin!

Fikri bu idi ki, bəlkə qırx günə Mügüm şah gəlib çıxa. Bir gün qız qızılanan səyahətə çıxdı. Gördü yoluń qırığına bir karvan tökülüb. Qız dedi:

– Qızlar, siz burada durun, gedim görüm o karvan hara gedəcək?

Qız karvanının yanına getdi. Tacirin adı Xoca Sənhan idi. Sənhan qızı yanına çağırıb dedi:

– Qızım, mətləbin nədi:

Aldı qız, görək ona nə dedi:

Başına döndüyüm, ay Xoca Sənhan,
Müğüm şaha deynən dərdi-dilimi.
Atamdan, anamdan, mən gəldim pünhan,
Müğüm şaha deynən dərdi-dilimi.

Yatmışdım, yuxumda badə verdilər,
Bir dərdimi min ziyada verdilər,
Zor əliynən məni yada verdilər,
Müğüm şaha deynən dərdi-dilimi.

Mən Gülşadam, dərdi-dilim bil mənim,
Ağlayıram, çəşmim yaşın sil mənim,
Qiyamətdə ətək sənin, əl mənim,
Müğüm şaha deynən dərdi-dilimi.

Xoca Sənhan karvani yüklədib, yola düdü. Gedib Aslan şahın torpağına çıxdılar. Müğüm şahla Məhəmməd gəlib bunların üstünə çıxdı. Tacir baxdı ki, iki gözəl oğlandı. Soruşdu:

– Oğul, hardan gəlib, hara gedənsiniz?
Müğüm şah aldı, görək nə dedi:

Başına döndüyüm, gül üzlü Xoca,
Xocam, bu yol Xanbalığa gedirmi?
Nə gündüzüm gündüz, nə gecəm gecə,
Xocam, bu yol Xanbalığa gedirmi?

Aldı Xoca Sənhan cavabında dedi:

Başına döndüyüm, gül üzlü oğul,
Oğul, bu yol Xanbalığın yoludu.
Sana yedirərəm qəndnən noğul,
Oğul, bu yol Xanbalığın yoludu.

Aldı Müğüm şah:

Hərdən danışırsan, hərdən gülürsən,
Yaylıq alıb, çəşmim yaşın silirsən,
Yük bağlayıb hansı yerdən gəlirsən?
Xocam, bu yol Xanbalığa gedirmi?

Aldı Sənhan:

Hərdən danışıram, hərdən gülürəm,
Yaylıq alib, çeşmin yaşın silirəm,
Yük bağlayıb Xanbalıqdan gəlirəm
Oğul, bu yol Xanbalığın yoludu.

Aldı Müğüm şah:

Mən Müğüməm, keçdim külli varımdan,
Namusumdan, qeyrətimdən, arımdan,
Bir xəbər ver mana Gülsəd yarımdan,
Xocam, bu yol Xanbalığa gedirmi?

Aldı Sənhan:

Xoca Sənhan bağça-bar deyin əsir,
Heyvalar titrəyir, nar deyin əsir,
Gülsəd da Müğümə yar deyin əsir,
Oğul, bu yol Xanbalığın yoludu.

Uşaqlar Xocaynan əltəmən eləyib ayrıldılar. O, vaxt yetişdilər Xanbalığa ki, gördülər bir qarı təzək yiğir. Müğüm şah dedi:

– Nənə, bu gecə bizi qonaq saxlarsanmı?

Qarı dedi:

– Allaha da qurban olum, qonağına da. Ancaq yeməyə bir şeyim yoxdu.

Müğüm şah qarının əlinə bir çəngə qızıl basdı, dedi:

– Nənə, götür, hər nə lazımdı al, gətir!

Qarı bunları öyünə apardı. Bazara çıxdı, bunnara yemək-içmək hər nə lazımdı aldı. Məhəmməd dedi:

– Qardaş, mən hər nə desəm sən dinmə.

Müğüm şah dedi:

– Baş üstə!

Məhəmməd qarının qılığına girdi, dedi:

– Qarı nənə, Fətəli xanın qızı Gülsəd xanımı tanıyırsanmı?

Qarı dedi:

– Tanıyıram, bacım qızıdır, özü də toyunun şirin yeridi.

Məhəmməd dedi:

– Nə təhər eləyək onu biznən görüşdürəsən?

Qarı dedi:

– Mənim qızım onun yanında olur. Nə vaxt istəsən görüşdürü bilərəm.

Qarı sabahnan Müğüm şahın üzüyünü də götürdü, gedib qızla görüşdü. Əhvalatı ona danışdı. Qız dedi:

– Aman nənə, onu mənlə görüşdürü!

Qarı geri qayıtdı, əhvalatı Müğüm şaha söylədi. Məhəmməd dedi:

– Mən gedib qıznan görüşərəm. Sən getsən özünü bildirəcəksən.

Qarı Məhəmmədi qız paltarına geyindirdi, yanına salıb toy məclisinə apardı. Məhəmməd qızlara qarışdı. Fürsət tapıb, özünü Gülşada tanış verdi. Gecənin bir zamanında Gülşad xanım qızları dağıtdı ki:

– Siz gedin, mənim əziz qonağım var, qoyun rahat eləyim.

Hamı dağılıb getdi. Qaldılar qız, qarı, bir də Məhəmməd. Qız elə bilirdi bu, Müğüm şahdı. İki yer saldı. Birini özü ilə Məhəmmədə, birini də qariya. Məhəmməd soyunub yerinə girdi. Qarı da yatdı. Qız soyunub yerinə girəndə gördü ki, oğlan araya bir qılınc qoyub, götürdü, görək qız nə dedi:

Başına döndüyüm ay qarı nənə,
Bu nədi, araya gəldi piçaqlar?!
Şirin növraqımda, yatdığını yerdə
Qara bağrim dələr oldu piçaqlar?!

Bilmirəm sizlərdə bu nə adətdi,
Evdəki qonağa hörmət-izzətdi,
Bu yatan deyəsən qul Məhəmməddi;
Onu gətir, bunu apar bu çağlar.

Mənim bu dərdimi bilən kim oldu?
Gül kimi saralıb solan kim oldu?
Gülşadın cavabın alan kim oldu,
Sən deyirdin Müğüm gəldi bu çağlar.

Məhəmməd əhvalatı qızə söylədi. Qız əhvalatı biləndən sonra şad oldu. Gecə gəlib keçdi. Səhər tezdən qarı durub, Məhəmmədi götürüb apardı. Özü də qızə tapşırı ki, mən gəlinçə başını heç kəsə bəzətməz-

sən. Qarı gedəndən sonra kimi gətirdilərsə qız başını bəzəməyə razı olmadı, heç kəsi yaxın qoymadı. Şəhərdə adam qalmadı, hamısı gəldi. Qız dedi:

– Gərək filan qarı gəlsin.

Gedib Gülsəfa qarını gətirdilər. Qarı qızın başını bəzədi, öz ağırlığında ona qızıl verdilər. Qarı dedi:

– Gərək gəlini qəbiristanlıqdan keçirəsiniz. Bacımın üstündə bir az ağlayım, xeyir-dua verim, gəlinin qədəmi mübarək olsun.

O biri tərəfdən Müğüm şaha, Məhəmmədə xəbər verdi ki:

– Qəbiristanlığa gəlin. Orada gizlənin, gəlini götürüb gedin.

Məhəmməd qız paltarında gedib qəbiristanlıqda günbəzdə gizləndi. Bir də baxdı ki, budu, gəlini gətirirlər. Qarı başladı aqlamağa, dedilər:

– Niyə ağlayırsan?

Qarı dedi:

– Bacım vəsiyyət eləyib ki, qızım ərə gedəndə mənim qəbrimin üstünə gəlsin.

Kəcavəni qəbrin üstünə sürdülər. Qızı kəcavədən endirdilər. Qarı qızı günbəzə apardı. Qızın paltarını tez soyundurub Məhəmmədə geydirdi, Məhəmməd geydiyi paltarı da qiza geydirdi. Məhəmmədi aparıb kəcavəyə qoyub dedi:

– Gedin!

Bunlar getməkdə olsun, o biri tərəfdən qarı Gülşadı günbəzdən qaytarıb, Müğüm şahın yanına gətirdi. Qız gələndə Müğüm şah götürdü, görək nə dedi:

Ala gözlü mehribanım,
Səfa gəldin, səfa gəldin!
Sana qurban şirin canım,
Səfa gəldin, səfa gəldin!

Aldı qız cavabında:

Sana deyim, cavan yarım,
Səni saldım yada, gəldim!
Sana qurban külli varım,
Səni saldım yada, gəldim!

Aldı Mügüm şah:

Dərin dəryani boyladın,
Gəldin burda nə söylədin?
Qul Məhəmmədi neylədin?
Mana verdin şəfa, gəldin!

Aldı qız:

Mana vermə əziyyəti,
Haqqın bu imiş mərhəməti,
Dediyin qul Məhəmmədi
Verdim sənə fəda, gəldim!

Aldı Mügüm şah:

Mügümə görükmə bu gündən,
Sinəmə çəkdiñ düyündən,
İt get gözümün öyündən,
Mana vermə cəfa, gəldin!

Aldı qız:

Xudam eylər dərdə dərman,
Mən söz deyim, sən sözüm qan;
Sana qurban olsun Gülşad,
Sən sürgünən səfa, gəldim!

Bunlar burada qalmaqda olsun, kəcavəni apardılar Məhəmməd bəyin öyüne. Qız paltarında olan Məhəmmədi gərdəyin dalına qoydular. Məhəmməd dedi:

– Qırx gün oğlan mənim yanımı gəlməməlidir, anamın qırx gün yasını saxlayacağam.

Məhəmməd bəyə dedilər. Məhəmməd bəy razı oldu, amma bacısı Səlbi xanıma dedi:

– Gəlin ilə həmişə bir yerdə olarsan. Qırx gün ondan ayrı durmazsan.

Səlbi xanım başladı gəlinin yanında qalmağa, gəlin də ki, Məhəmməd.

Bir gün, beş gün, Məhəmmədin Səlbi xanımdan xoşu gəldi. Bir beş gün də keçdi, Məhəmməd bir ürəkdən min ürəyə vuruldu Səlbi xanıma. Bir beş gün də belə keçdi. Axırda Məhəmməd dözə bilməyib, əhvalatı açıb Səlbi xanıma dedi. Səlbi xanım baxdı ki, gəlin bir gözəl oğlan imiş.

Bir gün anası baxıb gördü ki, Səlbinin üz-gözünə ləkə düşüb. Dedi:

— Ay qız, sənin günün qara olsun, arvad kimi üzünə ləkə düşüb, bu nə əhvalatdır?

Qız dedi:

— Ay ana, mən gəlinin yanından hara gedirəm ki, üzümə ləkə düşsün?

Səlbi anasının əlindən bir təhər qurtararaq özünü saldı Məhəmmədin yanına. Baxdı ki, Məhəmməd yatıb. Qız götürdü, görək Məhəmməd yatdığı yerdə ona nə dedi:

Xab içində yatan oğlan,
Dur, yatmağın çağrı deyil.
Dərdü qəmə batan oğlan,
Dur, yatmağın çağrı deyil.

Xanbalıqdan gələn kişi,
Allah kəssin belə işi,
Özü erkək, donu dişi,
Dur, yatmağın çağrı deyil.

Ay uca dağların qarı,
Təzə bağçaların barı,
Qardaşımın erkək yarı,
Dur, yatmağın çağrı deyil.

Məhəmməd ona fikir verirdi. Qız aldı gerisini:

Xanbalıqdan gələr çapar,
Sınıq könülləri yapar,
Qardaşım birin də tapar,
Dur, yatmağın çağrı deyil.

A beymürvət çıxdı canım,
Müjganların töküր qanım,

Sana qurban Səlbi xanım,
Dur, yatmağın çağrı deyil.

Məhəmməd ayılıb qalxdı. Səlbi xanım əhvalatı ona söylədi. Sonra gedib, toyldan iki at çəkdi, hər ikisi suvar olub, yola düşdülər. Bir qədər gedəndən sonra qız fikirləşdi: "Ey dili-qafıl, mən hara gedirəm? Bəlkə bu bir avara adamdı". Qız atının başını çəkib, başladı ağlamağa. Məhəmməd aldı, görək Səlbi xanımı nə dedi:

Başına döndüyüm, qurban olduğum,
Alagözlü Səlbi xanım, ağlama!
Alışib oduna büryan olduğum,
Alagözlü Səlbi xanım, ağlama!

Nə baxırsan yenə maral baxışlı
Əli əlvan, dizi bəzək naxışlı,
Qızıl tutmacalı, xurmayı saçlı,
Alagözlü Səlbi xanım, ağlama!

Uca dağlar Məhəmmədə daldadı,
Seyrağıb yıgilıb sağı-soldadı,
Müğüm şahın indi gözü yoldadı,
Ona qurban şirin canım, ağlama!

Söz qurtardı. Səlbi xanım gördü, yox, səhv eləyib, yola düşdülər. Xanbalıq şəhərinin yaxınlığında Fətəli xanın çobanı gördü ki, bir oğlan gedir, yanında da bir gözəl nazənin. Çoban bunların qabağına çıxıb, yolu kəsdi, dedi:

– Hardan gəlirsiniz, haraya gedirsınız?

Dedilər:

– Xanbalıqğa gedirik.

Çoban istədi əlini Səlbi xanımın telinə çəksin. Məhəmməd gördü çoban zırının biridi, heç qanmır. Götürdü, görək çobana nə dedi:

Başına döndüyüm, elin çobanı,
Çoban, incitməynən məni, mən gedim.
Heç çəkilmir bu könlümün dumani,
Çoban, incitməynən məni, mən gedim.

Biz də gəldik Xanbalığın elinə,
Əl vurmaynan sonam Səlbi telinə,
Peyğəmbər eşqinə, Allah yoluna,
Çoban, incitməynən məni, mən gedim.

Bir dərd bilən yoxdu dərdim ağlayam,
Qürbət eldə düyünlüyəm, dağlıyam,
Məhəmmədəm, Əhməd vəzir oğluyam,
Çoban, incitməynən məni, mən gedim.

Çoban dedi:

– Olmaya sən qız yerinə köçürürlən oğlansan?

Məhəmməd dedi:

– Bəli.

Çoban dedi:

– Tez rədd ol başımdan, Fətəli xan bilib nəslimi kəsər.

Gecənin yarısında getdilər qarının darvazasının dalında dayandılar.

Nə qədər çağırıldılar, bunlara cavab verən olmadı. Götürdü, görək
Məhəmməd darvazanın dalından nə dedi:

Ay həzərat, gəlin sizə söyləyim,
Yar ucundan atılmışam nara mən.
Deyirlər hər dərdə dərman bulunmaz,
Eləmişəm bu dərdimə çara mən.

Yüklənibdi qəflə, qatır, ulaxlar,
Suyu sərin, daşı mərcan bulaxlar,
Ha çağırıram, heç eşitmır qulaxlar,
Axır çağda urcah oldum kara mən.

Ay ağalar, sinəm üstü yaradı,
Kor taleyim mənim nə sitaradı?
Deyirlər Məmmədin baxtı qaradı,
Xan Səlbiyi keçirmişəm tora mən.

Qarı bunların səsini eşitdi, tez darvazayı açdı, Məhəmmədin üz-gözündən öpdü. Bunları içəri apardı. Müğüm şahı da oyatdı. Görüşdülər, öpüşdülər, şad oldular. Məhəmməd baxdı ki, Müğüm şah ondan çox inciyib, onu dindirmək istəmir. Aldı təcnis havasında görək nə dedi:

Beybafa dünyadan, qohum-qardaşdan,
İnciyən varmı heç gör mənim kimi.
Yaz bu sözlərimi dəftərə başdan,
Əcəl şərbətini iç mənim kimi.

Bu vəsiyyətimi yadda saxla sən,
Etiqadın bir Allaha bağla sən,
Tərəqqidə tənəzzülə ağla sən,
Axıt gözlərindən yaş mənim kimi.

Qəza kəməndinə salanda məni,
Bədbəxtlik üz verib alanda məni,
Qüdrət dəftərindən siləndə məni,
Məhəmmədə ver sən baş mənim kimi.

Söz tamam oldu. Müğüm Məhəmmədnən barişdi. Qarı dedi:
– Durun, buradan gedin. Məhəmməd bəy gəlib mənim evimi yıxar.
Bunlar getməyə bina qoysunlar, sizə xəbər verim Aslan şahın
arvadı Bani xanımdan.
Bani xanım aləmi-vaqyada gördü ki, oğlu bir dəryaya düşüb,
hayana çabalayır, bir yana çıxa bilmir. Yerindən qalxdı, ağlaya-ağlaya
görək nə dedi:

Şah, tacı-taxtına nə qul olubsan?
Söylə görüm, tacü-taxtım necoldu?
Bilmirəm ki, nə xəyalə dalıbsan,
Söylə görüm, tacü-taxtım necoldu?

Bir səda alıban xəbər bilmədin,
Bənna olub sıñiq könlüm hörmədin.
Bir bağ saldın, qonça gülün dərmədin,
Can içinde şirin canım necoldu?

Yaşılı tökübən qara bağlaram,
Sinəm üstün çarlı-çarpaz daqlaram,
Mən Baniyam, gecə-gündüz ağlaram,
Müğüm kimi nocavanım necoldu?

Aslan şah hökm elədi. Qoşun Xanbalıq şəhərinə tərəf yol başladı.
Xanbalıqnan Qəndəharın arasında bir qalaça var idi. Bunlar qalaçaya,

Məhəmməd bəyin qoşunu da qalaçaya yetirməkdə olsun. Müğümnən Məhəmməd də özlərini qalaçaya verdilər. O qoşun o tərəfdən, bu qoşun bu tərəfdən qalaçanı araya aldılar. Aslan şahın qoşunu qalaçaya girib, Məhəmmədnən Müğüs şahı gördülər. Aslan şah dedi:

– Niyə bizə xəbər vermirdiniz?

Aldı Müğüm şah cavabında:

Başına döndüyüm ədalət şahım,
Nə üçün kəsilib yollarım mənim?
Əzəlindən bülbül kimi ötürdüm,
Lal olub danışmir dillərim mənim.

Gəl yetiş dadıma, ey şahi-kübar,
Sana qurban olsun gözləri xumar,
Oxunmamış, əldə ərzi-halim var,
Oxusan bilərsən hallarım mənim.

Dərd bilən olmadı dərdim ağlıyam,
Zülm ucundan düyünlüyəm, dağlıyam,
Mən Müğüməm, Aslan şahın oğluyam,
Qəndəhar təki var ellərim mənim.

İşdən hali oldular. Bildilər ki, Məhəmməd bəyin qoşunu onları tutmağa gəlib. Aslan şahın qoşunu Məhəmməd bəyin qoşununu dağıtdı, Məhəmməd bəyi də diri tutdu. Məhəmməd bəy əhvalatı onlara söylədi. Aslan şah Məhəmməd bəyin günahından keçdi, öz qızını da ona verdi. Təzədən şadyanalıq keçirdilər, hər üçü qırx gün, qırx gecə toy elədilər, mən də gəlib çıxdım, toyun duvaqqapmasını oxudum:

Qədəm basıb qulluğuna,
Gəlmişik sizə, qaraqaş!
Vətənsiz qərib sayılır,
Qulluq et bizə, qaraqaş!
Bəzənib al yaşıldan
Geyibsən təze, qaraqaş!
Əl saxla, ürbəndini
Çəkməynən üzə, qaraqaş!
Aşıq sana tərif deyir,
Fikir ver sözə, qaraqaş!

Behiştin bir qəsridi,
Otağın sana yaraşır.
Hər yanda on dörd hörük,
Zülfün gərdənə yaraşır.
Küsmüsən, gəl barişaq,
Qolların boynumdan aşır,
Camalını görənlərin
Huş gedir, xəyalı çəşir.

Heç kim sana tay tapammaz,
Yüz il də gəzə, qaraqaş!

Açılbı yaxan bəndi,
Dağların qarı səndədi.
Xəstələrə şəfa verən,
Behiştin narı səndədi.
Yoxsullar həsret çəkir.
Dünyanın vari səndədi.
Zəyəmli Aşıq Orucun,
Küll ixtiyarı səndədi.

Qəvvas olan dəryalarda
İsteyir üzə, qaraqaş!

*Abdulla
va Cahan*

USTADNAMƏ

Eşqin şərabından bir qətrə içən
Əlbəttə, od tutub yanar, ariflər!
Gizlin sıri hər cahile car açan
Düşər etibardan kənar, ariflər!

Əvvəl ustadından dərsini alan,
Dünyanın varını, yoxunu bilən,
Sərində bir zərrə kamalı olan
Dediyindən necə dönər, ariflər?!

Məhəmməd də bilməz ömür yaşını,
Canına salmasın eşq atəşini,
Heç kəs qanmaz bu dünyanın işini,
Biri keçər, biri qonar, ariflər!

Ustadlar ustadnaməni bir yox, iki deyər, biz də deyək iki olsun,
yağının gözü qanla dolsun.

Görürsənmi o dağları, getməz duman, üstədi,
Ovçu gəzər şikarını, oxu kaman üstədi,
Namərdə yalvarınca, düş mərdin ayağına,
Can deyib xoş danışmaq şirin zəban üstədi.

Bir bülbülün qafil taza gülü düşdü yadına,
Sığındı, bel bağladı qabil nəccar ustadına,
Şahim gördü pozğun baxır şahin öz qanadına,
Dedi: quşum, kərəm eylə, dərya ümman üstədi.

Gəl, biçarə Nəcəf, fəhm et alımlər həyatına,
Mərəkədə düşürərlər, minmə özgə atına,
Ustadına kəc baxanın lənət gəlsin zatına,
Müxtəsəri, bu sözlərim yaxşı, yaman üstədi.

Ustadlar ustadnaməni iki deməz, üç deyər, biz də deyək üç olsun,
tənbəllər geridə qalsın.

Hər hansı məclisdə müxənnəs dinsə,
Məclisdə aşığın havası olmaz.
Ürək bir şışədi, toxunub sınsa,
Həkim, logman gəlsə davası olmaz.

Məclislərdə danışanda səs olar,
Hərəsinə “kiri” desən bəs olar,
Biri yaxşı olar, biri pis olar,
Hamı sözü adam sevəsi olmaz.

Bir adam məclisdə sağır otursa,
Özü söyləməyib, fağır otursa,
Yerində ağıllı, ağır otursa,
Kamal durub onu qovası olmaz.

Sizə hardan xəbər verim, İsfahan şəhərində Qiyas vəzirdən. Qiyas vəzir şah Abbasın bilikli vəziri idi. Qiyas vəzirin bir oğlu var idi, adı da Abdulla idi. Bir dənə olduğu üçün atası-anası da, şah da onun xətrini çox istəyirdi. Bir molla tutmuşdular, ona dərs deyirdi.

Ay dolandı, gün keçdi, Abdulla oxuyub, elmləri sinədəftər elədi. Molla ona dedi:

– Elmlər qurtardı, tay gedə bilərsən. Bunnan sonra mən oldum sənin lələn.

Abdulla dedi:

– Molla əmi, bu vaxta kimi mən heç kəsin üzünü görməmişəm. Ancaq sənin üzünü görmüşəm, gəl bir ova çıxaq.

Şahdan, vəzirdən icazə aldılar, hərəsi bir at mindi, əlinə bir tərlan quş götürüb, ova çıxdılar. Çox getdilər, az getdilər, baxdılar ki, bir aşiq saz ciyində yavaş-yavaş gedir. Aşiq bunları görəndə əlini qulağına qoydu, bir bayatı çəkdi.

Eləmi, küncü haray!
Ərəsbər küncü haray!
Bir vəfali həmdəmnən
Gəzəydim küncü haray!

Abdulla atı əylədi, dedi:

– Lələ, o nə deyir?

Molla dedi:

– Heç nə, oxuyur da... Nə eləyirsən, qoy varsın getsin.

Abdulla dedi:

– Yox, lələ, o, yaxşı söz deyir. Aşıqlar dünya görüblər. Yəqin Ərəsbər yaxşı yerdidir, gərək gedəm oranı görəm.

Lələ ilə atlarını çapıb, Ərəsbərə gəldilər. Gördülər Ərəsbər çox yaxşı, gözəl yerdidir. Abdulla dedi:

– Lələ, mən buraya bir də gələcəm.

Qayıdır atasının yanına getdi, dedi:

– Ata, mən gedib Ərəsbərdə yaşayacağam.

Atası çox dedi, oğlu razi olmadı, elə dedi ki, gedəcəm.

Vəzir dedi:

– Onda qoy padşaha da deyim.

Vəzir padşahın yanına gedib dedi:

– Qibleyi-aləm, oğlum Ərəsbəri görüb, deyir Ərəsbərə köçüb gedəcəm. Amandı, qoyma getsin!

Padşah dedi:

– Neynək, qoy getsin, sən də get!

Odu ki, Abdullanın atası İsfahandan bir neçə öylə köçüb getdi Ərəsbərə, orda yerrəndi. Bunnar burda yaşamaqda olsun, qulluğunuza hardan ərz eləyim, Şirvan ölkəsinnən. Şirvan ölkəsində, Xançoban elində Camal bəy adlı bir adam yaşayırıdı. Burda bir Ağa xan da var idi. Həmişə kef əhliydi. Bunun kefi duru olan vaxtı Camal bəyin qızı Cahan xanımı baxçada gördü. Ağa xan xəbər aldı:

– O qız kimin qızıdır?

Dedilər:

– Camal bəyin.

Ağa can bir adama dedi:

– Get, Camal bəyə de, qızını mənə versin.

Elçilər getdi, Camal bəy minnət-sünnətsiz razi oldu. Günlər gəldi, keçdi, Camal bəy çox gözlədi, Ağa xannan bir xəbər çıxmadı. Axırda onun yanına bir adam göndərdi ki:

– Ağa xan, mənim qızımı alacaxsan, almayacaxsan? Onu de!

Aşa xan cavab verdi:

– Get, Camal bəyə de, qızının başını bəzəsin, mənim məclisimə göndərsin. Xoşuma gələrsə alaram, gəlməzsə nökərlərimnən birinə verərəm.

Gedib bu sözləri Camal bəyə dedilər. Camal bəy dedi:

– Mən nə qədər əskik adamam ki, qızımın başını bəzəyəm, Ağa xanın məclisinə göndərəm?! Mən köçürəm Qiyyas bəyin yanına.

Camal hazırlanı, dost, qohum da ona qoşuldu, bir neçə adamla birlikdə Qiyyas bəyin yanına köcdülər. Vay-şüyən adlı bir kişi də bunlarnan köcdü. Köç gedib çatdı Qiyyas bəyin evinin yanına. Bir gözəl meşənin yanında çadırları qurdular. Bunlar buraya təzəcə gəlmisdilər, Abdulla lələsinə bir gözəl yer göstərib dedi:

– Lələ, oraya gedəcəyik.

Bunlar Abdulla dediyi yerə gedəndə bir ağacın başında bir şahşunqar quşu gördülər. Şahşunqara baxırdılar, birdən ağacın dibindən bir kəklik pırıldayıb göyə qalxdı. Abdulla tərləni kəkliyin dalınca buraxdı. Tərlən şahşunqarı görən kimi yerə düşdü, kəkliyin baxtı yar oldu, uçub getdi. Abdullanın tərləna acığı tutdu, dartıb onun boğazını üzdü. Lələnin quşunu alıb, onu da buraxdı. Lələnin quşu da şahşunqarı görəndə kəkliyin dalınca getmədi, yerə düşdü. Abdulla genə açıqlandı, dartıb bunun da başını üzdü. Abdulla anrı-bəri baxanda şahşunqarı gördü, dedi:

– Lələ, mənim quşlarımı öldürən, bax, o şahşunqardı; onu tutacağam.

Lələ dedi:

– Ay bala, şahşunqar tora gəlməz, gəl çıxıb gedək!

Abdulla dedi:

– Yox, tutacağam.

Abdulla torunu qurdu, Lələ də getdi çörək gətirməyə. Lələ gedəndən sonra Abdulla uzanıb yatdı. Abdulla yatmaqdə olsun, qulluğunuza ərz eləyim Cahan xanımnan. Cahan xanım dedi:

– Qızdar, gəlin meşəyə, allı-güllü yerlərə gəzməyə gedək, bahar vaxtıdır.

Bunların yanında bir qarı var idi, ağızında bir dişi də yox idi. Qarı dedi:

– Mən sizdən əskik döyülməm, mən də gedirəm.

Qız dediyin keçi cinsidi. Hərəsinin ağızı bir tərəfə düşdü. Qarıynan Cahan xanımın da ağrı bir tərəfə düşdü. Yazın isti günü idi, susuzluq Cahan xanıma əsər elədi. Qarı əlini gözünün üstünə qoydu, gördü uzaqda bir yer göyərir, dedi:

– Qızım, ora lılnardı, orda su olacaq, gəl gedək. Üz çövürdülər, oriya tərəf. Cahan xanımnan qabaq qarı getdi, gördü burada bir oğlan

yatıb, xudavəndi-aləm buna yeddi qələm çəkib. Qarı özün saxlaya bilmədi, başladı Abdullaya yetim kalça kimi baxmağa. Cahan xanım gəldi çatdı. Dəsmal çıxardıb, oğlanın üzünü suyunu sildi, sonra qariya dedi:

– Qarı nənə, qələmin varmı?

Qarı dedi:

– Ay bala, niyə yoxdu? Yeddi il kovxa yanında mirzəlik eləmişəm.

Sən de, mən yazım.

Cahan xanım aldı, görək asta-asta nə dedi:

Xab içində yatan bixəber seyyad,
Tərlan mənəm, qeyri tərlan istəmə!
Mən səni sevmişəm, sən də sev məni.
Sev bu canı, qeyri canan istəmə!

Bizlərdə adətdi saza söz demək,
Qara bağrı kabab deyin közdəmək,
Məndən deyin, səndən İlqar gözdəmək,
Yüz il getsə əbrü-kəman istəmə!

Zülfüm muyi səndə qaldı nişana,
Ayrılıq atəşı kar eylər cana,
Deyərlər ki, sevən gedər sevənə,
Yaxşısan, yaxşı sev, yaman istəmə!

Arayıb axtarsan pünhanbapünhan,
Yerim xan çobandı, nişanbanişan,
Atam Camal bəydi, öz admı Cahan,
Cahan mənəm, qeyri cahan istəmə!¹

Cahan xanım sözünü tamam eləyib qurtarandan sonra üzүünü çıxardıb, Abdullanın barmağına saldı. Qarı da Cahan xanımın dediyini bir kağıza yazıb, Abdullanın cibinə qoydu. Cahan xanım özü də Abdullanın darağını götürdü.

Qızlarnan bir təpəni vəd eləmişdilər, oraya getdilər. Qızlar Cahan xanımıdan soruştular:

– Niyə gec geldiniz?

Aldı Cahan xanım, görək onlara nə cavab verdi:

Səhər durdum, seyrə vardım,
Yarı gördüm bağ içində.
Dərər, dərər, dəstə bağlar,
Qızılgül yarpaq içində.

Bağın barısından aşdım,
Süsən sünbüлə dolaşdım,
Öpdüm, qucdum, halallaşdım,
Məni qoydu dağ içində.

Mən Cahanam, oxum atdım,
Tamam İranı oyatdım,
Qızılgüldən yükümü tutdum
Yasəmən, zambağ, içində.

Söz tamama yetişdi. Qızlar burda qalsın, sizə xəbər verək Abdul-ladan. Abdulla lələnin atının ayağının səsinə oyandı. Lələ dedi:

– Oğul, gəl çörək yeyək.

Abdulla dedi:

– Qoy əlimi yuyum.

Əlini yuyub, silmək istəyəndə gördü cibində bir kağız var. Kağızı çıxarıb oxuyanda lələ ona dedi:

– Ədə, sənə demədim yatma? Onu cibinə cinnər qoyub, tez at yerə.

Abdulla kağızı açdı, gördü Cahan yazıb: “Xançobanlı Camal bəyin qızıiyam”.

Lələ dedi:

– Ay bala, başın bəla çəkəcək, kağızı tulla!

Abdulla dedi:

– Yox, lələ, quşumu tutmuşam, haraya tullayım?

Lələ dedi:

– Ay bala bu sövdadan əl çək!

Aldı Abdulla, görək ona nə dedi:

Lələ, yatmışdım xabi-qəflətdə,
Oyandım ki, bahar, yaz gəlib gedir.
Bir əlində süsən, sünbüл, ərgəvan,
Yanınca qırx incə qız gəlib gedir.

Ölüm yeydi bu sağlıqdan, bu günnən,
Sinəm fariq olmaz dağü düyünnən,

Tərlan binəsinnən, laçın ovunnan,
Ürküşdü qubalar, qaz gəlib gedir.

Eşqin atəşinə düşüb Abdulla,
Belə gözəl görməmişəm mən billa,
Vərqa var, Gülsə var, Yusif, Züleyxa,
Cahan kimi kannar az gəlib gedir.

Lələ Abdullanı götürüb öz evlərinə gətirdi, dedi:

– Abdulla yatmışdı, başına hava gəlib.

Anası gəlib dedi:

– Ay oğul, azarın nədi, niyə saralıb solubsan?

Aldı Abdulla, görək ona nə cavab verdi:

Başına döndüyüm gül üzlü ana,
Ana, məni dərdə salan Cahandı.
Südünü əmmişəm mən qana-qana,
Ana, məni dərdə salan Cahandı.

Mənim yarım al geyinib qırmızı,
İşvəsi, qəmzəsi yandırır bizi,
Öz adı Cahandı, Camal bəy qızı,
Ana, məni dərdə salan Cahandı.

Lələ aramızda çəkibdi pərdə,
Apardı ağlımı, qoymadı sərdə,
Abdullanı saldı sağalmaz dərdə,
Ana, məni dərdə salan Cahandı.

Anası dedi:

– Ay bala, cahan dünyaya deyəllər, nə Cahan?

Abdulla dedi:

– Yox, ana, Cahan Camal bəyin qızıdır. Onu Ağa bəyə nişan qo-yublar, mən onu sevirəm.

Anası bunu ərinə xəbər verdi. Qiyas bəy mötəbər kişilərdən bir neçəsini götürdü, Camal bəyin evinə elçiliyə getdi, Camal bəy qızını Abdullaya verdi. Toy üçün vədə günü qoydular, hər kəs öz evinə getdi. Bəli, bir neçə gün gəlib keçdi. Cahan xanım eşitdi ki, Abdulla quşlarını öldürüb. Özünün bir tərlanı var idi, onu Abdullaya göndərdi. Amma

tapşırdı ki, quşdan müğayat olsun, hardan buraxsa onun yanına gələcək.
Bu da yaxşı deyil.

Bir gün yenə Abdulla lələsi ilə ova çıxmışdı. Abdulla bir kəklik gördü, quşu onun dalınca buraxdı. Quş bir baş uçub Cahan xanımın çadırına getdi. Cahan xanım quşu gördü, əl-ayağa düşdü. Cahan xanım fikirləşdi ki, çadranı bürünsün, quşu aparıb Abdullaya versin, tapşırsın ki, bir də quşu kəklik dalınca buraxmasın, özü də bu yanlara gəlməsin. Qız quşu getirib təpənin dalında Abdullaya verəndə itlər Abdullanın üstünə töküldü, Abdullanı elə yoldular ki, əynində paltarı da qalmadı. Abdulla fikir elədi ki, qızların bir təhnəli sözü var. Bir vaxt olacaq, itlər məni boğduğunu qız başıma qaxacaq. Qılincımı çekdi, itlərin hamısını qırdı. Vay-şüvən adlı kişinin də bir iti var idi. Abdulla onu da yaraladı. Vay-şüvən dedi:

– Bu gün bizim itlərimizi qıranda sabah da özümüzü qıracaq. Mən paşanın yanına köçəcəm, burda qalmayacağam.

Camal bəy dedi:

– Mən də köçəcəm.

Hamı köçdü.

Cahan xanım belə bir kağız yazdı:

Kağız, gedər olsan yarın yanına
Sən allah, sən tanrı, yara de, gəlsin.
De uymasın fani dünya malına,
Mən çəkirəm, ahü-zarı, de gəlsin.

Yazı gəlsin, payız ayın işləsin,
Gəlsin qışın, qış qoynumda qışlasın,
Hər nə təqsirim var, de bağışlaşın
Mənəm onun günahkarı, de gəlsin.

Canım kağız, bircə dindir o yarı,
Hər nə təqsirim var qoy desin barı,
Sevgilinin beləmi olar ilqarı?!
Cahan oldu qəm memarı, de gəlsin².

Kağızı ocaq daşının altında qoyub getdi. Abdulla bir neçə gün bu yana gələ bilmədi. Bir neçə gündən sonra gəlib gördü ki, elin yerində hörümçək tor bağlayıb, çıxdan köçüb gediblər.

Abdulla dedi:

– Lələ, bu nə işdi?

Lələ dedi:

– Sana demədimmi başın bəla çəkəcək?

Aldı Abdulla, görək lələsinə nə dedi, lələsi ona nə cavab verdi.

Aldı Abdulla:

Köcdü, getdi xan çobanın elləri,
Ciğalanmir sərv tellər, ay lələ!
Uçub bülbül, boş qalıbdı dalları,
Boş qaldı budaqlar, dallar, ay lələ!

Aldı lələ:

Eşitginən sən lələnin sözünü,
Çox olacaq qalmaqallar, Abdulla!
Bilən bilir, bilməyənə dan gəlir,
Çoxlu canlar ölü qalar, Abdulla!

Aldı Abdulla:

Qarşımızda duran qarlı dağ oldu,
Sinəmə çəkilən düyüñ-dağ oldu,
Bu gün mənzilimiz viran bağ oldu,
Düşmüşəm fitnəyə, fellər, ay lələ!

Aldı lələ:

Bir bağa girəndə budağın əymə!
Dərdindən dəliyəm, xətrimə dəymə!
Atanı, ananı intizar qoyma!
Tökmə gözlərindən qanlar, Abdulla!

Aldı Abdulla:

Abdullayam, keçdim külli varımdan,
Namusumdan, qeyrətimdən, arımdan,
Cahan xanım köç eylədi yanımdan,
Yadıma düşüb şirin dillər, ay lələ!

Aldı lələ:

Yazı yazan belə yazdı yazını,
İyid olan yaxşı saxlar özünü,
Eşitginən sən lələnin sözünü,
Çox olacaq qalmaqallar, Abdulla!

Lələ ona çox təsəlli verdi, olmadı. Abdulla kədərlənib, dübarə görək nə dedi:

Köç-köç oldu, əlim yordan üzüldü,
Yaman qonşu, qoy xatırın xoş olsun!
Bu ayrılıq mənə haqdan gəlibdi,
Mən ağlaram, qanlı didəm yaş olsun!

Mən sevmişəm iyidlərin mərdini,
Çəkmək olmaz müxənnəsin dərdini,
Çox çəkmişəm bu dəndlərin dördünü,
Qoy bunu da çəkim, bunnan beş olsun.

Dedim uyma bu dünyanın malına,
İpəyinə, qumaşına, alına,
Uçdu quşlar, qondu dallı-dalına,
Bunnan geri bizim dallar boş olsun³.

Abdulla istədi köçün dalınca getsin, lələ razı olmadı, dedi:

– Ay bala, sənin Qiyas vəzir kimi atan var. Neynək, köçüb, qoy köçsün. Gedib Cahani ordan gətirdər.

Bu söz Abdullanın beyninə batdı. Oradan geri qayıtdılar. Lələ Qiyas vəzirin yanına gedib dedi:

– Camal bəyin eli köçüb gedib. Oğlun elin dalınca getmək istəyirdi, qoymadım. Sevgilisi Cahandan ayrı dura bilmir.

Qiyas vəzir dedi:

– Lələ, sənə çox qoşun verəcəm. Elə elərsən, qoşun üç-bir, iki-bir dağılır. Təkcə sənnən Abdulla qalar. Abdulla tək neynəyəcək, qayıdır gələcək, Cahandan da gözünü çəkəcək.

Lələ dedi:

– İxtiyar sənində, nə cür desən, elə elərəm.

Abdulla dədəsi lələyə öyrətdiyi hiyləni başa düşdü. Çox qəm-ləndi, aldı, görək nə dedi:

Mən gedirəm sevdiyimin dalınca,
Sən də məndən belə varalı, könül!
Deməynən xeyri var, şəri də çoxdu,
Küsmə məndən, çəksən zərəli, könül!

Bivəfanın andı, musafî yalan,
Evin yixır bivəfaya inanan,
Yar köçürüb, yollarına güvənən,
İndi düşüb məndən aralı, könül!

Abdulla əlindən bir nişan alan,
Yarıyıb dost qoynuna gülşən olan,
Əzəlindən məndən canhacan olan,
İndi düşüb məndən aralı, könül!

Abdulla başa düşdüyünü nə lələyə dedi, nə də atasına. Öz ürəyin-də dedi: yaxşı, siz deyən olsun.

Bəli, vəzir əmr elədi, qoşun hazırlandı, lələni də qoşuna böyük qoydu. Büzənhabüzən, damhadam qoşun yola düşdü. Yolda qoşunda olanlar bir-bir, iki-bir dağıldı. Axırda qaldı bir lələ, bir Abdulla. Lələ də dedi:

– Bir qoca kişiyyəm, tay mən də getmirəm. Getsəm də qoşunsuz bir fayda çıxmaz.

Abdulla dedi:

– Lələ, onda bir sözüm var, yaz, dağılan cavanlara ver, qoy oxusunlar.

Götürüb Abdulla dedi:

Budu ürəyimdə fikir, xəyalım,
Düşüm yarım düşən yollar, ay lələ!
Yetircəyin durum dönüm başına,
Qərq olsam dəryaya, sellər, ay lələ!

Aldı Lələ:

Özəli dərdimi sana söyləyim,
Ölüncə dönmərəm səndən, Abdulla!

Allah qoysa, gedib sevgin gətirrəm,
Uzaq yerdən, o Şirvandan, Abdulla!

Aldı Abdulla:

Qarşımızda duran qarlı dağ oldu,
Yar başına örtən yaşıł, ağ oldu,
Bu gündü mənzilimiz lap irağ oldu,
Gözümə göründü yollar, ay lələ!

Aldı Lələ:

Biz də gəldik Xançobanın elinə,
Bad, əsmə yarımın sünbül telinə!
Bir canum var, qoyum sənin yoluna,
Ölüncə dönmərəm səndən, Abdulla!

Aldı Abdulla:

Abdullayam, haqqa pənah gətirrəm,
Allah qoysa, mətləbimə yetirrəm,
Ya can verrəm, ya Cahani gətirrəm,
Bunu bilsin bizim ellər, ay lələ!

Aldı Lələ:

Dərdimi söylərəm mən yana-yana,
Sidqimi bağladım qadir sübhana,
Biçarə lələni saldın hicrana,
Ölüncə dönmərəm səndən, Abdulla!

Söz tamama yetdi. Lələ danışıqla da dedi:

– Oğul, mən səni tək buraxa bilmərəm. Qoşun cəhənnəmə dağılışın, mən də sənnən gedəcəyəm.

Lələ ondan ayrılmadı. Onlar az getdilər, çox getdilər, gedib Xançobana çatdılar. Bir qarı bunlara rast gəldi. Abdulla dedi:

– Ay nənə, bizi qonaq elərsənmi?

Qarı dedi:

– Qonaq Allah qonağıdı, gəlin.

Abdulla dedi:

– Qarı nənə, sənə bir sözüm var.

Üstəlik ətəyinə də xeyli pul tökdü.

Qarı dedi:

– Nə deyirsən?

Abdulla dedi:

– Bu üzüyü aparıb Cahan xanıma verərsənmə?

Qarı dedi:

– Oğul, Cahan xanım toy üstündədi. Ağa xan onu özünə alır. Toy başlanıbdi.

Abdulla dedi:

– Neynək toy üstündədi? Sən üzüyü apar ona ver.

Qarı razı oldu. Abdulla görək qariya nə yazdı, verdi.

Başına döndüyüm, ay qarı nənə,
Götür yar nişanı, yetir yara, ver!
Görüm yetəsən axırət imana,
Götür yar nişanı, yetir yara, ver!

Sevdiciyim daldalardan baxıbdi,
Şirin canım eşq oduna yaxıbdi,
Öz əliynən barmağıma taxıbdi,
Götür yar nişanı, yetir yara, ver!

Sevdiciyim ağlayıban gülübdü,
Naşı təbib dərdə dərman bulubdu,
Söylə: Cahan, Abdullahın gəlibdi,
Götür yar nişanı, yetir yara, ver!

Qarı bir həybəcəni doldurdu ağaç qırıqları ilə, getdi Cahan xanımın otağının yanında “ay xirdavat alan” deyib qışqırdı. Cahan xanım qızlara dedi:

– Onu buraya götirin.

Qızlar gəlib onu Cahan xanımın yanına apardılar. Cahan xanım dedi:

– Nənə, nə satırsan?

Qarı dedi:

– Bəzək-düzək.

Cahan xanım dedi:

– Bədənnümayı çıxart.

Qarı bir taxta, bir bıçaq, bir daş qırığı çıxartdı. Qarıyı döydürmək istəyəndə stəkanda olan suyun içində üzüyü Cahana verdi. Cahan gördü Abdullaya verdiyi üzükdü. Qızları dağıdırıb dedi:

– Bu mənim süd anamdı, kor olmuş gözüm tanımayıb.

Qızlar hamısı dağıldı. Cahan aldı, görək qariya nə dedi:

Canım qarı, gözüm qarı,
Yarımdan xəbərin varmı?
Malım, mülküm sənnən yarı,
Yarımdan xəbərin varmı?

Aldı qarı:

Cahan xanım, sənə deyim,
Abdulla öləcək oldu.
Eşqin düşübdü sərinə,
Saralıb solacaq oldu.

Aldı Cahan xanım:

Pünhan yanına getdiyim,
Ağ üzdən busə götdüyüm,
Şanasın bəlgə getdiyim,
Yarımdan xəbərin varmı?

Aldı qarı:

Sığın haqqın bir adına,
Tez yetəsən muradına,
Salıbsan eşqin oduna,
Alışib yanacaq oldu.

Aldı Cahan xanım:

Dərin dəryaya dolanlar,
Dərddən xəbərdar olanlar,
Cahani oda salanlar,
Yarımdan xəbərin varmı?

Aldı qarı:

Qədəmnisəyəm, taparam,
Sınıq könüllər yaparam,
Səndən bir müjdə qoparam,
Yəqin bil, gələcək oldu.

Söz tamam oldu. Cahan qariya dedi:

– Qarı nənə, get Abdullaya de, güllü bağçaya gəlsin, mən də qız-larnan oraya gedirəm.

Qarı taptiya-taptiya gedib, Cahanın sözlərini Abdullaya xəbər verdi. Abdulla dedi:

– Özümə bir bəzək vurum, sonra gedim.

Abdulla geyinib, kecinib, bağçaya gəldi, gördü qız yoxdu. Durub o yana, bu yana boylanırdı, bu zaman işin tərsindən Ağa xan başında atlısı ilə gəldi, onu gördü. Salam verib, salam aldı, dedi:

– Aşıq, haralısınız?

Lələ dedi:

– Ərəsbərdənik.

Ağa xan dedi:

Kimin aşığısınız?

Lələ dedi:

– Qiyan vezirin.

Aşa xan dedi:

– Mənim toyum var, ora gedək. Toydan sonra sizə aşılıq lazımlı deyil, gedib sövdagarlıq elərsiniz.

Aşıqları götürüb aparanda Lələ Abdullaya dedi:

– Bizi aparan Ağa xandı. Birdən toyda Cahan adı çəkərsən, bizi ölümə verərsən.

Abdulla dedi:

– Çəkmərəm, qorxma!

Onlar gedib Aşa xanın evinə çatdılar. Aşa xan dedi:

– Bu cavan oğlan oxusun, görüm, ləfzi nə təhərdi, mənim toyumu yola sala bilərmi?

Abdulla sazı götürdü, aldı, görək nə dedi:

Başına döndüyüm, ay mənim lələm,
Lələ, hanı bəs Cahanım, görünməz?

Aylar, illər həsrətini çəkdiyim,
Lələ, hanı bəs Cahanım, görünməz?

Dərin-dərin dəryalara daldığım,
Şirin canım eşq oduna saldığını,
Zülfünүn muyunu bəlgə allığım,
Lələ, hanı bəs Cahanım, görünməz?

Arı desən, qızıl güldən arıyam,
Duru desən, çəşmələrdən duruyam,
Abdullayam, mən Cahanın yarıyam,
Lələ, hanı bəs Cahanım, görünməz?⁴

Ağa xanın acığı tutdu. Abdulla ona dedi:
– Ağa xan, pis oxudumsa, qoy yaxşısını oxuyum.
Aldı Abdulla dübarə:

Əzəl başdan sənnən sövda eylədim,
Sənə verdim çox-çox nəsihət, könül!
Gözə qorxu yoxdu, dil başa bəla,
Gəl eylə başını salamat, könül!

Yarı olan haçan dönər yarından,
Əlbət ki, utanar öz ilqarından,
Əcəl meydənından, can bazarından,
Haçan görünüb sapa zarafat, könül?!

Apardım lələmi ağlı, huşundan,
Əlbət, doymaq olmaz yar baxışından,
Sənin bu işindən, bu tutuşundan,
Hələ çoxdu səndə əlamət, könül!

Bu söz də Ağa xanın acığına gəldi. İstədi onu tutdurub zindana
saldırsın. Lələ Abdullanın sazını əlindən aldı, dedi:

– A bala, sən ki, söz demək bilmirmişsən. Niyə oxuyurmuşsan?!
Aldı lələ:

Əlbəttə ki, düşər kəndi,
Hər kim quyunu qazar əyri,
Bir düzə bərabər olmaz.
Yığılsa səd həzar əyri.

Hər kəsin suçu özündən,
Salamsızın qaç üzündən,

Düşər mövlanın gözündən
Kim düz baxıb, yazar əyri.

Lələ minər insan atı,
Gedər, görər qiyaməti,
İyidin olmasa zati,
Gəzər leylü nahar əyri.

Ağa xan cavab verdi.

– Afərin, bax sözü belə deyərlər. İndi durun gedək qız görüşünə.
Sizi yaxşı yola salacağam. Amma, cavan oğlan, sənin ləfzin yaxşıdır,
qızın yanında bir söz deyib, mənim adıma bağlarsan.

Abdulla dedi:

– Baş üstə!

Bunlar qızın otağına gedəndə Cahan xanım hamamdan gəlirdi.
Bunlarnan qabaqlaşdırılar. Ağa xan dedi:

– Aşıq, mənim toy elədiyim qız, bax, budu. Bir yaxşı söz de, mənim
adıma bağla, səni razı eləyəcəyəm.

Abdulla dedi:

– Baş üstə!

Qız gördü Abdulladı. Qız Abdullaya tərəf baxmaq istəyəndə yel
vurdu rübəndini açdı. Abdulla aldı, görək nə dedi:

Sallana-sallana gələn salatin,
Tərlan təki süzüsündən bəllidi.
Bir yel əsdi, atdı rübəndi üzündən,
Canlar oda yaxışından bəllidi.

Sinən ağdı, Savalanın qarı nə?
Bundan artıq gözəlliyyin karı nə?
Yumruluqda bənzər Kürdaş narına,
Ağ məmələr duruşundan bəllidi.

Zülf tökülüb yandan, qucubdu gərdən,
Abdullanın ağlı gedibdi sərdən,
Barilahim, özün saxla nəzərdən,
Bir ay doğub, doğuşundan bəllidi⁵.

Təxəllüsünü Abdulla özünə deyəndə Ağa xan çox qəzəbləndi.
Cahan xanım irəli keçib dedi:

– Xan, mərfətin olsun, sən buna nə xələt verdin ki, sözü sənin adına bağlaşın?!

Xan sakit oldu, dedi:

– Yaxşı, gedək otaqda xələtini verərəm, sözü mənim adıma bağ-larsan.

Qız bunlardan qabaq otağa getdi, pərdənin dalında oturdu. Ağa xan qabaqca içəri girdi. Ağa xan kef əqli idi, ayıq vaxtı olmazdı, dedi:

– Aşıq, tez sazı çıxart, üç söz de, mənim adıma bağla!

Abdulla dedi:

– Mənim gözüm üstə! Üç söz deyib, sənin adına bağlaram, arxayı ol!

Abdulla sazı götürdü, aldı görək nə dedi:

Boyu mina, qəddi nazikbədən yar,
Yüz min işvə, nazın qurbanı canım!
Bir gülgez yanaqlı, abi-ireyhan,
Oğrun baxan gözün qurbanı canım!

Əzəldən aşnaydıq, yad olduq nədən?
Mən sənə qurbanam, ay nazik bədən!
Girəydim qoynuna ta ki, sübhətən,
Şəhdü şəkkər dilin qurbanı canım!

Ali aldı, qırmızısı al yanaq,
Əmmək üçün ləzzət verir bal dodaq,
Məmən dikdi, sinən bəyaz, gen qabaq,
Şəmsü qəmər üzün qurbanı canım!

Abdullayam, var xəyalı yerində,
Ağlı, huşu, var kamalı yerində,
Zülfü, muiyi, qəddi, dali yerində,
Bu nişanda qızın qurbanı canım.

Bu sözləri yenə də Ağa xanın adına bağlamadı. Ağa xan istədi onu qılıncla vursun, Cahan xanım pərdənin dalından çıxdı. Ağa xana dedi:

– Mərifətin olsun, aşıçı pulnan döyərlər, yoxsa qılıncnan?

Ağa xan dedi:

– Mən səhv eləmişəm. Aşıq oxu!

Abdulla aldı, görək nə dedi:

Yarım şana vədə verdi,
Dedi sən get, gəlirəm mən.
Hər zaman üzün görməsəm,
Yaqın bil ki, ölürmən mən.

Sevdiyim süpür odanı,
Doldur, saqı, ver badanı,
Yarına gələn qadanı
Qızıl kimi alıram mən.

Miqdarı olmaz yalanın,
Ağlı olmaz çox gülənin,
Abdullayam, dərd bilənin
Yüz il getsə, quluyam mən⁶.

Qədəmnisə qarı şərbət paylayırdı. Ağa xan onun çənəsinin altın-dan bir dürtmə vurdu, qarı dığırılanıb yıxıldı. Qız bərk pərt oldu, Ağa xana dedi:

– Ağa xan, qarını niyə vurursan? Qoca arvaddı, Allaha xoş gəlməz.
Ağa xan dedi:

– Mən o qədər əskik olmuşam ki, mənə şərbəti qarı verir, bəs sən özün niyə vermirsen?

Cahan xanım bu sözü eşidəndə pərdənin dalına keçdi, bir piyalə şərbətin içində behuşdarı daxil elədi. Ustadlar belə deyərlər ki, behuşdarı vaxtmındı. Qız piyaləni əlində tutmuşdu. Qorxusundan gətirib verə bilmirdi. Abdulla bunu gördü, götürüb dedi:

Əzəl başdan məni dərdə salan yar,
Nə doğrusun söylər, nə sağı neylər,
Eşqin piyaləsin tutub dəstində,
Doldurmuş zəhrnən, nə sağı neylər.

Katiblər dörs alar, vədə sin gözlər,
Ömür başa yetən vədə sin gözlər,
Məcnun da Leylinin vədəsin gözlər,
Baş verib xirqadan nəs ağı neylər.

Abdullayam, mən də yaram, o da yar,
Kimə gedim yar əlindən dada, yar,
Qiya baxdin, məni saldin oda, yar,
Nə doğrusun gözlər, nə sağı neylər.

Cahan xanım gətirib behuşdarını Ağa xana verdi. Ağa xan o saat behuş olub, yerə yıxıldı. Cahan xanım əmr elədi, üç at hazır oldu. Atları minib, yola düşəndə Qədəmnisə qarı lələyə dedi:

– O özünükün aparır, bəs sən niyə özünükünü aparmırsan?

Lələ dedi:

– Mənim özümükü kimdi?

Qarı dedi:

– Məni niyə unudursan?

İtləyib onu yerə yıxdılar, atları minib, yola düşdülər. Az getdilər, çox getdilər, bir təpəyə çatdılar. Atlardan düşüb, dincəlməyə başladılar. Lələ təpəyə çıxıb, yollara baxırdı, bir də gördü, Ağa xanın qoşunu sel kimi axıb gəlir. Lələ geri qayıdır, gördü Abdulla ilə Cahan yatıblar, götürdü lələ, görək bunları nə cür oyadır:

Qalx ayağa, gör nə fikir elərsən,
Gələn cəlladlar da bu cana gələr.
Üz qoyubdu yollarına payəndaz,
Sər götürüb, mərdü mərdana gələr.

Danışcax gəlir qədəmə qədəm,
Hoyumuza yetişsin o şahi-kərəm,
Döyüür töbillər, sancağı ələm
Bizləri gözlüyüb nişana gələr.

Lələyəm, məskənim çöldü, biyaban,
Öldürsələr məni can sizə qurban,
Yazıq lələ deyər: gəlir Ağa xan!
Bizləri qoyubdu nişana, gəlir.

Lələ ağladı, gözündən yaş Cahan xanımın üzünə düşdü. Cahan xanım oyanıb dedi:

– Lələ, niyə ağlayırsan?

Lələ dedi:

– Niyə ağlamayım? Mən də sizin kimi cavan olmuşam. Bu dağlarda mən çox ov eləmişəm.

Cahan xanım dedi:

– Hansı dağlarda?

Lələ dedi:

– Bax, bu dağlarda.

Cahan götürdü, görək Abdullanı nə cür yuxudan oyatdı:

Dur, çağır Əli dostunu,
Oyan, Abdullahım, oyan!
Ağa xan kəsib üstünü,
Oyan, Abdullahım oyan!

Ağa xan qoşun gətirdi,
Mənzili başa yetirdi,
Qəvi düşmən güc gətirdi,
Oyan, Abdullahım, oyan!

Dalınca gəlmədi fərman,
Mən ollam dərdinə dərman,
Cahan xanım sənə qurban,
Oyan, Abdullahım, oyan!

Abdulla yuxudan oyandı. Lələ dedi:
– Oğul, deyən bu qız ikidillidi, onlara da söz verib, bizə də. Dur,
atımızı minib qaçaq.
Qız götürüb dedi:

Qoca, bil ki, qabağımızda gor gəlir,
Ölünce düşərəm, dönmərəm, lələ!
Bizlərdə adətdi – birə bir gəlir,
Ölünce düşərəm, dönmərəm, lələ!

Qaşa bilmərik, düşmən bizi görübüdü,
Bir-birinə müjdə xəbər veribdi,
Ölürəm deyəni kim öldürübdü?
Ölünce düşərəm, dönmərəm, lələ!

Cahanam məskənim çöldü, biyaban,
Öldürsən də məni, can sizə qurban,
Lələ də deyər: budu, gəldi Ağa xan,
Ölünce düşərəm, dönmərəm, lələ!

Söz tamama yetişdi. Ağa xanın qoşunu yetişib, dörd tərəfi kəsdi. Ancaq Camal bəy də gəlməmişdi. Qoşundan kənardı durmuşdu. Abdullagil özlərini Kürün qıraqında olan qalaçaya saldılar. O vaxt qayda belə idi ki, bir adamın üstə bir adam gələrdi. Artıq adamın gəlməyə ixtiyarı yox idi. Odu ki, meydan açıldı, nə qədər pəhlivan gəldi, Abdulla hamısını tələf elədi. Camaat gördü Abdullaynan kimsə bacarmır, dedilər:

– Ağa xan, meydana özün get! O səni öldüsə qız onun olsun, sən onu öldürsən sənin.

Ağa xan naəlac qalıb, razı oldu. Vəzirin tədbiri ilə Ağa xan əmr elədi meydanın dörd tərəfinə lağım atdırıldı ki, Abdulla meydana gələndə atlı-zaddı lağıma düşüb ölsün.

O gecə qız yuxuda gördü ki, Abdulla bir dərəyə düşüb, əlini uzadır, heç şeydən tuta bilmir. Qız başa düşdü ki, Abdullanın başında bir xəta olacaq. Abdulla atını minib meydana gedən vaxt aldı Cahan xanım, görək nə dedi:

Getmə, getmə, bir bəri dön, sevdiyim,
Qoy verim, qalmasın amanatın, yar!
Qorxuram ki, bir də səni görməyim,
Onunçün eylərəm vəsiyyətim, yar!

Aldı Abdulla:

Ağlama, ağlama, bağrim qan olu,
Bağrim başı doldu fəğanınan, yar!
Üzmə əlin mənnən, kəsmə ümidiñ,
Get, sövdəni eylə sübhanınan, yar!

Aldı Cahan xanım:

Gəlsin yazın, yaz, baharın qış olsun,
Seyrağıbin işi yaman iş olsun,
Qorxuram görüşümüz bu görüş olsun.
Əl uzat, dəstindən mən də tutum, yar!

Aldı Abdulla:

Bağça sənə, bağban sənə, bağ sənə,
Alma sənə, heyva sənə, nar sənə,
Mən ölündə vəsiyyətim var sənə.
Sarmaşmaynan qara tikanınan, yar!

Aldı Cahan xanım:

Mən Cahanam, dərdə dözdürə bilməm,
Sirrim seyrağıba sezdirə bilməm.
Sənsiz bu canımı gəzdirə bilməm
Qoy qanım qanına mən də qatım, yar!

Aldı Abdulla:

Abdullayam, sırrə sirdaşım gərək,
Ümmanna qarışan göz yaşım gərək,
Bu günümədə qoçaq qardaşım gərək,
Gör, nə dava eylərəm Şirvanınan, yar!

Söz tamama yetdi. Abdulla meydana çıxdı. Ağa xan hələ gəlməmişdi, götürüb dedi:

Çağırıdım mövləmi, girdim meydana,
Gəlirsən meydana, gəl indi, gəl, gəl!
Meydanı boyaram zərəfşan qana,
Gəlirsən meydana, gəl indi, gəl, gəl!

Yerdi Şirvan, qətlə fərman ya mənim,
Əzbərimdi şiri-yəzdən ya mənim,
Cahan xanım ya sənindi, ya mənim,
Gəlirsən meydana, gəl indi, gəl, gəl!

Abdulla meydanda, Şirvan oynar,
Qalxan gumbuldanı, şəmsitan oynar,
Aخار bu meydanda qızıl qan, oynar,
Gəlirsən meydana, gəl indi, gəl, gəl!⁷

Ağa xan meydana çıxbı dedi:

– Fürsət sənindi, mənim?

Abdulla dedi:

– Biz fürsəti hərifə verərik.

Bir qılınc vurmağı qərara aldılar. Ağa xan üç qılınc vurdu. Abdulla dedi:

– Niyə qırarımızı pozdu? Sən mənə üç qılınc vurubsan, onun birini Allaha bağışladım, birini də baxan camaata. Mən sənə bircə qılınc vuracam. Atalardan məsəl var: nər maya üstə qızar.

Abdulla atı hərləyəndə baxdı ki, Ağa xan qaçırdı. Abdulla onun dalınca gedəndə xarıma düşdü, Abdullanı tutdular. Ağa xan istədi Abdullanı öldürsün, camaat qoymadı. Abdullanı ağaca sarıldılar.

Lələ Abdullanın tutuldugu görüb, aldı, görək Cahan xanımı nə dedi:

İndi belə sən gör lələnin günün,
Şadlıq xəbərini vaya yetirdi.

İlk deyil taxsırı, çox günahkardı,
Verdiyim əmeyi zaya yetirdi.

Çətin bu yaralar sağala bilə,
Sinəmin üstünü dağ ala bilə,
Nə vətənə gedə, nə qala bilə,
Əcəl məni bu səhraya yetirdi.

Et gözüm önündən pünhan atanı,
Sən mənə qannısan, mən sənə qanni,
Qiyyasınan oldum mən lələ qanni,
Cahan Abdullani baya yetirdi.

Bu burada qalsın, Camal bəyin yanında Qanlı Turab adında bir kişi var idi, ərəsbərli idi. Əlindən xəta çıxmışdı deyin, gəlib Camal bəyin yanında yaşayırıdı. İş belə olanda Camal bəy Qanlı Turaba bir kağız verib dedi:

– Apar, bu kağızı Qiyyas vəzirə ver. Sənin günahından keçəcək.

Qanlı Turab yola düşüb, yel kimi getdi.

Qanlı Turab gedən zaman lələ Cahan xanıma demişdi:

Mütrübü xoş xannar nama eylədi,
Şükür, şəfa tapdı yaradan canım.
Xəyalım könlümü veran eylədi,
Sübhü şam sizildar yaradan canım.

Böyük mina qırıqlar, batıb qənara,
Yar əllərin əcəb batıb qənara,
Yar gəzməyən yerlər qalsın verana,
Yarsız da verməsin yaradan canım.

Biçarə Lələyəm, səndən alıram,
Səndən yaralıyam, səndən alıram,
Abdulla qısqasın səndən alıram,
Əyər olmasan yaradan canım.

O biri tərəfdən Qiyyas vəzir də qoşunla oğlunu axtarmağa çıxmışdı. Gördü ki, Qanlı Turab boğanaq kimi gəlir, dedi:

– Onda bir xəbər var.

Qanlı Turabı tutdular. Qanlı Turab kağızı Qiyyas vəzirə verdi, ona çoxlu ənam verdilər. Bunlar getməkdə olsun, aldı qız, görək nə dedi:

Ağa xan, boynun qırılsın,
Ayırdın o yarı məndən.

Qarı düşmən güc gətirdi,
Aldı ixtiyarı məndən.

Al eylədin, inandırdın,
Yarı yordan usandırdın,
Çərxi-fələk, dolandırdın
O çərxi-qəddarı məndən.

Cahan dözəmməz bu dağa,
Bülbülüm qonmaz, budağa,
Yarsız girmərəm otağa,
Tanrı alsın canı məndən.

Söz qurtaran kimi Qiyyas vəzirin qoşunu gəlib yetirdi. Dörd tərəfi kəsdilər. Qoşun hamısı əl qaldırdı. Qiyyas vəzir oğlunu dar ağacından açdırdı. Qiyyas vəzir qoymadı Ağa xanı öldürsünlər.

Ağa xandan soruşdu:

– Ayıb döyülmü belə işi görürsən?

Ağa xan dedi:

– Qız əvvəl mənim nişanlım idı, onun üçün belə işi gördüm.

Qiyyas vəzir Camal bəydən soruşdu, Camal bəy dedi:

– Yalan deyir, mən qızımı əvvəl sənin oğluna vermişəm.

Camaat dedi:

– Nə eləmək?

Qiyyas vəzir dedi:

– Mən qızımı Ağa xana verirəm.

Ustadlar deyir bunların ikisinin də toyu bir yerdə oldu. Qırx gün, qırx gecə toy eləyib, məddi-murada çatdırılar. Aşıq gəlib toyun duvaq-qapmasını belə söylədi:

Həzərat, gözəllərin
Bir xası öldürdü məni.
Açılmamış təzə gülün
Qonçası öldürdü məni.
Baş verib nar məmələr,
Düyməsi öldürdü məni.
Bir şüx alıcı tərlanın
Cılvesi öldürdü məni.
Canım alan qara gözün
Sürməsi öldürdü məni.

Camalını görən xəstə
Olubdu avara, deyim.
Məcnun kimi divanədi,
Düşübdü dağlara, deyim.
Ay beymürvət, gəl bir eylə
Bu dərdimə çara, deyim.
Amandı, eşit ərzimi,
Sən şahi-xublara deyim.
Ay qız, nəzik əllərinin
Xinası öldürdü məni.

Kimsədə görməmişəm
Belə qamət, qəddi gözəl.
Gün kimi şöle verib,
Bu necə surətdi, gözəl?
Maşallah, şükür eylərəm,
Əcəb məlahətdi, gözəl.
Xub gözəllər içində
Sənsən çox qiymətdi gözəl
Geydiyin gül əndamın
Qaftanı öldürdü məni.

Ay nainsaf, gəl məni sən
O Şeyxi-Sənan eləmə,
Dərd məni çox söylədir,
Demə ki, hədyan eləmə.
Sona tək cilvələnib,
Sən belə cövənən eləmə.
Hər baxanda canlar alıb,
Saatda yüz qan eləmə.
Od kimi müjganların
Yarası öldürdü məni.

Görəsən dünya üzündə
Bir belə insan yoxmudu?
Behiştə xəlq olunan
Huriyi qılman yoxmudu?
Ölürəm, mən xəstənin
Dərdinə dərman yoxmudu?
Hüseynin ilahıdan
Qətlinə fərman yoxmudu?
Nainsaf gözəllərin
Əlası öldürdü məni.

Məsim və
Diləfzuz

USTADNAMƏ

Özündən özgəyə bir iş buyurma,
Sözün yerə düşər, qiyməti olmaz.
Hər iş tutar olsan, öz əlinlə tut,
Cəfası çox olar, minnəti olmaz.

Obadan obaya dolanma, könül,
Doğru söz deyəndə bulanma, könül,
Avara-avara dolanma, könül,
Doğru yol tutanın bələdi olmaz.

Xərmöhərə gətirib, ləldir deyər,
Doğru söz deyərsən, təbinə dəyər,
Bir igid öz qədrin bilməsə eyər,
Düşər el gözündən, hörməti olmaz.

Halal ilə haram, bil ki, alışmaz,
Qaynayıban bir-birinə qarışmaz,
Cəsədə nuş olub, cana yapışmaz,
Rizasız tikənin ləzzəti olmaz.

Boynunu vurma sən yolda yönşüzün,
Bir bağırı yanığın dinlə sən sözün,
Açgözün, namərdin, xəsis, sonsuzun,
İsmayıll, dünyada qeyrəti olmaz!

Ustadlar ustadnaməni bir yox, iki deyər, biz də deyək iki olsun.

Səyyad olub, ov bərəsin kəsəndə
Yaxşı yerdə yaxşı gözlə, yaxşı yat.
Ovun gəlib bərəsinə çatanda
Yaxşı dinlə, dürüst oxun yaxşı at.

Bekar arvad cavan əri qocaldar,
Əsil arvad çox dərdini azaldar,
Üç şey deyim insan başın ucaldar –
Yaxşı səxa, yaxşı süfrə, yaxşı ad.

Arsız qohum xalqı sənə güldürər,
Pis qardaşın dərdi adam öldürər,
Hüseyn deyər: yixılsan da qaldırar,
İyid düşmən, ilqarlı dost, yaxşı yad.

Ustadlar ustadnaməni iki deyər, üç deyər, birini də deyək üç olsun.

Gözün açıb bu dünyaya gül olan,
Demə ki, nə yaxşı xoş səfası var.
Alçaltma kəndini, bir növ dolan,
Səfası varsa da, çox cəfası var.

Hər yetənlə ülfət qılma, kənar göz,
Həqiqi dost olan qəlbini əyməz.
Yüz namərd yiğilsa bir mərdə dəyməz,
Məhəbbət əhlinin bir vəfası var.

Yaxşı dostu satma dünya malına,
Rəhmin gölsin füqəralar halına,
Əvvəlcə fikir ver işin dalına,
Dərk elə sirrinin hər xanası var.

Çıxma haqq yolundan, axtar doğru yol,
Hərcayı sözləri eyləmə qəbul.
İstəyənlə ilqarında möhkəm ol,
Hərdəm xəyallığın nə binası var?

Hər namərdə bel bağlama müttəsil,
Göstərər isbatın olarsa xəcil,
Bədəsil kimsəyə üz versən dəlil,
Novrəs iman söylər iltihası var.

Yəmən şəhərində Xoca Əziz adda bir tacir var idi. Xoca Əzizin varı-dövləti həddini aşmışdı, ancaq övladdan Məsim adlı bir oğlundan başqa kimsəsi yox idi. Günlərin bir günü Xoca Əziz yük bağlayıb, Çin padşahının torpağına sövdəyərriyə getdi. Çin padşahının da bir gözəl qızı vardı. Ona bir yaxşı otaq yapdırmışdı, hovuzu sağ tərəfində, baxçası sol tərəfində. Bu elə otaq idi ki, dünyada misli-bərabəri yox idi. Bu otağın tikilişi Xoca Əzizin çox xoşuna gəldi. Otağın şəklini çəkdirdi,

şəkil çəkiləndə, nə təhər oldusa, buranın hovuzu sola, baxçası sağa düşdü. Əziz gəlib bu quruluşda öz torpağında oğluna bir otaq tikdirdi. Ancaq burada hovuznan, bağça törsinə - sağa-sola düşmüştü. Məsim oxuyub, elmini tamam sinədəftər eləyib, öz otağında yaşamaqda olsun, indi sizə xəbəri verim Soltan Süleymandan, yəni Süleyman şahdan. Soltan Süleymanın dişi bərk ağrıyırıdı, nə eləyirdi, gecə yata bilməyirdi. Bir gün vəzir-vəkili çağırıb dedi:

– Nə olardı bir şey olaydı, ona tamaşa eləyeydim, dişimin ağrısı qoyayıdı.

Soltan Süleyman gördü heç kim bir şey bilmir, o saat fəriştələri çağırıb, olara dərdini söylədi. Fəriştələrin biri dedi:

– Mən elə bir yer bilirom, səni oraya aparsaq, tamaşa elərsən, dişinin ağrısı kəsər.

Süleyman şah dedi:

– Tez məni oraya aparın!

Fəriştə Soltan Süleymanı göynən gətirib, qoydu Məsimin öyünə, dedi:

– Şah sağ olsun, bax, bura yaxşı yerdir.

Soltan Süleyman doğrudan da xoşlandı. Dedi:

– Görən bura, bu oğlana yaraşan bir qız da olarmı ki, gətirələr bura, bular bir-biri ilə sevişə.

Fəriştələrin biri dedi:

– Var, Çin padşahının qızı. Elə otağı da oğlanın otağına oxşayır; özü də oğlana layixdi.

Soltan Süleyman əmr elədi, fəriştələr gedib, qızı yatdığı yerdə gətirib qoydular oğlanın yanına. Süleyman şahnan fəriştələr də gözə görükümüb, bir kənardan tamaşa eləyirdilər. Oğlanla qızın hər ikisini oyatdırılar. Qız oğlana bir şillə vurdı ki:

– Sən mənim öyündə nə gəzirsən?

Məsim dedi:

– Bura mənim öyündü, sən burda nə gəzirsən?

O dedi: – Öy mənimdi, bu da dedi: – Yox, öy mənimdi.

Soltan Süleyman bulara baxırdı. Bular sözləşdilər ki, otaxların nişanın deyək, qız dedi:

– Mənim baxçam sağda, hovuzum soldadı.

Oğlan dedi:

– Mənimki isə sən dediyinin törsinədi.

Getdilər, baxdılар. Qız gördü ki, oğlan düz deyir, öy onundu. Gəldilər otağa, qız dedi:

– Bu nə işdi? Yəqin məni bura gətirən var, gənə aparacax.

Odu ki, qız üstündə Diləfruz yazılı üzüyünü oğlana verdi, özü də dedi ki:

– Mən burdan gedən kimi özümü vuracam lallığa, kim gəlsə danışmayacağam, sən həkim libasında gəl, üzüyü maa görsət, onda danışacağam.

Bular bir-birinə əl atmaq istəyəndə fəriştələr qızı yuxuya verib apardılar öz yerinə. Qız səhər yuxudan ayılanda dedi:

– Ay Məsim, bir az anarı yat.

Qızdar baxıb gördülər ki, xanım sayaxlayır. Dedilər:

– Ay xanım, Məsim kimdi?

Onda Diləfruz götürüb dedi:

Səhər durdum, seyrə vardım,
Yarı gördüm bağ içində.
Rəhm, dərər, dəstə bağlar
Qızılıgül yarpağ içində.

Ləblərin təhr edir qəndə,
Rərm eyle mən dərdiməndə,
Yar məni vurubdu bəndə,
Bir əlvan otağ içində.

Diləfruzam, budu andım,
Deməynən yordan usandım,
Pərvanə tək oda yandım,
Qovrulmuşam yağ içində¹.

Qız bu sözü deyəndən sonra oldu lal. Çin padşahı hər yerə car çəkdirdi ki, kim qızımın dilini açsa, qız onundu, kim aça bilməsə, onun başı mənimdi. Odu ki, heç kim qızın dilini aça bilmədi, o qədər həkim başı vuruldu ki, sayı-hesabı olmadı.

İndi ərz eliyək Məsimnən. Məsim fikrinnən çox saraldı. Atası bir dəstə molla göndərib, oğlunun dərdini xəbər aldı.

Məsim mollaları görüb başlıdı ağlamağa. Bu zaman molla ərz elədi:

– Oğul, o barmağındakı üzüyü ver maa, mən sənin dərdinə əlac eləyim.

Onun cavabında Məsim aldı, görək nə dedi:

Molla, mən də bir sevdaya düşmüşəm,
Dərd əlinnən yata bilməm, ağlaram,
Uçurdum əlimnən bəhri-laçınım,
Səyyadıyam, tuta bilməm, ağlaram.

Ah çəkibən sinəm üstən ötürrəm,
Göz yaşının şəccərələr bitirrəm,
Sərraf olsam qiyətinə yetirrəm,
Amanatdı, sata bilməm, ağlaram.

Haqq da bilir əyriynən doğruyu,
Təbib bilir xəstəynən sayrıyi,
Məsim deyər: Dilofruzdan qeyriyi
Çarx altında buta bilməm, ağlaram².

Söz tamama yetdi. Molla Məsimin könlünü alıb dedi:

– Oğul, mən həmi məllayam, həmi də həkim.

Bu zaman Məsim təzədən aldı, görək nə dedi:

Gəl, ay həkim, mənim dərdimə dərman
Səndən olmaz, öz dilbarım gərəkdi.
Eşqin tüccariyam, qəm bəzirgani,
Həsrət çəkən intizarım gərəkdi.

Mən də düşdüm eşqin cəzri, məddinə,
Nə olaydı yetəm dərdiməndimə,
Dərman eyləməyə yüz min dərdimə
Diləfruz tek bir həmkarım gərəkdi.

Mən Məsiməm, dəli, dolu olmuşam,
Saralıban heyva təki solmuşam,
Orada bəlyə verib, bəlyə almışam,
O nişanda öz dilbarım gərəkdi³.

Söz təzəcə tamama yetişdi, atası Xoca Əziz də gəldi. Gördü molalar da bir şey eliyə bilmirlər, oğlu yenə ağlayır. Xoca Əziz dedi:

– Oğul, niyə ağlayırsan?

Götürdü Məsim, dedi:

Canım ata, gözüm ata,
Ağlaram, ata, ağlaram!
Mövlam verib mana buta,
Ağlaram, ata, ağlaram!

Aldı atası Xoca Əziz:

Bu yazılan necə yazdı?
Sinən də eşqin gözüdü,
De görüm kimin qızıdır?
Ağlama, oğul, ağlama!

Aldı Məsim:

Yazılan haqdan yazdı,
Bu sinəm eşqin gözüdü,
Çin padşahının qızıdır,
Ağlaram, ata, ağlaram!

Aldı Xoca Əziz:

Coşar dəli könül, coşar,
Coşuban həddinnən aşar,
Xoca Əziz yola düşər,
Ağlama, oğul, ağlama!

Aldı Məsim:

Mən Məsiməm, oldum dəli,
Dadıma yetişsin Əli,
Həkim libasında yeri,
Ağlaram, ata, ağlaram!

Söz tamama yetdi, elə bu vaxtda Məsimin anası girdi içəri. Məsim anasını görüb dedi:

Budu, gəldi bahar fəsli,
Zimistan vaxtı yeridi.
Süsən, sünbü'l, lalə, nərgiz,
Beymürvət baxdı, yeridi.

Aşıq deyisənmi məgər?
Bənövşə boynunu əgər,
Yatmış idi beyəsəbər,
Süleyman taxtı yeridi.

Lalə göstərər dağını
Bağmannar bəsdər bağıını,
Sevdalı Məsim ağlını
Sərdən buraxdı, yeridi⁵.

Anası ağladı, onun boynun qucaqlayıb, üzünnən, gözünnən öpdü.
Göz yaşını onun göz yaşına qatdı. Anası işdən xəbərdar oldu.

Sonra Xoca Əziz ailəsi ilə xudahafızlaşdı, yük bağlayıb, təzədən yola düşdü, özü də üzüyü özüyənən götürdü. Əhvalatı Məsimdən bir də ətraflı öyrəndi, Məsimi öz qohum-qardaşına tapşırıb dedi:

Ey yiğilan elim, ulusum mənim,
Amanatdı, can Məsimin, can sizin.
Qohumum, qardaşım, varisim mənim,
Amanatdı, can Məsimin, can sizin.

Mən bilirəm mənim günahım nədir,
Dadıma yetişsin subhani-qədir.
Gələm, ya gəlməyəm, vəsyətim budur,
Amanatdı, can Məsimin, can sizin.

Xoca Əziz çəkər aman, əlaman,
Müşkül könlümnən heç çıxmaz güman,
Bu gənki imamımız sahibi-əzzaman
Amanatdı, can Məsimin, can sizin⁶.

Xoca Əziz yük bağlayıb, yola düşdü. Aylar, illər yol getdi, həkim, sodəyər paltarında getdi çıxdı Çin padşahının torpağına.

Çin padşahı nə qədər çalışırdısa qızın dilini açdırı bilmirdi. Oydu ki, əmr elədi ki, özgə torpaqdan mənim ölkəmə heç kimi buraxmayın, çünki gəlib qızımın lal olduğunu görüb, məni lağa qoyallar.

Xoca Əziz sərhəddi keçəndə onu qoymadılar. Xoca Əziz götürüb, görək onu qoymayanlara nə dedi:

Bir yanım çarhovuz, sonalar üzər,
Yol ver, gəmçi, yol ver, qafiləm keçsin.
Bir yanım gülşanlıq, bülbüllər gəzər,
Yol ver, gəmçi, yol ver, qafiləm keçsin.

Yönümü çöyürrəm şahlar şahına,
Sıtgımı bağlaram qibləgahıma.
Bir name yazaram Çin padşahına,
Yol ver, gəmçi, yol ver, qafiləm keçsin.

Saraldı Məsimim, gül kimi soldu,
Tutu kimi Diləfruzum lal oldu.
Kim der: yazıq Əziz, gəmin qərq oldu?
Yol ver, gəmçi, yol ver, qafiləm keçsin⁷.

Söz tamama yetdi. Xoca Əziz çox yalvardı, yapışdı, yenə qoymadılar. Onda Xoca Əziz götürüb Çin padşahına bir kağız yazdı ki, “mən belə-belə bir sodəyərəm. Varım, dövlətim həddini aşıb. Özüm də qocalmışam. İstəyirəm gələm sənin torpağına, öləndə də varım, dövlətim qalsın sənə”.

Çin padşahına tamah güc elədi, icazə verdi ki, xocanı buraxsınlar. Xocanı buraxdılar Çin torpağına. Xoca Əziz gedib qəflə-qatırı açdı. O zaman da qayda beləydi ki, gərkək padşahın adamları o mala əvvəlcə qiymət qoyeydilər, sora sovdəyər o malı sata bilərdi.

Çin padşahi bir dəstə adamnan Xoca Əzizin malına baxmağa gəldi. Mala qiymət qoyub qayıdanda Xoca Əziz dedi:

– Ey şah, eşitmisəm ki, sənin qızın lal olub. Mən həkiməm, apar məni, onu yaxşı eləyim.

Şah Xocanı götürdi öz otağına, dedi:

– Əyər qızın dilini açsan, qız sənində, açmasan, başın mənimdi.

Xoca Əziz razı oldu. Amba Əzizin çuxasının altında bir balaca cürə var idi. Əzizi apardılar qızın yanına, Xoca Əziz gördü qız o qədər gözəldi ki, gəl görəsən. Xoca onu görən kimi tir-tap yixıldı yerə. Bir təhər durub gəldi qızın yanına. Qız gördü ki, bu heç həkimə oxşamır. Xoca Əziz burda yavaşca sazı çıxarıb dedi:

Sən ki, cananinan canan döyüldün,
Niyə saldın eşq odunu canına?
Sən ki, onun üçün yanınan döyüldün
Nahaq yerdən sən susadın qanına.

Dərin-dərin dəryalara dalıbdı,
Saralıbdı, heyva təki solubdu,
Eşqə mübtəladı, cünum olubdu,
Əziz Məsimdi, gövhər kani nə?!

Qırxların əlinnən içibdi tasi,
Mövluya bağlıdı yəqin ixlasi,
Mən Əzizəm, ol Məsimin atası,
Göndəribdi söygülüsü yanına.

Xocanın sözü qurtarannan sora qız dedi:
– Həkim, sən sözünün axırında bir Məsim sözü dedin, o kimdi?
Xoca qızı aldadıb dedi:
– Qızım, Məsim bizim yerdə bir dağdı.
Xoca qızın nəbzini əlinə aldı ki, görsün onun dərdi nədi. Bu yerdə
qız aldı, görək nə dedi:

Əl vurma mənim nəbzimə,
Məndə yoxdu can, ey həkim!
Həlbətdə ki, sən bilirsən
Dərdimi pünhan, ey həkim!

Həkim, dur gəzək bağları,
Bülbülün gülşan çağları;
Məsimin çarpez dağları
Sinəmdə nişan, ey həkim!

Diləfruzam bu dünyada,
Canımı yandırdım oda,
Yatmışdım mən vaygada,
Gördüm pərişan, ey həkim!⁸.

Xoca elə ki dedi: “Məsim dağ adıdı”, – qız inanmadı, aldı, görək
dübarə nə dedi:

Əziz gəldin, əziz xəbər gətirdin,
Söylə görüm, Məsim sənin nəyindi?
Doğru danış, haqq eşqini söyündür,
Söylə görüm, Məsim sənin nəyindi?

Baxaram, görünməz dağların başı,
Didəmdən axıtdım qanınan yaşı,
Ya Məsim atası, ya da qardaşı,
Söylə görüm, Məsim sənin nəyindi?

Diləfruzam, mən də çəkərəm ahi,
Dadına yetişsin şahların şahi,
Verdiyim ilqardan dönəmərəm dahi,
Söylə görüm, Məsim sənin nəyindi⁹.

Elə ki, sözün qurtardı, Xoca dedi:
– Mən Məsim-zad tanımırıam, həkim adamam.
Qız bunun həkimliyinə də şübhə eleyib, aldı, görək nə dedi:

Uca-uca dağ başınınna gəlibəsən,
Sənin həkimliyin nə nişanınan?
Xancal alıb, bağrim başın dəlibəsən
Sənin həkimliyin nə nişanınan?

Aldı Xoca Əziz:

Uca-uca dağ başınınna gəlmisəm,
Mənim həkimliyim bu nişanınan.
Xancal alıb, bağrim başın dəlmisəm,
Mənim həkimliyim bu nişanınan.

Aldı Diləfruz:

Həkim, sənin gözdərini oydurram,
Oydurub, yerinə manqal qoydurram,
Verərəm davağa, dərin soydurram.
Sənin həkimliyin nə nişanınan?

Aldı Xoca Əziz:

Xan ağalar daldalardan baxarlar,
Şirin canım eşq oduna yaxarlar.
O nədi ki, qızlar barmağına taxarlar,
Mənim həkimliyim bu nişanınan.

Aldı Diləfruz:

Diləfruzun dedicəyin tutasan,
Səni görüm mətlubuna çatasan,
Mənim daşım bu yerlərdən atasan,
Sənin həkimliyin nə nişanınan?

Qızın bu sözünün qabağında Xoca Əziz dedi:

Mən Əzizəm, dedicəyin tutaram,
Allah versə mətlubuma çataram,
Sənin daşını bu yerlərdən ataram,
Mənim həkimliyim bu nişanınan¹⁰.

Sözlər tamam olanda Xoca Əziz dedi:

– Qızım, bir stəkan ver, saa dərman verim, yaxşı ol!

Qız bir stəkan su götürdü, Xoca üzüyü stəkana saldı, qızı verdi. Qız baxıb gördü ki, bu Məsimə verdiyi üzükdü. Qul-qaravaşdar aynadan gördülər ki, qız qoceynən əməlli-başlı danışır. Gedib bunu padşaha xəbər verdilər. Padşah o saat Xocanı yanına apartdırdı, dedi:

– Xoca, isdə mənnən görək nə istəyirsən?

Xoca dedi:

– Yox, padşah, bizim şərtimiz var.

Padşah dedi:

– A kişi, sən qoca adam, o cavan uşaq, elə tutalım mən verdim, sənin insafına nə olub?! Əvəzində nə istəsən verərəm, sən qızdan, əl çək?

Həmi Xocanı qınıyb dedi:

– Ə, sən kişimiş, noğul satan adamsan, neylirsən şah qızını?

Xoca gördü ki, onu qərib görüb hamı məzəmmət eləyir, ürəyi qubar eliyib, görək nə dedi:

Aldı Xoca Əziz:

Ay ağalar, heç kim qərib olmasın,
Qəriblərin yeri, yurdu dar olu.
Qərib dinsə yerbəyerdən qınallar,
Elli dinsə ellərində car olu.

Qəribin üzünə qapı açılmaz,
Yüz xan olsa bir gədədən seçilməz.
Onun üzü gülüb, qəlbi açılmaz,
Tamam işi-gücü ahü-zar olu.

Xoca Əziz, dur buradan köç indi!
Köçübəni vətəninə keç indi!
Kor yapalaq öz yerində laçındı,
Tülək tərlan qürbətdərdə sar olu.

Xoca Əziz aldı dübarə:

Yaxşı olar ellik, günlük, obalıq,
Yalqız daşdan divar olmaz deyəllər.
Bəzirgansan, göstərməsən matahın,
Axtarıb, yükündə nə var deyəllər.

İskəndər atlandı, çıxdı zülmətdən,
Xızır gedib, içdi abi-həyatdan,
Bəs düşdü qılıncdan, geyimdən, atdan,
Sırfanı onlardan suvar deyəllər.

Əsil bəylər saxlar alıcı quşu,
Sərraf olan seçər qiymətli daşı,
Bir oğul atadan artırsa işi,
El içində ona tavar deyəllər.

Xoca Əziz quldu, buradan getməz,
Seyrağıb olanlar mətluba yetməz,
Hər nə versən Allah yolunda itməz,
Yüz min qada başdan sovar deyəllər.

Adamlar dedilər:

– A kişi, dəli-zad olmamışan ki, nəvən yerində şah qızını istəyirsən.
Xoca Əziz Diləfruzu özünə yox, oğluna alacağını söyləyib, aldı,
görək nə dedi:

Qasid yoxdu yar yanına göndərəm,
Bir name yazaram Yəmən elinə.
Payəndəz döşərəm Çinnən Yəmənə,
Ehtaşdığım yoxdu dünya malına.

Mənsuru çəkdilər Hələbdə dara,
Gül əlinnən bülbül sinəsi yara,
Biçdirrəm zibalar, tikdirrəm xara,
Zibalar düzdürrəm qəddi-dalma.

Xoca Əziz, bu necə namus, nəc ardı?
Gədiklər bağlanıb, zirvələr qardı,
Qızın Diləfruz oğlum Məsimə yardı,
Qaynata da kəc baxarmı gəlinə?!¹¹

Sözünü qurtaranda padşah gördü ki, bu, özünnən çox basıb kəsir.
Odu ki, padşahın qəzəbi tutdu, onu istədi çəkdirsin dara. Xoca dedi:
– Padşah, günahım nədi ki, məni asdırmaq istəyirsən?
Aldı Xoca, görək burda nə dedi:

Başına döndüyüm ədalət şahım,
Övladınlə o cənnətə varasan.
Sərimin sərtacı, ey qibləgahim,
Günahkarsam, çəkdirəsən dara sən.

Uca dağ başında hərgiz qar olmaz,
Göy söyüddə heyva olmaz, nar olmaz,
Aynan gün də xalda bərabər olmaz,
Gözəllikdə sən Məsimi görəssən.

Şah hökmüynən məni gətdilər üzə,
Məsimin yolunda çox çəkdim cəza,
Bir qızdı, bağışda Xoca Əzizə,
Allahın yolunda gərək verəsən¹².

Camaat Xocanın sözündən sora padşaha yalvardı ki, Xocanı öldürməsin. Xoca açıb hər şeyi danışdı ki, qızı mən özümə yox, oğlum Məsimə alıram. Həmi də qızın oğlumun nişannıdı. Padşah əhvalatdan halı olub, qızı Xoca Əzizin oğluna verdi. Xoca qızı alıb, yola düşməkdə olsun, görək Məsim noldu. Məsim xüfətinnən saralıb solurdu. Bir qoca qarı dedi:

– Oğul, var səndə, gözəllik səndə, niyə belə saralırsan?
Məsim qarının cavabında dedi:

Başına döndüyüm ay qarı nənə,
Saralıbdı, gül irəngim solubdu.

Bu gözdərim ağlamasın neyləsin,
Dəli könlüm qəmü qayğı alıbdı.

Mərd istərəm bu sözdəri götürə,
Götürübən mənzilinə yetirə,
Babam gedib sövdüyümü gətirə,
O səbəbdən gözüm yolda qalıbdı.

Boyu sərv ağacı, gərdəni mina,
Şirin can od tutub istər ki, yana,
Diləfruz dərdi məni salıb bu günə,
Qoy desinlər Məsim cinni olubdu.

Qız öyə gələndə gördü Məsim qavağa çıxmır. Ustadlar deyir ki,
Məsim huşa gedibbiş, bəziləri də deyir ki, öz əhdinə görə ölübbüş.

Qız içəri girib gördü Məsim yerə uzanılıdı, qəti danışmir, elə bil lal
olub. Aldı Diləfruz, görək ağlaya-ağlaya nə dedi:

Üzü qonça, ləbi lalə, bənöfşə,
Alagözlü mehribanım, de danış!
Sən danışsan mənim qəlbim şad olu,
Mürvət eylə, çıxdı canım, de danış!

Bayğu gələr, məskən salar bu dala,
Uçdu bülbül, gəldi qondu bu dala,
Al xançalın, qara bağrimon budala,
Qoy tökülsün qızıl qanım, de danış!

On dörd, on beşdi Diləfruzun hey yaşı,
Didə yaşı, qanni yaşı, hey yaşı,
Ümmanna dönübüdü gözümün yaşı,
Çürüdər də giribanım, de danış!¹³

Məsimdən səs çıxmadı. O, maddim-maddim Diləfruzun üzünə
baxırdı. Aldı Diləfruz, görək ağlaya-ağlaya nə dedi:

Haray Allah, nələr gəldi başıma,
Çıxım xalqa nə danışım, nə deyim?!
Rəhim edin gözdən axan yaşıma,
Çıxım xalqa nə danışım, nə deyim?!

Yəqin bil ki, bu dərd məni öldürdü,
Öldürübən gül irəngimi soldurdu,
Deyəllər yad qızı qəsdən öldürdü,
Çıxım xalqa nə danışım, nə deyim?!

Rəhm eylə, Diləfruz kimi kəsdəyə,
Rəqib yoxdu dərman edə xəsdəyə,
Ana gəlib oğlun mənnən isdəyə,
Çıxım xalqa nə danışım, nə deyim?!¹⁴

Diləfruz gözlərini çevirəndə Məsim qalxıb yerində oturdu, aldı,
sevgilisinə dedi:

Alagözlü mehribanım,
Əfruz, xoş gəldin, xoş gəldin!
Sənə qurban yazılıq canım,
Əfruz, xoş gəldin, xoş gəldin!

Mən qalmışdım yana-yana,
Eşqin kar eylədi, cana,
Gəl görüşək qana-qana,
Əfruz, xoş gəldin, xoş gəldin!

Çoxdan həsrət idim sənə,
Çox haqqı-say qoydun mənə,
Baş alıb Çindən Yəmənə,
Əfruz, xoş gəldin, xoş gəldin!

Dərdindən olmuşdum xəste,
Qəddi mina, boyu bəstə,
Ayaq basıb gözüm üstə,
Əfruz, xoş gəldin, xoş gəldin!

Yar, qədəm qoydun otağa,
Olum boyuna sadığa,
Məsiməm, düşdüm ayağa,
Əfruz, xoş gəldin, xoş gəldin!

Sözün qurtaran kimi yerdən qalxdı, qol-boyun oldular, öpüşdülər,
görüşdülər. Başlarına gələnləri bir-birinə nağıl elədilər.

Həm şad oldu, təzədən onlara qırx gün, qırx gecə toy elədilər. Bir
ustad aşiq onların duvaqqapmasını belə bağladı:

Süz, yeri, qaragöz maral,
Qəddi-dala mən müştağam.
Şəkərdən şirin söz maral,
Ləbi-dala mən müştağam.

Eşqin sevdası başımda,
Aşığam cavan yaşımıda,
Geyinib sallan qarşımda,
Yaşıl, ala mən müştağam.

Əhdini yerinə yetir,
Mətləbini tezçə bitir,
Nazik əllərinlə getir,
Ver piyala, mən müştağam.

Gel gözünü süzə-süzə,
Dərdimi yetirmə yüzə,
Xoş növrağa, lalə üzə,
Gül camala, mən müştağam.

Qalx havalan tərlan kimi,
Mən boylanım ceyran kimi,
Dərddən qanan loğman kimi
O kamala, mən müştağam.

Hər vaxt elə dostunu yad,
Mənim könlümü eylə şad,
Buraxma ahunu, səyyad,
Sən marala, mən müştağam.

İlqarına elə vəfa,
Yolunda çəkmişəm cəfa,
Həmdəm olaq, sürək səfa,
Qumrah hala, mən müştağam.

Könül mail ay qabağa,
Ağlim alan gül yanağa,
Zənəxdana, ağ buxağa,
Xətti-xala, mən müştağam.

Eşqin gölünə qalanda,
Əhdinə doğru qalanda,
Yazılıq Miskini salanda
Qılıq qala, mən müştağam.